IN D. PAVLI AD ROMANOS EPISTOLAM.

EXEGEMA.

In quo partium dispositio clarissimè ostenditur.

AVTHORE.

ANDREA HYPERIO

Eme & lege Lector candide, inuenies quædam à nullis adhuc animaduersa.

LONDINI,
Excudebat Thomas Vautroullerius,
Typographus,
1583.

ANDREAS HYPERIVS LECTORI,

CANDIDO S.

CVM iam tertium enarrare graue & ſublimem D. Pauli ad Romanos Epiſtolam, & quidem longé vberius diligentiúſque quam antea feceram, candide Lector, conſtituiſſem: diutiuſcule cogitaui quomodo argumentum eiuſdem epiſtolæ maximo cum auditorum fructu explicarem. Venit autem in mentem nulla ratione commodius quod cupiebam præſtari poſſe, quàm ſi totam à capite ad calcem ſuccincte percurrerem, ac percurrendo materiam vniuerſam partiúmque ſingularum diſpoſitionem, ſimplici atque expedito docendi ordine commonſtrarem. Nihil quippe, ſi docendi magiſtris creditur, neque neceſſarium magis, neque vtilius, ad clare percipiendum ſcriptoris mentem, quam ante omnia diſpoſitionem partium in oratione præſertim longa peruidere.

Ecce autem ſimulátque iſtud facere in ſchola ſum agreſſus, animaduerti non paucos ex auditoribus eóſque imprimis, qui iudicio ac doctrina cæteris præſtant, magna alacritate quæcunque per me in mediũ proferebantur, excipere, atque in libellis ſuis memorialibus diligentiſſimè cõſignare. Quin vbi poſt pauculos dies abſoluiſſem, quidam ſæpenumero precibus à me contenderunt exegema illud (ita namq; quod non niſi pro argumento no biliſſimæ epiſtolæ exhibueram, quódque futurę exegeſeos portio tantum aliquota videri poterat, placuit appellare) prælo committere, atq; omnibus rerum ſacrarum ſtudioſis impartiri ne grauaret. Agere enim alibi nonnullos pios iuxtâque doctos qui tranſcribi & mitti ſibi auidè flagitent. Quid hic facerem? Ego votis honeſta poſtulantium tandem annui, & breuiter recognitis quibuſdã illuſtratíſque, quæ, vt ex tempore, craſſius effuderã, vela ventis, quod dicitur, permiſi. Quamuis, ſi quod res eſt fatear, paſſus ſum iſthuc me adduci, non tam vt candidati Theologiæ haberent illud in manibus, legerent, examinarẽt, fructúmque aliquem inde conſequerentur, quàm vt ipſe quoque doctorum hominum, ad quorum forte manus perueniet, libera ſinceraque de eo audirem aliquando iudicia,

per

per quæ proficere ad doctiorem me reddi posse spem certam ego pridem cõcepi. Quæ cùm ita se habent, neque alia fuerit reuera consilij mei de edendo hoc exegemate ratio, equidem à Lytis ac Prolytis in Theologica facultate impetratum cupio, grato animo accipiant, necnon ad suam conuertant vtilitatem, quod animo prouehendi ipsorum studia conferimus: at vero Antecessores, quique iam in Senatum sacra docentium sunt allecti, etiam atque etiam oro, imò per Christum obtestor, vt si quid, quantum inquam ad explicandam dispositionem, cuius propè solius cura à nobis hic suscepta est, attinet, corrigendum aut mutandum deprehenderint: (deprehensuros autem impudens profecto sim si non agnoscam) significare mihi per literas, vel quacunque ratione alia, ne dedignentur. Tametsi enim ego in demonstrãda partium œconomia, à viris tum doctrina tum vitæ sanctimonia insignibus, qui in eadem arena, multo labore, & quod dissimulare nisi oppido maligni ingenij nemo potest, feliciter admodum ante nos sunt versati, frequenter & in multis discedo: maximéque ea parte qua in difficilima dissertatione de hominis iustificatione per fidem, primus perutilem ac necessariam confutationem

ſuo conſtitutam loco oſtendi : peruelim tamen omnes ſciant, nihil ita à me eſſe aſſeueratum, quin ſi quis candide, allatiſq; euidentibus firmamẽtis à recto tramite deuiaſſe me vſpiam declararit, paratus ſim ſtatim pro illius arbitrio mea incudi reddere, formámque inducere meliorem. Neque hoc ſolum, verum etiam fido præceptori pro integritate atque beneuolentia minerual, ſi quando ferat occaſio, dependam. Nos certè eruditorum hominum virgulæ cenſoriæ noſtra omnia quàm libentiſſime ſubmittimus: rati nimirum hanc demum certam eſſe viam ad proficiendum, necnon ad aliquid cum laude & fructu in Eccleſia perficiendum, aliorum quos doctrina ſolida conſtat præditos, de ſcripturarum interpretatione ſententias placido animo audire: cum ex aduerſo palàm ſit, arrogantis planè & ad multorum pernitiem eluctantis ingenij eſſe, per omnia ſibi ſoli fidere, reliquos aſpernari, monitorẽ vbi errarit pati nolle. Quod ſi interea tẽporis laborem meum doctis ac pijs probatum iri intellexero, calcar mihi addetur ad cogitandum de emittendis aliquando in lucem, alijs quibuſdam, ſi Deus Optimus Maximus ſpiritualis ſapientiæ omnis largitor aſpiraverit, lucubrationibus, quas ad promouenda

tyroci-

tyrocinium in Sacris literis adhuc facientium ſtudia ſpero equidem momentum aliquod allaturas. Cæterum de hac ratione inueſtigandi eruendíque in libris Sacris ſimplicem atque apertam authorum ſententiam, minime opus eſt multis verbis in præſentiarum diſputem. Illud tantum dicam breuiter. Origenes ille Adamantius ſcriptum reliquit Epiſtolam ad Romanos perſimilem ſibi viſam amplo opulentiſſimi regis palatio, in quod quicunque hoſpes ingreſſus fuerit, dum per diuerſas viarum ambages, multóſque conclauium receſſus, modo huc, modo illuc deducitur, dum præterea ex varijs opibus quæ in illis repoſitæ ſunt, alia quidem prope, alia tantum procul, & quaſi per tranſenam ei oſtenduntur, ab alijs vero prorſus excluditur tandem poſt omnia luſtrata, egrè poteſt decernere, ecquid ibi viderit aut non viderit, & cum meditatur exitum qua progredi aut egredi debeat miſer, non inuenit. Ita inquam de hac epiſtola Origines, & multi eum propter authoritatem magis quam iudicio ſecuti. Atqui affirmare auſim Originem nunquam ita fuiſſe pronunciaturum, ſi inquirendæ partium in ea diſpoſitioni paulo diligentius, quo modo à nobis factum eſt, incubuiſſet. Confido namque me tenui hoc Exege-

mate iſtud conſecutum, quicunque attente, quantáque par eſt animi ſolertia perlegent, haud grauatim opinor confitebuntur ſe mea opera vehementer adiutos, necnon in Paulina Epiſtola deinceps non quaſi in Dedali labirintho, ſed tanquam in domo nota, ſine tædio & citra aberrandi metum, verſari poſſe. Verum de toto hoc enarrandi genere alias forſitan tempeſtiuius. Bene Vale. Datæ Marpurgi Calendis Maij. Anno. M. D. XLVIII.

IN

IN EPISTOLAM D. Pauli ad Romanos Exegema.

AVTHORE,

ANDREA HYPERIO.

ARGVMENTVM.

Diuiditur tota Epistola in quatuor partes principales. Prima disserit Apostolus de hominis coram Deo iustificatione, ac definit, iustificari homines apud Deum fide in Iesum Christum, idque gratuita propter eundem misericordia absque vllis legis operibus. Quam sententiam, quandoquidem vniuersæ doctrinæ Euãgelicæ caput est, summámque salutis nostræ complectitur, iusta ac graui disputatione explicat: Propositione, Confirmatione, Confutatione, Cõclusione, denique omnibus quæ ad docendum sunt necessaria, optimo ordine & sapientissimè adhibitis, vt desiderari nihil possit. Protrahitur autem disputatio hæc à dimidio capitis primi ad finem vsque capitis octaui.

Secunda pars continet egregiam disputationẽ de reiectione Iudæorum ac Gentium vocatione. Etsi enim perpauci ex Iudæis Christum reciperent, impletas nihilominus esse promissiones ad patres factas de salute Iudæorum per Christum

adferenda euincit. Vnde vero id fieret quod illi tantopere Christum atque euãgelium eius auersarentur, necnon tanquã prorsus reiecti à Deo irẽt perditũ, luculẽtis rationibus, siue quæ siue ex parte Dei, siue ex parte eorũ concurrunt, demõstrat. Inde autẽ, quasiq; eadẽ opera ex scripturis docet fructus promissionũ Euangelicarũ & spiritualia beneficia per Christum allata: etiam ad gentes deuolui, gentibus impendi, quantumuis inuidi Iudæi reclamarent. Quarum quidem rerum cognitio erat Romanis, imo omnibus gentibus pêr quam necessaria; idq; non tam vt certi fierent gentiles, Christum quem prædicari audierant esse verum illum Messiam Iudæorum patribus olim promissum, quam vt in cõcepta semel persuasione de salute per Christũ sibi quoq; expectanda cõfirmarẽtur. Nam vtrũq; maxima pars Iudæorũ cupiẽs salutis viã gentilibus vndequaque præcludere, pertinacissime negabat. Tribus capitib. nono, decimo vndecimo, pars hæc absoluitur. Tertia parte tradũtur præcepta atq; exhortationes de variis officijs charitatis, quæ sunt fidei, de qua in prima parte agebatur, inseparabiles quasi fructus, adeoq; viua testimonia. Hæc pars capita duodecimũ, tertiũ decimum, quartũ, decimũ, & totum propè decimũ quintũ occupat. Quibus omnib. quarta pars cõtinẽs appendicẽ de rebus familia, vti solet in epistolis fieri, subijcitur

SALV-

SALVTATIO SIVE INSCRIPTIO.

CAP. I.

PAVLVS seruus Iesu Christi, vocatus ad munus Apostolicum, segregatus in Euangelium Dei,

2 Quod ante promiserat per prophetas suos, in scripturis sanctis,

3 De filio suo, qui genitus fuit ex semine Dauid, secundum carnem,

4 Qui declaratus fuit filius Dei cum potentia, secundum spiritum sanctificationis, ex eo quod resurrexit è mortuis Iesus Christus Dominus noster,

5 Per quem accepimus gratiam ac muneris Apostolici functionem, vt obediatur fidei inter omnes gentes super ipsius nomine,

6 Quorum de numero estis & vos, vocati Iesu Christi.

7 Omnibus qui Romæ estis dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Quemadmodū in Epiſtolis fieri decet ſalutationem ſeu inſcriptionē præfigit, licet multo ditiorē inſtructioremq; quàm cæteri ſcripiores ſolent.

1 Vocatus. *Addit quædam de ſuo officio ac dignitate.*

2 Quod ante. *Occaſione ſumpta à voce Euangelij interſerit etiam luculentam Euangelij deſcriptionem, ductam ex variis circumſtantijs, nempe: ab authore Deo: ab antiquitate: ab authoritate teſtium, prophetarum inquam: à certitudine atque excellentia inſtrumentorum, videlicet ſanctarum ſcripturarum, quæ ex cæleſtis curiæ archiuis depromptæ ſunt: à præſtantia materiæ ſeu obiecti, id eſt, ipſius Chriſti, veri hominis & veri Dei.*

4 Cum potentia. *Chriſtum eſſe Deum ex duobus ſignis breuiſſimè colligit, videlicet ex potentia illa planè diuina, quæ elucet: primum in donatione ſpiritus ſanctificātis: deinde in eo quod ſuapte virtute à morte reſurrexerit, reſurrectioniſq; aliorum cauſa ſit.*

5 Per quem. *Redit ad officij ſui commendationē. Quod ſi copulentur hæc verba ſuperioribus hoc modo: Vocatus ad munus apoſtolicum ſegregatus in Euangelium Dei, per quem accepimus, &c. tanquam ſi præcedens Euangelij deſcriptio per parentheſin foret adiuncta: tyrones ſententiam facilius aſſequentur. Cæterum commendat*

mendat officiũ ſuum: à legitima vocatione, à genere functionis, à cauſa finali, ab obiecto, ſiue ab authore Chriſto. Ideo vero ſtatim tum officium ſuum, tum Euangeliũ ipſum hoc pacto celebrat, vt nimirum ab vtroque, id eſt, ab officio & à genere doctrinæ authoritatem iis quæ ſcripturus eſt, conciliet. Atque ita caue putes aliquid ociosum aut redundans hic contineri, ſingula ſunt iuſtiſſimis de cauſis expreſſa.

7 Omnibus qui Romæ. *Perſonæ ſalutatæ, eæq́, ſuis honeſtatæ titulis verè magnificis.*

Gratia & pax. *Bona ampliſſima, præcipuéque ſpiritualia quæ illis precatur.*

EXORDIVM.

8 PRIMVM quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum, ſuper omnibus vobis, quod fides veſtra annunciatur in toto mundo.

9 Teſtis enim mihi eſt Deus, quem colo ſpiritu meo, in Euangelio filij ipſius quod indeſinẽter mẽtionẽ veſtri faciam,

10 Semper in precibus meis orans, ſi quo modo tandem aliquando proſperum iter contingat, volente Deo, vt veniam ad vos.

11 Deſydero enim videre vos vt

Quemadmodū in Epistolis fieri decet salutationem seu inscriptionē præfigit, licet multo ditiorē institutionemq; quàm cæteri scripiores solent.

1 Vocatus. *Addit quædam de suo officio ac dignitate.*

2 Quod ante. *Occasione sumpta à voce Euangelij interserit etiam luculentam Euangelij descriptionem, ductam ex variis circumstantijs, nempe: ab authore Deo: ab antiquitate: ab authoritate testium, prophetarum inquam: à certitudine atque excellentia instrumentorum, videlicet sanctarum scripturarum, quæ ex cælestis curiæ archiuis depromptæ sunt: à præstantia materiæ seu obiecti, id est, ipsius Christi, veri hominis & veri Dei.*

4 Cum potentia. *Christum esse Deum ex duobus signis breuissimè colligit, videlicet ex potentia illa planè diuina, quæ elucet: primum in donatione spiritus sanctificātis: deinde in eo quod suapte virtute à morte resurrexerit, resurrectionisq; aliorum causa sit.*

5 Per quem. *Redit ad officij sui commendationē. Quod si copulentur hæc verba superioribus hoc modo: Vocatus ad munus apostolicum segregatus in Euangelium Dei, per quem accepimus, &c. tanquam si præcedens Euangelij descriptio per parenthesin foret adiuncta: tyrones sententiam facilius assequentur. Cæterum commendat*

mendat officiũ ſuum: à legitima vocatione, à genere functionis, à cauſa finali, ab obiecto, ſiue ab authore Chriſto. Ideo vero ſtatim tum officium ſuum, tum Euangeliũ ipſum hoc pacto celebrat, vt nimirum ab vtroque, id eſt, ab officio & à genere doctrinæ authoritatem iis quæ ſcripturus eſt, conciliet. Atque ita caue putes aliquid ociosum aut redundans hic contineri, ſingula ſunt iuſtiſſimis de cauſis expreſſa.

7 Omnibus qui Romæ. *Perſonæ ſalutatæ, eæq; ſuis honeſtatæ titulis verè magnificis.*

Gratia & pax. *Bona ampliſſima, præcipuéque ſpiritualia quæ illis precatur.*

EXORDIVM.

8 PRIMVM quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum, ſuper omnibus vobis, quod fides veſtra annunciatur in toto mundo.

9 Teſtis enim mihi eſt Deus, quem colo ſpiritu meo, in Euangelio filij ipſius quod indeſinẽter mẽtionẽ veſtri faciam,

10 Semper in precibus meis orans, ſi quo modo tandem aliquando proſperum iter contingat, volente Deo, vt veniam ad vos.

11 Deſydero enim videre vos vt

aliquod impertiar vobis donum ſpirituale, quo confirmemini,

12 Hoc eſt, vt communem capiam conſolationem in vobis, per mutuam fidem, veſtram ſimul & meam.

13 Nolo autem vos ignorare fratres, quod ſæpe propoſueram venire ad vos, licet præpeditus fuerim ad hunc vſque diem, quo fructum aliquem haberem inter vos quoque, quemadmodum & inter reliquas gentes.

14 Græcis ſimul & Barbaris, eruditis pariter ac rudibus debitor ſum,

15 Ita quantum in me eſt, paratus ſum vobis quoq; qui Romæ eſtis, Euangelizare.

16 Non enim me pudet Euangelij Chriſti. Potentia ſiquidem eſt Dei, ad ſalutem omni credenti, Iudæo primum, ſimul & Græco.

8 PRimum quidem gratias ago, &c. *Et hic ſpectari poteſt quod in Epiſtolis ſeruari decorum ſolet. Eſt enim exordium, in quo benevolos, dociles & attentos reddit. Primum autem*

tem se offert locus beneuolentiæ, quando orditur à congratulatione ob eorum in Euangelio profectum. Estq; hæc exordij propositio.

9 Testis enim mihi. *Confirmatio propositionis ab effectis, siue à signis duobus: altero, quod pro illis indesinenter orat: altero, quod illos aliquando coram videre desiderat. Quorũ vt fidem faciat, nõ dubitat iuramentum interponere.*

11 Desidero enim. *Ratio præcedentiũ signorum maximéque posterioris, sumpta à causa finali, multo tum honestissima, tum etiam Romanis vtilissima.*

12 Hoc est, vt. *Correctio qua, ne qui interpretarẽtur aliquo modo arrogantius dictum, quod vellet illos in doctrina confirmare, mira ciuilitate orationem temperat, dicens: se non tam illorum quam sua ipsius caussa id desiderare, nimirum vt ipse quoque consolationem accipiat, nec non in fide confirmetur. Probe nouit Apostolus quid apud quosuis deceat.*

13 Nolo autem vos.. *Obiter & quadã occupationis forma intercerit excusationem, cur hactenus eos non inuiserit. Dixissent enim: si tanto tenebaris nostri videndi desiderio, cur ad nos non properasti? Respondet: Nolo vos ignorare, &c. Fructum suum intelligit profectum auditorum, atque Euangelij propagationem.*

14 Græcis simul. *Rationis paulo ante po-*

sitæ probatio, ab officio Apostolico. Ideo, inquit, desiderauí vos videre & spirituale donum impartiri, quia id muneris mihi est à Deo delegatum, vt doceam omnes Gentes, ac proinde vos quoq; Romanos. Vbi in postremis verbis ratiocinatur ab vniuersali ad particulare affirmatiue. Omnibus debitor sum, igitur & vobis. Et commoda distributione significat omnes gentes, quarum pars dicebantur Græci, pars vero Barbari, intelligi inde cupiens se gentium proprie esse Apostolum, atq; ita etiam Romanorum, & quorũcunque siue sapientes essent, siue minus sapientes.

16 Non enim me pudet. *Confirmatio præcedentis probationis, à dignitate ipsius Euãgelij, qua interim tacitè accendit Romanos, vt magno animo, spretis impiorum ac sapientũ huius mũdi ludibriis, Euangelium amplectantur, seq; dociles ad ea quæ traditurus est, præbeãt. Quare locus attẽsionis ac docilitatis recte hic cõstituetur.*

Potentia siquidem. *Ratio quare neminem pudere debeat Euangelij, ab affectis atque vsu eiusdem. Singulis verbis magna inest emphasis. Ac sõlent non paruam habere gratiam in orationum partibus argutæ, iuxtáque graues huiusmodi clausulæ. Aptissime vero insignis ista Euãgelij prædicatio viam parat ad disputationẽ quæ de summa doctrinæ Euangelicæ mox instituitur. Hactenus exordium.*

PRIMA

PRIMA PARS EPISTOLÆ

in qua docetur, Homines iustificari fide in Christum, etiam absque operibus legis.

PROPOSITIO.

17 IVsticia enim Dei per illud patefit ex fide in fidem. Sicuti scriptum est: Iustus autem ex fide victurus est.

17 *Sequitur nunc prima pars principalis huius Epistolæ, in qua plenissimè docetur, quomodo homines apud Deum iustificentur. Statim vero totius disputationis quam instituit, propositionẽ & sententiam generalem, siue statum, vt vocãt, præfigit, dicens: Iusticia enim Dei per illud patefit ex fide in fidem. Id est, in Euangelio patefit: Iusticiam coram Deo hominibus obtingere ex fide. Significat autem iustitia Dei, iustitiam, non qua ipse iustus est, sed quum in hominibus, pro iustitia approbat. Qua ratione & 1. Cor. 2. sapientia Dei dicitur, quæ coram Deo sapientia æstimatur: & sapientia hominum, quæ talis censetur ab hominibus. Sic vero & D. Augustinus iustitiam Dei hoc loco interpretatur, libro de spiritu & litera cap. 11. & 33. Quid dico Au-*

guſtinum? immo clariſſimè ipſe Apoſtolus cap. 3. ſequenti, vbi ait: Iuſtitiam Dei abſque lege manifeſtatam eſſe, ita ſubnectit. Iuſtitia Dei in omnes & ſuper omnes qui credunt.

Quòd autem iſta verba reſecamus à præcedentibus, quibus tamen indiuulsè cohærent, nec non ad probandum, quod Euangelium ſit potentia Dei ad ſalutem, apparet eſſe addita, mirum videri nemini debet. Non enim eſt abſurdum aliquid conſtitui pro initio ad ſequentia, in quo nihilominus confirmatio eorum quæ prius dicta ſunt aliquo modo continetur. Deinde ſcire oportet Apoſtolo familiare eſſe, omnia ſua ſic connectere, vt vbi ſeparari partes conueniat, ægrè interdum deprehendas. Id quod poſſemus multis in locis oſtendere.

Sicuti ſcriptum eſt. *Quia vero quibuſdam* παραλοξότερον, *aut certè obſcurius quiddam in propoſitione dictum videri poterat, ac vero ſimile eſt multis apertè per pſeudoapoſtolos, applaudente ſimul cæca carnis ratione, diuerſum fuiſſe perſuaſum, Apoſtolus vt libentius omnes ſtatim aſſentirentur benigniúſque aurem accommodarent ad ſequentia, voluit ſuis verbis protinus adiungere, quaſi probationis loco, apertum Scripturæ teſtimonium, tantundem plane ſignificans, quantum ſuis ipſe verbis ante expreſſerat.*

CON-

CONFIRMATIO,

eiusq; pars prior.

18 PALAM fit enim ira Dei de cœlo, aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, qui veritatem in iniustitia detinent,

19 Propterea quod id, quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit.

20 Siquidem quæ sunt inuisibilia illius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, peruidentur, ipsáque æterna eius potentia ac diuinitas, in hoc, vt sint inexcusabiles,

21 Propterea quod cum Deum cognouerint, non vt Deum glorificauerunt, neque grati fuerunt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorum.

Propositionem mox sequitur, vt in aliis grauioribus disputationibus, confirmatio. Quæ quomodo sit constituta, paulo crassius priusquam progrediamur est explicandum. Summa & pro-

positio disputationis vt diximus est: Homines iustificari fide absque operibus legis. Ad hanc comprobandam hac via procedit. Primum docet homines non posse iustificari operibus: in quo occupatur fere ad finem vsque capitis tertij, nempe vbi ait: Iustificantur autem gratis &c. Deinde probat pluribus argumentis, iustificari eos fide, ad caput vsque quintum. ita vt si penitius consideremus, vno planè syllogismo totius confirmationis dispositio comprehendi queat, hunc in modum:

Oportet hominem iustificari aut operibus aut fide.
Atqui non iustificabitur operibus,
Igitur iustificatur fide.

A tota disiunctiua ad alteram eius partem cũ destructione alterius. His inquam partibus confirmatio tota absoluitur. Iam priorem partem, quod videlicet homines non iustificentur operibus, per quandam distributionem seu potius enumerationem ratiocinando hoc pacto concludit:

Gentiles suis operibus promeriti sunt iram Dei, atque æternæ damnationis rei facta sunt.
Similiter Iudæi suis operibus promeriti sunt irã Dei, atque æternæ damnationis rei facti sunt.
Ergo omnes suis operibus rei facta sunt, neque vllo modo potuerunt ijs parare iustitiam.

Antecedentis priorem propositionem tractat hoc

hoc primo capite, & magna parte ſecundi: alteram (cuius initium: Ecce tu Iudæus) deinceps, ferè ad finem vſque capitis tertij, vbi expreſſis verbis tandem infert: quandoquidem omnes cõuincuntur rei & obnoxij Deo, manifeſtum eſſe quòd nemo ex operibus legis in conſpectu Dei iuſtificabitur. His ita prælibatis ad totius huius loci tractationem facilior patebit aditus.

18 Palam fit enim. *Propoſitio ad priorem confirmationis partem vniuerſaliter enunciata. Omnes homines iram Dei è cœlo atque æternam damnationem ſunt commeriti, idque propter impietatem atque iniuſtitiam, qua veritatem Dei detinuerunt, id eſt, quamuis voluntatem Dei abundè cognouerint, nihilominus impie iniuſteq; agere perrexerunt. Omnem impietatem hominũ dixit, pro omnium hominum impietatem per hypallagen, Hebræis non infrequentem.*

19 Propterea quod id quod. *Expoſitio propoſitionis, maxime poſterioris membri, quo dicebatur ab hominibus veritatem in iniuſtitia detentam. Iſtud autem ſic clarius reddit verbis paulo poſt ſequentibus: Propterea quòd cùm Deum cognouerint, non ſicut Deum glorificauerunt neq; gratias fuerunt. Quodq; ibidem mox ſequitur: ſed fruſtrati ſunt per cogitationes ſuas, quibus nimirum ſibi religiones ac cultus abſurdos pro ſtolido arbitrio confinxerunt: ſane par-*

rim maioris euidentiæ causa, partim adsternendum viam ad sequentia, adiici, facile est decernere. Verũ enim uero quia antequam ad probationem procedatur, constare debet de hac hypothesi: quod videlicet veritas ac voluntas Dei omnibus hominibus fuerit cognita, ideo paucis tantũdem asserit comprobatq; dicens: Propterea quod id quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis &c. Vbi duas potissimum adfert probationes. Alteram, quod Deus occultè reuelarit, adeoq; arcano quodammodo insculpserit omnium hominum pectoribus manifestam veritatis noticiam. Alteram, quod ex ipsa mundi cognitione perpetuaq; conseruatione atq; administratione, clarè eandem deprehenderint. Vbi postremo annectit: In hoc vt sint inexcusabiles: amplificatio est acceptæ cognitionis. Tantam enim eam fuisse declarat, vt ignorationis velamentum prætexere nullum quiuerint. Hæc autem omnia pro vniuersali propositione, & tam contra Iudæos qnàm contra Gentiles dicta accipiantur. Accedet aliquid lucis si hæc verba: Propterea quod cum Deũ cognouerint nõ vt Deũ glorifiuauerũt &c. statim cõnectantur illis: Qui veritatẽ in iniustitia detinẽt: cætera uero seu per parenthesin addita legãtur.

22 CVM se crederent esse sapientes stulti facti sunt,

23 Mutaue-

23 Mutaueruntque gloriam immortalis Dei, per imaginem, non ſolum ad mortalis hominis ſimilitudinem effictã, verumetiam volatilium & quadrupedũ & reptilium.

24 Quapropter tradidit illos Deus per cupiditates cordium ſuorum, in immunditiam, vt ignominia afficiant corpora ſua, inter ſe mutuo,

25 Qui commutarunt veritatem eius mendacio, & veneiati ſunt, coluerunteq; ea, quæ condita ſunt ſupra eum qui condidit, qui eſt laudandus in ſæcula Amen.

26 Quamobrem tradidit eos Deus in cupiditates ignominioſas. Nam & fœminæ illorum mutauerunt naturalem vſum, in eum qui eſt præter naturam.

27 Similitérque, & maſculi, relicto naturali vſu fœminæ exarſerunt per appetentiam ſui alius in alium, maſculi in maſculos, fœditatem perpetrantes, & præmium quod oportuit, erroris ſui in ſeſe recipientes.

28 Et quemadmodum non probauerunt, vt Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent quæ non conueniebat,

29 Repleti omni iniusticia, scortatione, versutia, auaritia, malitia, pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malis præditi moribus,

30 Susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumelioſi, elati, glorioſi, excogitatores malorum, parentibus immorigeri,

31 Expertes intelligentiæ, pactorum haud quaquam tenaces, alieni à charitatis affectu, nescij fœderis, immisericordes.

32 Qui cum Dei iusticiam nouerint, nempe, quod ij qui talia faciunt, digni sint morte, non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur ijs, qui faciunt.

CAP. II.

QVapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis es qui iudicas. Nam hocipso

hoc ipſo quod iudicas alterum, teipſum condemnas: Eadem enim facis tu qui iudicas.

2 Scimus autem, quod iudiciũ Dei eſt ſecũdum veritatem, aduerſus eos, qui talia agunt.

3 Cogitas autem hoc ô homo, qui iudicas eos qui talia faciunt, & facis cadẽ, quod tu ſuffugies iudicium Dei?

4 Aut diuitias bonitatis illius, ac tolerantiæ lenitatiſque contemnis, ignorans, quod bonitas Dei ad pœnitentiam te inuitat?

5 Sed iuxta duritiam tuam, & cor pœnitere neſcium colligis tibijpſi iram in die iræ, quo patefiet iuſtũ iudiciũ Dei,

6 Qui redditurus eſt vnicuiq; iuxta facta ſua,

7 His quidem, qui perſeuerantes in benefaciendo, gloriam, & honorem, & immortalitatem quærunt, vitam æternã:

8 His vero qui ſunt contentioſi, & qui veritati quidẽ non obtẽperant, ſed obtẽperant iniuſticiæ, ventura eſt indigna-

tio, & ira,

9 afflictio, & anxietas, aduerſus omnem animam hominis perpetrantis malum. Iudæi primum ſimul & Græci.

10 Gloria vero & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum, ſimul & Græco.

11 Non enim eſt perſonarum reſpectus apud Deum.

12 Quicunque enim ſine lege peccauerũt, ſine lege & peribunt, & quicũq; in lege peccauerunt, per legẽ iudicabũtur

13 Non enim qui audiunt legem, iuſti ſunt apud Deum, ſed qui legem factis exprimunt, iuſti habebuntur.

14 Nam cum gentes, quæ legem nõ habent, natura, quæ legis ſunt, fecerint, eæ legem non habentes, ſibijpſis ſunt lex.

15 Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, ſimul atteſtante illorũ conſcientia, & cogitationibus inter ſe accuſantibus, aut etiam excuſantibus,

16 In eo die, cum iudicabit dominus occulta hominum, iuxta Euãgelium meum

meum per Iesum Christum.

22 *Propositioni subijcitur probatio per distributionẽ vt ipsi paulò ante admonuimus, instituta. Ad primũ quidẽ probat omnes Gentiles reos esse damnationis, eo quod Deum sicut debebant non coluerint. Incipit autẽ ab idololatria, idq; non solum quia agnitæ veritati maxime repugnat, & in omnibus Gentilibus communiter cernebatur, verum etiam quia ipsa peccatorũ omnium fons est, ac plane eiusmodi vt quæcunq; opera etiã in speciem optima contaminet, nec non vitiosa apud Deũ reddat, deinde quia primo conuenit reprehendere peccata cõtra primã tabulam admissa.*

24 Quapropter tradidit illos. *Vt plenius euincat esse reos, alia quoque peccata recensẽt contra secundam tabulam.*

26 Quamobrem tradidit. *Quod in genere dixit, impios tradtos in immunditiam, id nunc per species explicat.*

28 Et quemadmodum non. *Quia vero proxime dictis criminibus non omnes tenebantur, ideo per congeriem enumerat plura alia peccata, partim externa partim interna, quorum saltem aliqua semper inuenta esse in cuiuscunq; ordinis hominibus, negare nemo potest. Qua sane ratione omnes adhuc reos conuincit. Vides autẽ quomodo Apostolus sæpius inculcet, traditos esse à Deo, vt nimirum euidentius demonstret iram*

Dei palam in illis manifestatam: vides deinde aliquoties repeti veritatis agnitæ contemptum, tãquam caussam omnino grauem ac iustam ob quã adeo fœdè deiecti sunt.

32 Qui cum Dei iustitiam. *Exaggeratio peccatorum quæ dixit in omnibus inueniri, ab eo quod cum certo scirent Deum talibus actionibus offendi, non modo tamen ipsi ea omnia perpetrarunt, verum in alijs insuper approbarunt, fouerunt q̃, quod reuera duplici pœna dignum est. Prodest autem hæc ratio nonnihil ad sequentia, vbi intelligi conueniet quosdam agi reos, vel eo nomine quod impie agentibus consenserint.*

1 Quapropter inexcusabilis. *Dixit de perpetrãtibus crassa illa vicia, & de consentientibus: iam contra eos agit, qui visi sunt neque cõmisisse talia, neque in alijs approbasse, sed potius sunt ea studiosè detestati. Extiterunt proculdubio tales quidam morum graues censores, & vitæ externa sanctimonia insignes habiti, vt Pythagoras, Socrates, Solon, Aristides &c. Atqui hos non minus reos coram Deo, quàm cæteros Apostolus euincit. Vtitur autem hic orationis schemate ad mouendos adfectus, necnon ad extorquendam confessionem peccatorum, maxime idoneo. Etenim per Apostrophen eos aggreditur, & singulari numero vnumquenque seorsim compellat, tum hominis nuncupatione cogit*

git cristas demittere, vt nimirum his rationibus permoti, sese cæteris hominibus natura peccatoribus annumerari patiantur. Est vero vt plurimum externæ innocentiæ & hypocrisi agnatum vitium, facile alios damnare. Cuius rei exemplũ habemus in Pharisæo Euangelico Lucæ 18. Quare vel hoc vno vitiosos esse, tacite arguit. Particula διο respicit ad id quod dictum est, eos qui consentiunt esse reos, vt quodammodo inde sequatur, istos quoque qui veluti sancti alios iudicant, simili ratione damnandos.

Nam hoc ipso. *Probatio quod inexcusabilis, à communi sententia: Qui vitium in alio reprehendit, quo ipse laborat, seipsum damnat. Elegãs alluſio in vocibus κρίνεις καὶ κατακρίνεις quasi diceretur, damnas & condemnas. Obseruandum vero omnes rationes quibus Apostolus vtitur aduersus gentiles, plerunq; à natura esse notas: e diuerso quibus vtitur aduersus Iudæos petitas ex scripturis. Vtrumque profecto sapientissime factum.*

2 Scimus autem quod. *Dixit quidem eos paria peccata admittere, sed istud videbatur difficilimum probatu. Proinde vt conuincat eos prouocat ad vniuscuiusque propriam conscientiam, & ad Dei iudicium, qui intuetur arcana cordium, & videt peccata animo seu affectibus perpetrata, etiam si ea in apertum non eruperint.*

Estq́; sententia: Demus ita esse, quod crassa illa peccata non admiseritis, & coram mundo non perinde ac cæteri possitis damnari: at scimus interim, & vos quoque omnes scitis, Deum intueri corda, & secundum veritatem vnumquenq; tam qui animo tantum, quam qui etiam opere externo peccarit, damnare: huius igitur iudiciũ nullo modo potestis effugere, apud hunc sine dubio rei estis. Vno hoc argumento cogit illos vel propriæ conscientiæ testimonio fateri, quod coram Deo rei sint. Quis cogitasset illos hominũ opinione præclaros & sanctos viros ita potuisse redargui & planè convinci? Habent ingens pondus ad commouendum conscientias: formula interrogationis, appellatio hominis, repetitio culpæ, denique singulæ voces, si modo paulo accuratius expendantur. Apparet insuper in consequenti huius enthymematis, quandoquidem repetit illa verba: Qui iudicas eos, &c. latere argumentum à minori, hoc pacto: Si tu eos iudicas, qui designant flagitia externa, quãto magis iudicabit te Deus qui videt flagitia tua interna?

4 Aut diuitias. *Occupatio. Quidam volebant sibi vendicare laudem iusticiæ, quod ira Dei non ita in ipsis manifestaretur, vti in cæteris, qui in crassa illa peccata prolabebantur, quod item lætis gauderent vbique successibus, quasi suis benefactis istos essent promeriti. Sed Apostolus*

lus ſtultam perſuaſionem & fiduciam de propria iuſticia euertit, contrariam cauſam diuinæ bonitatis ac tolerantiæ adferendo. Non ideo, inquit differt Deus mala immittere, quia tu iuſtus es, tuiſq; virtutibus beneficia promereris, ſed potius vt tu animaduertens bonitatem ac tolerantiam eius, arripias occaſionem agnoſcenci peccata & reſipiſcendi. Vide ergo ne abs re extollendo tuã iuſticiam, Deo fias iniurius, eiuſq; bonitate ac tolerantia abutaris.

5 Sed iuxta duritiam. *Subiectio ad præcedentem interrogationem, cum quodam adfectu indignãtis, & quodãmodo de ſalute obdurati pectoris deſperantis. Significat autẽ, niſi reſipiſcant, futurum, vt dilatio iræ Dei in hac vita cædat ipſis ad cumulum grauioris dãnationis in extremo die (quem diem iræ appellat) & poſt hanc vitam.*

6 Qui redditurus. *Hæc obiter quidẽ interpoſita ſunt, ſed valde vtiliter, nempe, ad euidentius exprimẽdum diuini iudicij ſeueritatem, qua ſane ita deſcripta ſpes erat obduratos animos poſſe vtcunq; emolliri, & ad cogitandum de reſipiſcentia paulatim adduci.*

9 Aduerſus omnem animam. *Vniuerſalis nota diligenter obſeruanda, quæ & ſæpe deinceps ad caput vſque quartum recurrit. Semper autem reſpicit ad primam propoſitionem præſentis confirmationis, ſecundum quam inſtitutum eſt,*

hic docere. quòd omnes homines, ſi reſpiciantur eorũ opera & adfectus, inueniantur æternæ damnationis rei.

Iudæi primum. *Viam ſibi parat ad arguẽdum mox Iudæos. Vnde quæ iam ſequuntur generaliter ad gentiles & Iudæos ex æquo pertinent, vt videlicet, vis notæ vniuerſalis exactius dinoſcatur.*

11 Non enim eſt perſonarum. *Epiphonema ſiue communis ſententia Theologica ſummã iudicij Dei ſeueritatem (quam diligentiſſime cõſiderandam propoſuit) plenius comprobans.*

12 Quicunque enim ſine lege. *Expoſitio epiphonematis mire conueniens inſtituto. q.d. In genere quicunq; peccauerunt, peribunt. Non eſt quæſtio, inquit an legem ſcriptam habueris vel non, tantum hoc quæritur, num peccaris. Si peccaſti, plane reus es. Atq; his verbis omnis excuſatio tam Gentilibus quàm Iudæis præripitur. Gentiles prætexebant ignorantiam, quod videlicet lex non fuiſſet ipſis data, ſicut Iudæis. Iudæi rurſus vendicabant ſibi prærogatiuam, quod legẽ haberent & promiſſiones, eſſentq; electus Dei populus. Sed Apoſtolus breuiter omnibus excuſationem omnem adimit. Vnde ſequitur: Non qui audiunt legem ſed qui legem factis exprimunt. Quæ omnia vt generaliter dicta, ita valde conducunt admox ſequentẽ obiurgationẽ Iudæorũ.*

14 Nam cum Gentes. *Probatio quod nõ prosit Gentilibus excusatio qua prætexebant ignorantiam dicentes, se legem non accepisse. Conuincuntur enim, quod habuerint parem cum Iudæis & sufficientem cognitionem per legem naturæ insculptam omnium animis. De qua lege adfert propriæ vniuscuiusq; cõscientiæ testimonium ac iudicium. Sibi ipsis inquit, sunt lex, ostendunt opus & vim legis scriptam in cordibus suis. Ideó que & signa manifesta ducta ab vnicuiusque experientia commemorat.*

17 ECce tu Iudæus cognominaris, & acquiescis in lege, & gloriaris in Deo,

18 Et nosti voluntatem, ac probas eximia, institutus ex lege,

19 Confidisque teipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris versantium,

20 Eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formã cognitionis ac veritatis per legem.

21 Qui igitur doces alium, teipsum non doces: qui prædicas, non furandum, furaris:

22 Qui dicis, non adulterandum,

adulterium committis: qui execraris simulacra, sacrilegium admittis:

23 Qui de lege gloriaris, per legis transgressionem deum dehonestas.

24 Nam nomen Dei propter vos male audit inter gentes, quemadmodum scriptum est,

25 Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaueris. Quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua in præputium versa est.

26 Ergo si præputium iustificationes legis seruauerit, nonne præputium illius pro circumcisione imputabitur?

27 Et iudicabit quod est ex natura præputium, si legem seruauerit, te qui per literam & circumcisionem transgressor es legis?

28 Non is, qui in manifesto Iudæus sit, Iudæus est, nec ea quæ in manifesto sit carnis circumcisio, circumcisio est,

29 Sed qui in occulto Iudæus fuerit is Iudæus est, & circumcisio cordis, circun-

cunciſio eſt, quæ ſpiritu conſtat, non litera, cuius laus non ex hominibus eſt ſed ex Deo.

CAP. III.

QVid igitur habet in quo præcallat Iudæus? aut quæ vtilitas circunciſionis?

2 Multum per omnem modū. Nā primum quidem illud, quod illis commiſſa ſunt oracula Dei.

3 Quid enim, ſi quidam fuerunt increduli? Num incredulitas illorum fidē dei faciet irritam?

4 Abſit. imo ſit Deus verax, omnis autem homo mendax. Quemadmodū ſcriptum eſt? vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

5 Quod ſi in iuſtitia noſtra Dei iuſtitiam commendat, quid dicemus? Nū iniuſtus Deus, qui inducat iram? Humano more loquor.

6 Abſit. Nam quomodo iudicabit Deus mundum?

7 Etenim ſi veritas Dei, per meum mendacium excellint in gloriam ipſius, quid poſthac & ego veluti peccator iudicor?

8 Ac non potius (quemadmodum de nobis maleloquũtur, & ſicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala, vt veniant bona? Quorum damnatio ipſta eſt.

9 Quid igitur, præcellimus eos? Nullo modo. Nam ante cauſis redditis oſtẽdimus & Iudæos & Græcos omnes peccato eſſe obnoxios,

10 Sicut ſcriptum eſt: Nõ eſt iuſtus. ne vnus quidem,

11 Non eſt qui intelligat, nõ eſt qui exquirat Deum,

12 Omnes deflexerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui exerceat bonitatem, non eſt vſque ad vnum.

13 Sepulchrum apertum guttur eorum, linguis ſuis ad dolum vſi ſunt, venenum aſpidum ſub labijs eorum.

14 Quorum os execratione & amarulentia plenum eſt.

15 Velo-

15 Veloces pedes illorum ad effundendum ſanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorum,

17 Et viam pacis non cognouerũt.

18 Non eſt timor Dei coram oculis eorum.

19 Scimus autem, quod quæcunq; lex dicit, his qui in lege ſunt, dicat.

17 *Iam ſecundo loco inſtituit grauiſſimam accuſationem aduerſus Iudæos, in qua euincit hos quoque perinde ac Gentiles, eſſe reos coram Deo, quia nimirum Deum ſicut debebant, non coluerunt. Aggreditur autem eos per Apoſtrophen, & conceſſione Rhetorica omnia illis in ſpeciem concedit, ex quibus gloriam ſibi maximam captabant, ſed id vt tanto iuſtius mox omnem laudem eis detrahat, & maliciam ipſorum exaggeret. Eſtque ſententia. Nunc ad te venio Iudæe, ac lubenter concedo tibi multa præclara præ cæteris mortalibus à Deo conceſſa, atque id imprimis ad maximam laudem facere, quod inſigni adeo rerum diuinarum cognitione ſis præditus: ſed quantulum hæc proſunt omnia, ſi eorum quæ noſti, atque alios vis docere, ipſe operibus nihil præſtas? Q. d. Iſtuc cedet tibi ad*

maiorem damnationem.

24 Nam nomen Dei. *Probatio, quod per legis transgressionem dehonestant Deum, à publico testimonio, tum exterorum, tum domesticorum. Dico domesticorum, propterea quod Apostolus hæc ipsa verba mutuatur ab Ezechiele Propheta, apud quem capite 36. leguntur. Simile quiddam extat Iesaiæ 52. Atque hoc nomine vult probationem istam pro validissima recipi.*

25 Nam circuncisio quidem. *Etiamsi iã apertè convicti essent legis transgressores, tamen hoc nomine so Deo charos & denuo iustificandos iactare adhuc præsumebant, quod essent circuncisi. Erat autem circuncisio peculiaris nota quod essent electus Dei populus, eaque iam diu ante legem instituta, necnon patribus qui legem non audierant, proficua. Quamobrem & seorsim hoc pacto de ea agitur. Sed Apostolus hanc quoque fiduciam per occupationem tollit. Respondit namque concedendo quidem, quod circuncisio prosit, sed hac tamen conditione, si legem seruaueris. Quod quidem quando nequaquam fecerunt, relinquitur sane, reos corã Domino existere*

26 Ergo si præputium. *Præputium, id est præputiatus, res pro persona, seu signum pro signato per metonymiam. Secundo loco propriè accipitur*

cipitur vocabulum præputij.

28 Non is qui in manifesto. *Ex præcedentibus infert, seu potius ad comprobandum præcedentia subijcit, quibus in rebus verus Iudaismus & vera religio sita sit, nempe in spiritu & veritate. Cumque hic dicitur, Iudæum non esse Iudæum, circuncisionem non esse circuncisionẽ, figura est quam nostri Copulationem, Græci* πλοκὴν *vocant, secundum quam posterius est descriptio prioris, quandoquidem in priore persona tantum significatur, in posteriore qualitas, & ea quæ personæ propriè conueniunt. Antitheses rite expensæ obscuritatem omnem adimunt. Circuncisio nanque in manifesto, in carne, in litera, ex hominibus, opponitur circuncisioni in occulto, in corde in spiritu, ex Deo.*

1 Quid igitur habet. *Occupatio. Quandoquidem præcedentibus verbis visus est Iudæos nihilo meliores constituere quam Gentiles, & ipsam adeo circumcisionem æquare præputio, quasi circuncisio, lex, & si quæ eiusmodi prærogatiuæ nullius essent momenti, frustraq; à Deo institutæ: ideo nunc per occupationem quæ contra obijci poterant ipse profert ac diluit. Est autem hæc prima obiectio nomine Iudæorum proposita: Quid igitur habet &c. Respondet Apostolus ac fatetur magnum esse discrimen inter ipsos & Gentiles, nempè quod ipsi præ cæ-*

teris sint electi in populum cui primum & principaliter concredita sunt oracula, promissiones de salute per Christum, fœdus, deinde & lex, quod vere magnum est & singulare. Quæ tamen responsio si bene aduertimus magis extollit Dei bonitatem quàm patrocinatur Iudæorum arrogantiæ. Neque enim aliquid præclare actum ab illis significat, propter quod iusti reputarentur, sed tantum ipsos à Deo ingentia beneficia accepisse, ob quæ intelliguntur magis obstricti, ac iustius etiam posse rei peragi.

3 Quid enim si quidam. *Alia occupatio.* Quia Apostolus ausus est generaliter pronunciare omnes Iudæos per legis transgressionem Deũ dehonestare, ideoque circuncisionem ipsorum versam in præputium, dicturi erant quidam: Inique profecto facis ô Paule qui propter quosdam improbos Iudæos, protinus vis damnare vniuersos. An propter paucos tales suspicaris prorsus nullos extitisse qui promissionum diuinarum fructũ sint consecuti? Existimas promissiones factas irritas? Respondit Apostolus. Concedo quod plurimi consecuti sunt promissiones. Sed enim id factum, non quidem ob illorum dignitatem vel merita, verum propter spontaneam Dei bonitatem, qua is vult promissa præstare, etiam immerentibus & indignis. Sit, inquit, Deus verax, omnis autem homo mendax

Qua

Qua responsione iterum soli Deo tribuit gloriã, Iudæis vero vniuersam adimit, imò palam adhuc obtinet eatenus esse reos, quatenus mendaces esse omnes vel scripturæ testimonio certum est.

4 Quemadmodum scriptum est. *Ne qui offenderentur tali responso, addit aliud scripturæ testimonium ex Psal. 51. Vbi clarè dicitur Deum esse in sermonibus suis iustum, & præstare promissa, etiam vbi homines, considerantes nimirum & confitentes suam indignitatem, iudicarẽt illum minimè id facturum. Siquidem eodem loco Dauid suam infirmitatem & vanitatem confitebatur, dicens: In te solum peccaui, & malum in oculis tuis feci, vt iustus sis in sermonibus tuis, &c.*

5 Quod si iniustitia nostra. *Digressio, non tamen abs re addita. Enimuero sapientis est ea tempestiue amoliri & confutare, quæ per maleuolos qui nihil non calumniantur, ex dictis eius colligi obijciq; possent. Apostolus igitur in persona talium statim producit grauissimum quoddã inconueniens, quod ex proximis verbis quidam fortassis erant collecturi. Si ita est, nempe, quod fides Dei nequaquam irrita fit propter hominum incredulitatem, sed potius Deus sua ipsius causa, vt nimirum semper iustus ac verax deprehendatur, implet promissa, etiam erga peccatores & immeritos, atque ita nostra iniustitia commen-*

dat illustratque iustitiam illius: sequitur planè Deum iniustum fore, si aliquando inducat iram, condemnetq; delinquentes. Dum nanque delinquunt, causam præbent Deo, vt postea condonãdo ampliorem sibi paret gloriam. Respondet Paulus, negando consequutionem. Absit inquit. Neq; directe diluit, sed tantum vicissim opponit rationem contrariam ab officio Dei. Dei est, inquit, iudicare mundum, quamobrem absurdum fuerit eum, quum res postulat, iram non inducere, & impossibile est iniustum dici.

7 Etenim si veritas Dei. *Rursus in persona impiorum aliud inconueniens adfert, in hanc sententiam. Si quanto ego sum mendacior & vanior per lapsum meum, tanto cognoscitur Deus veracior ac iustior, dum ipse mihi peccata propter suum sermonem condonat: sequitur quod nõ amplius sum iudicandus peccator, sed potius dum pecco, dicar bene agere, quia videlicet occasionẽ præbeo vt iustitia bonitasq; Dei, vbi ipse mihi cõdonauerit, reddatur illustrior. Bonum siquidem est procurare quod ad gloriæ eius incrementum facit. Hinc vero & tertium inconueniens mox subijcit, dicens in persona eorundem: Ergo faciamus mala vt veniant bona, nempe vt gloria Dei hac occasione illustretur. Ita nanq; tria allata sunt nomine calumniatorum inconuenientia. Primum quòd Deus foret iniustus: secundum, quod pec-*

cans

cans non amplius esset dicendus peccator: tertiũ, quod facere liceat mala, vt eo pacto bona proueniant. Proinde Apostolus breuissimè hic respondet: eorum qui sic loquuntur iustam esse damnationem. Nec hac quidem ratione directe dissoluit, sed tantum magno contemptu tam horrendas, calumnias reiicit, id quod sapientes in eiusmodi valde absurdis cauillationibus facere solent. Sunt autem paralogismi aduersariorum, quales Dialecticis dicuntur, secundùm non causam vt causam. Vnde responderi posset ad duas posteriores obiectiones, peccatum non proprie quidem illustrare gloriam Dei, sed tantum per accidens, siue per occasionem: quemadmodum cum dicitur bonas leges procreari ex malis moribus, id profecto nõ proprie & simpliciter, sed tantum per accidens ita se habere intelligitur. Et nullus inde recte colligeret, ideo videlicet strenuè peccandũ, vt bonas leges condẽdi occasio præberetur. Hucusque digressio.

9 Quid igitur? *Redit ad institutum, atque iterum vt initio capitis quæstionem proponit, statimque respondet simpliciter negatiuè, quod videlicet Iudæi nulla in parte sint Gentilibus superiores. Cæterum quia videtur ista responsio negatiua planè pugnare cum priore affirmatiua, in qua Iudæis plurimum tribuerat: intelligas oportet Apostolum respondere per distinctionem, in*

hanc ſententiam. Si conſideramus Dei erga Iudæos beneficia & promiſſiones, multum excellũt: ſin conſideramus perſonas ipſorũ & merita, prorſus ſunt pares & iuxta peccatores. Eleganter vero vtitur communicatione, vtpote quæ mirificè conducit ad extorquendam ab aliis veri confeſſionem.

10 Sicut ſcriptum eſt. *Quaſi non ſatis eſſet propoſitionem ſupra probaſſe pluribus rationibus addit nunc eadem de re clariſſima ſcripturæ teſtimonia, quibus pariter interna atq; externa perſtringuntur peccata, atque ita omnes apud Dei tribunal rei aguntur.*

19 Scimus autem. *Occupatiuncula. Excipere voluiſſent Iudæi iſta teſtimonia de Gentilibus eſſe pronunciata, ad ſe vero minimè pertinere Apoſtolus autem prouidè anteuertit, aſſeritq; ratione ſumpta à proprio vſu ſcripturæ & legis, ad ipſos quoque ſpectare. Decebat ſanè hoc pacto, in lege gloriantes, legis authoritate reprimere, & veluti proprio quod dicitur gladio iugulare.*

VT omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus Deo,

20 Propterea quod ex operibus legis nõ iuſtificabitur omnis caro in cõſpectu eius. Per legem enim agnitio peccati.

21 Nunc

21 Nunc vero absque lege iustitia Dei manifestata est, dum comprobatur testimonio legis ac Prophetarum.

22 Iustitia vero Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes eos, qui credunt. Non enim est distinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac destituuntur gloria Dei.

20 *Illatio seu conclusio ad vniuersam probationem quæ hucusque per distributionem tractata est. Posteaquam nanque clarissime euicit, primum Gentiles in suis operibus deprehẽdi reos, deinde & Iudæos in operibus similiter deprehẽdi reos: ex his planè conficitur omnes homines si cõsiderentur ipsorum opera, coràm Deo reos esse, ideoque fieri nullo modo posse, vt ex operibus iustificentur. Addit autem cum de operibus generaliter loquitur, vocem, legis, haud dubiè magna emphasi, ad significandum videlicet, quod ne excellentissima quidem opera, qualia erant illa diuinitus præcepta & lege comprehensa, vim iustificandi habeant. Atque hunc in modum sentire Apostolum, non tantum de ceremonijs, verum de vniuersis legis operibus, liquet ex ijs quæ paulo post cap. 3.4.5.7. de vsu legis, deq; exclusa gloria operũ admixta cernuntur. Quod & D. Au-*

guſtinus libro de ſpiritu & litera cap. 14. diligẽter adnotauit, cui adſtipulari tutũ ducimus. Non omnis caro, pro nullo homine, more Hebræo.

Per Legem enim. *Vt compeſcat Iudæos ſemper aliquid tacite obgannientes, adiecit breuem quandam rationem, quare ex operibus legis iuſtificari nemo queat, ſumptam à principali legis vſu effectuq;. Eſt enim ſententia: Per legem non tolluntur peccata, ſed tantum adducũtur homines ad peccatorum agnitionem, cum docentur in ea quid rectè vel ſecus factum, quem in finem propriè lata eſt. De quo vſu legis iterum capite 7.*

21 Nunc vero abſque lege. *Quandoquidem concluſum eſt, homines non iuſtificari operibus, iam prudenter colligit ac deſinit, neceſſum eſſe vt iuſtificentur fide. Aptiſſimè vero præſentis collectionis verba reſpondẽt verbis propoſitionis, quam initio totius diſputationis auaiuimus, vt nimirum ſemel inſtitutæ argumentationis ratio tanto habeantur euidentior, quanto poſtrema cum primis pulchrius conſentiunt. Sicut enim ibi, ita & hic, iuſtitiam Dei manifeſtatam ait in Euangelio abſque operibus legis per fidem in Ieſum Chriſtum, & quidem ſuper omnes qui credunt. Et quia ſemper diligentiſſimè expendenda venit nota vniuerſalis, Ideo eam repetit atque exponit, dicens: Omnes eſſe peccatores*

catores, ac propter peccata deſtitutos gloria Dei, ideoque vnam tantum omnibus reſtare viam, qua iuſtificentur, eam videlicet quam hic demonſtrat.

Dum comprobatur. *Tacite occurrit moroſis Iudæis, qui nunquam non contendebant ac ſpargebant dogma hoc de iuſtificatione per fidem abſque operibus, nouum eſſe, cum doctrina legis palam pugnans, ideoque merito ſuſpectum explodendumque. Immo, inquit, in lege & Prophetis luculentiſſimè comprobatur. Quod notum eſſe vult, partim ex iis quæ dicta ſunt partim ex iis quæ ſequentur.*

CONFIRMATIONIS
Pars altera.

24 IVSTIFICANTVR autem gratis per illius gratiam, per redemptionē, quæ eſt in Chriſto Ieſu,

25 Quem propoſuit Deus reconciliatorem, per fidem, interueniente ipſius ſanguine, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præteritorum peccatorum,

26 Quæ Deus tolerauit, ad oſtendendam iuſtitiam ſuam, in præſenti tem-

pore,in hoc,vt ipſe ſit iuſtus, & iuſtificãs cum,qui eſt ex fide Ieſu.

27 Vbi igitur gloriatio? Excluſa eſt: Per quam legem? Operum? Non, imo, per legem fidei.

28 Arbitramur igitur,fide iuſtificari hominem,abſque operibus legis.

29 An Iudæorum Deus tãtum? An non & Gentium? Certe & Gentium.

30 Quandoquidem vnus Deus,qui iuſtificabit circũciſionem ex fide,& præputium per fidem.

31 Legem igitur irritam facimus per fidem? Abſit. Imo legem ſtabilimus.

24 *Abſoluta eſt prior confirmationis pars, inq̃ ea abunde probatum, homines non poſſe iuſtificari operibus: ſequitur pars altera, in qua probandum reſtat, homines iuſtificari fide & abſque operibus. Prius autem quam argumenta congerat, nonnulla de modo iuſtificationis per fidem præmittit, admodũ profectò vtilia & neceſſaria, propter eos qui apud ſe vehementer mirabantur, nec intelligere ſatis valebant, qua ratione fieri poſſet, vt homines fide abſque operibus iuſtificarentur. Niſi enim hac de re in principio aliqua expli-*

explicarentur, non possent auditores argumenta sequentia vnquam assequi, multo minus ad assentiendum, per ea adducerentur. Quamobrem singulas particulas, quandoquidem causæ ac modus iustificationis nostræ clarissimè in ijs delineãtur, æquum est non oscitanter expendamus. Iustificantur, inquit, gratis, hoc est, non propter vlla sua opera, quamlibet splendida: sed, vt disertè D. Ambrosius, nihil operantes, neq; vicem reddentes, sola fide, dono Dei.

Per illius gratiam. *Interpretatur quomodo gratis, simulque exprimit causam efficientem principalem nostræ iustificationis, solam videlicet Dei gratiam, fauorem, bonam voluntatem, &c.*

Per redemptionem. *Dixerit forte aliquis. Adeo prorsus nihil fiet ad sarciendum pro peccatis? Respondet. Immo est aliquis qui dependit & satisfacit, nempe, Christus, is homines redimit. En causa formalis nostræ iustificationis, redemptio inquã, & satisfactio Christi. Elegans metaphora & similitudo in voce, redemptionis, ducta à redemptione ciuili captiuorum vel seruorum.*

25 Quem proposuit. *Quare id ita fit per Christum sine nostra opera? Quia pater ab æterno decreuerat per hunc solum id debere perfici. Cum vocat Christum ἱλαστήριον alludit ad*

legale propitiatorium, quod Christum adumbrabat.

Per fidem. *Quid autem requiritur ex parte nostra, siue quomodo accommodatur nobis beneficium redemptionis ac reconciliationis? Per fidem.*

Interueniente ipsius sanguine. *Græcè est,* ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι *quasi dicas: Per fidem in sanguine ipsius, vel in sanguinem potius. Si priori modo legas, habes causam formalem redemptionis, adeoq; precium depensum. Sin posteriore modo, habes quoddam fidei obiectum.*

Ad ostensionem iustitiæ. *Causa finalis Deum vel maxime mouens.*

Propter remissionem. *Interpretatur quomodo Deus ostendat suam iustitiam. Per remissionem, inquit, peccatorum, quam impendit, stare volens suis promissis. Vel, qua in re sita sit iustificatio nostra, nempe in remissione peccatorum.*

26 Ad ostendendum iustitiã. *Repetit causam finalem. Enimuero hoc potissimum tot verbis Apostolus agit: conatur euidentissimè docere, quod gratis, nullis interuenientibus nostris meritis iustificemur. Hæc de iustificationis modo & causis multũ proderit in præsenti delibasse.*

27 Vbi igitur gloriatio? *Quando satis aperte exposuit, iustificari homines gratis per*

solam

ſolam Dei bonitatem propter Chriſtum, oportune exclamat magno adfectu contra inanem operum fiduciam quæ iam penitus ſubuerſa agnoſcitur, Iudæos haud dubie ac omnes hypocritas obliquè impetens, quorum animis ea altiſſimè inſederat. Id eandem ſententiam legis, Eph. 2. Nō ex operibus, ne quis glorietur. Legem fidei videtur non propriè vocaſſe, ſed tantum propter decorum antitheſeſios.

28 Arbitramur igitur. *Repetitio propoſitionis principalis iam ſæpius auditæ, quæ tum quia præcedentibus verbis denuo non nihil eſt ſtabilita, tum quia nunc plura optimo ordine digeſta argumenta ſequuntur, merito iterum inculcatur.*

29 An Iudæorū Deus. *Sicut ſupra in cauſa damnationis, ita nunc quoq; in cauſa iuſtificationis, vniuerſalem particulam ſtudioſe vrget atque exponit: idq; ſimul quod valde amplificat Dei iuſtitiam ac bonitatem, ſimul quod ad conſolationem omnium maximopere conducit.*

31 Legem igitur irritam. *Occupatio. Legem fidei oppoſuit & præpoſuit Legi operum. Hinc prot nus carnales Iudæi odioſe ratiocinabantur, legis dignitatem eiuſmodi aſſertionibus diminui, imo eam prorſus euerti. Reſpondet Apoſtolus, ſe legem nullo pacto euertere, ſed potius ſtabilire. Quod quidem ſatis eſt in præ-*

ſenti dixiſſe, cum de vſu atque vniuerſa dignitate legis decreuerit ſuo loco fuſius diſputare. Et reuera qui tantum arguit inanem ex operibus legis gloriationem, neque aliam interea doctrinam adfert quàm quæ legẽ ipſa & prophetis, vt dictum ſupra eſt, inuenitur comprobata, is profecto iniuria legem ſubuertere inſimulatur.

CAP. IIII.

QVid igitur dicemus inueniſſe Abrahã patrem noſtrũ ſecundum carnẽ?

2 Nam ſi Abraham ex operibus iuſtificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 Quid enim ſcriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam.

1 Sequuntur nunc ordine ſelecta aliquot argumenta efficaciſſimè probantia homines fide iuſtificari. Ducuntur potiſſimum ab exemplo iuſtificationis Abrahæ, ex quo generaliter de omnium hominum iuſtificatione certum iudicium petere promptum eſt. Ac primum quidem ſumitur à manifeſto ſcripturæ teſtimonio de modo iuſtiſtcationis Abrahæ.

3 *Scriptura, inquit, apertè dicit: Credidit Abra-*

Abraham Deo, & imputatam est ei ad iustitiam. Gen. 15

Igitur homines iustificantur fide.

Prius vero quàm producat hoc testimonium, propter insignes virtutes atque opera Abrahæ quæ Iudæi solebant mirificè prædicare, concedit etiam illi laudem & gloriam operum: sed ita vt simpliciter dicat apud Deum non posse consistere, hoc est, ad causam iustificationis coràm Deo nihil facere. Respicit proculdubio ad id quod paulo ante dixerat, exclusam omnem gloriationem. Sic interea orationis habitum componit Apostolus quasi perpetuo cum Iudæis, quos constat pertinacissimè huic doctrinæ de iustificatione per fidem aduersatos, disputaret. Huc pertinet quod ait: Patrem nostrum secundum carnem, tacite proculdubio Iudæos suos compellans.

4 Ei vero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.

5 Porro ei qui non operatur, sed credit in eum, qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiam.

4 *Secundum argumentum fluens ex proximè adducto Scripturæ testimonio, præcipue ex voce imputandi. Ex ea namque Apostolus iusti-*

ficari homines gratis ac abſque operibus ita colligit.

Si iuſtitia eſſet ex operibus, non diceretur ea imputari ſecundum gratiam, ſed potius reddi ſecundum debitum & pro mercede.

Atqui ſcriptura manifeſte dicit iuſtitiam eſſe imputatam.

Igitur iuſtitia non propter opera, ſed gratis confertur.

Si cui placet ipſa Pauli verba retinere, is ea hoc pacto in ſyllogiſmum dilucide conſtrinxerit.

Ei etiam qui non operatur ſed credit in Deum iuſtificantem, fides gratis imputatur ad iuſtitiam.

Atqui non diceretur gratis imputari ad iuſtitiam ſi hoc operibus fuiſſet promeritus (tunc enim merces, ſeu debitum potius diceretur)

Ergo iuſtificatio non contingit ex operibus, ſed gratis & ſecundum gratiam.

Maior ex ſuperiori argumento manifeſta eſt. Minor pendet ex obſeruatione eius quod dicitur, fidem ad iuſtitiam imputari. Intueri inprimis oportet antitheſes, operari & credere: deinde mercedem ſiue debitum quæ opponuntur imputationi. Quam ipſam vt gratuitam iuxta natiuam ſignificationem verbi intelli-

telligeremus, prudenter addidit: secundum gratiam.

6 QVemadmodum & Dauid explicat beatificationem hominis, cui Deus imputat iustitiam absque operibus.

7 Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata.

8 Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum.

6 Tertium argumentum probans homines iustificari absq; operibus, sumptum ex interpretatione illorum verborum: imputatum est ad iustitiam. Declarat enim Apostolus imputare ad iustitiam, idem esse quod non imputare peccata, sponte & gratis ea remittere, quod confirmat testimonio, Psal. 31.

Dauid definit, imputare ad iustitiam seu iustificare idem esse quod remittere & non imputare peccata.

Remittere autẽ seu non imputare peccata, est ea gratis condonare, siue est gratis iustũ censere.

Igitur iustificatio est gratuita & non fit propter opera.

Consulto inseruit Apostolus particulam: absque operibus, ea quippe euidentius exprimit, quid sit peccata non imputare. Vbi remittun-

tur, teguntur, & non imputantur peccata, argumentum eſt, ibi peccata exiſtere, deinde pro illis haud ſatisfieri. Si enim ſatisfieret pro illis, nequaquam remitti ſeu non imputari dicerentur. Et profecto ita eſt. In foro cœleſti apud tribunal Dei vbi de iuſtificatione diſceptatur, ſi peccata nobis velit Deus imputare, nulla de operibus, vt per ea pro peccatis ſatisfiat, exceptio locum habitura eſt.

9 Beatificatio igitur hæc, in circunciſionem tantum, an & in præputiũ deuenit? Dicimus enim, quod imputata fuerit Abrahæ fides ad iuſtitiam.

10 Quomodo ergo imputata eſt? cum eſſet in circumciſione, an cum eſſet in præputio? Non in circunciſione, ſed in præputio.

11 Et ſignum accepit circunciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei, quæ fuerat in præputio, vt eſſet pater omnium credentium per præputium, vt imputaretur & illis iuſtitia,

12 Et pater circunciſionis, ijs qui non ſolum genus ducerent à circunciſis, verum etiam ingrederentur veſtigijs fidei,

fidei, quæ fuit in præputio patris noſtri Abrahæ.

9 *Quartum argumentum deductum ex ratione temporis, vel potius ex ordine cauſſarum & effectuum, idque non citra præoccupationem tractatum. Enimuero Iudæi ſentiebant neminem poſſe fieri participem ſpiritualium beneficiorum Euangelij, hoc eſt, neminem poſſe iuſtificari, niſi prius accepta ſaltem circunciſione per quam inſereretur populo Dei, ad quem promiſſiones & beneficia per Chriſtum allata peculiariter pertinebant. Ea accepta putabant idoneos factos ad beneficia ſpiritualia percipienda. Hoc autem ſi ita haberet, videretur iam iuſtificatio aliquo modo propter opera antecedentia, maxime propter circunciſionem, obtingere. Sed iſtam quoque opinionem euertit Apoſtolus, obſeruata ratione temporis quo Abraham iuſtificatus eſt, & quo idem circunciſus. Quando, inquit, eſt Abraham iuſtificatus? ante circunciſionẽ ne, an poſt? Conſtat autem ex hiſtoria fidem imputatam eſſe Abrahæ ad iuſtitiam longe ante circunciſionem (ex Gen. 15. & 17. inuenies annos circiter 14.) Igitur iuſtificatio contingit fide abſque operibus etiam abſque circunciſione. Ex conſideratione ergo temporis, necnon ordinis cauſarum & effectuum manifeſtum euadit argumentum. Cum e-*

nim cauſſa prior eſſe debeat effectu. ſane ſi circũ-ciſio exiſtimanda eſſet cauſſa iuſtificationis, debuiſſet illa hanc præire. Porro hic videre licet, quî factũ quod vbi de iuſtificatione diſputatur, tam in præſenti epiſtola quam illa ad Gal. ceremonialium, maximeq; circunciſionis fiat mentio, nimirum non quod ſola ceremonialia opera à iuſtificatione excludãtur, vt multis perſuaſum eſt, ſed quia Iudæi præterquam quod vellent operibus legis iuſtitiam parari, vehementiſsime inſuper vrgebant omnes qui promiſsionum Euangelicarum fieri vellent participes, prius circuncidi, atq; ita populo Dei inſeri. Apoſtolus vero clare docet exemplo Abrahæ, ne iſtud quidem eſſe factu neceſſarium, immo aperte euincit iuſtificationis beneficium etiam præputiatis impendi, modo ad imitationem patris Abrahæ credant.

11 Et ſignum accepit. *Alia occupatio, qua reddit cauſſam cur Abraham poſteaquam fuerat iuſtificatus, circunciſionem adhuc receperit. Suſpicabantur forte quidam, circunciſionem hanc, aut fuiſſe inanem & ſuperuacaneam, aut ſuperaddi debuiſſe tanquam neceſſariam ad iuſtificationem perficiendam. Deſinit autem Apoſtolus neq; prorſus inanem fuiſſe, neque item additam ad iuſtificationis perfectionem: ſed inductam tantum veluti ſignum obfirmãs iuſtificationem iam ante ex fide perceptã, propemodum ſi-*

cut

cut arra dari ſolet ad obſirmandum pacta de quibus ante conuentum eſt. Circunſicio, inquit Ambroſius, non habet aliquid dignitatis, ſed tantum ſignum eſt.

Vt eſſet pater. *Abraham iuſtificatus eſt adhuc in præputio, ergo etiam ad Gentiles præputiatos iuſtificationis beneficium pertinet: immo hi peræque ſunt filij Abrahæ, atq; illi qui circunciduntur modo, fidem tanti patris (qualis ea erat in præputiato) referant. Artificioſa plane illatio.*

13 NOn enim per legem promiſsio contigit Abrahæ, aut ſemini eius, illum hæredem fore mundi ſed per iuſtitiam fidei.

14 Etenim ſi ij, qui ad legem perti-
nent, hæredes ſunt, inanis facta eſt fides & irrita facta eſt promiſsio.

15 Nam lex iram operatur. Siquidem vbi non eſt lex, ibi nec tranſgreſsio eſt.

16 Idcirco ex fide datur hæreditas, vt ſecũdum gratiam, vt firma ſit promiſsio vniuerſo ſemini.

Non ei quod eſt ex lege tantum, verũ etiam ei, quod eſt ex fide Abrahæ, qui

eſt pater omnium noſtrum.

17 Sicut ſcriptum eſt: Patrem multarum gentium conſtitui te, nimirum ad exemplum Dei, cui crediderat, qui vitæ reſtituit mortuos, ac vocat ea quæ non ſunt, tanquam ſint.

13 *Quintum argumentum, quod licet paulo abſtruſius videatur, tamen vt de ſententia Apoſtoli clarè conſtet, ſpero, efficiemus.*

Primo ponitur propoſitio. Promiſſiones non ſunt exhibitæ Abrahamo aut poſteris eius ratione legis per ipſos impletæ. ſed quia iam ante erāt fide iuſtificati. Ratio propoſitionis ab inconuenientibus quæ alias ſequuntur.

Nam ſi tunc tantum acciperentur promiſſiones, vbi plene ſeruata eſſet lex, profecto inaniesſet fides, atque irrita fieret promiſsio: quæ duo ſupra modum abſurdum fuerit aſſerere.

Probatio à legis contrario effectu. Lex enim, quandoquidem nunquam à nobis exactè impletur, non inducit benedictionem, ſed magis iram Dei & maledictionem.

Confirmatio à naturæ noſtræ imbecillitate, & legis grauitate. Siquidem vbi lex eſt, ibi ſtatim ſequitur tranſgreſsio: vbi vero tranſgreſsio, merito etiam ira Dei ſæuit. Igitur lex iram Dei ad

uerſum

uersum nos accendit.

Illatio. igitur ex fide datur hæreditas, siue exhibentur promissiones, atq; vt secundum gratiã, quo firma sit promissio.

Hæc est perspicua & minime perplexa orationis Paulinæ dispositio. Quod si tamen lubet, summã argumentationis potes hunc in modum paucioribus comprehendere.

Vt accipiãtur promissa bona spiritualia, oportet pariter promissiones esse certas ex parte Dei, & fidem esse certam ex parte hominis.

Atqui si promissa bona non acciperentur, nisi propter seruatam legem, neque promissiones essent certæ ex parte Dei, neque fides certa ex parte hominis.

Igitur necessario constituitur promissa bona spiritualia fide accipi, etiam citra obseruatæ legis conditionem, & absque operibus.

Maior per seſe manifesta est. Minor probatur. Lex enim dum nunquam exacte à nobis impletur, Deum iratum nobis reddit, atq; ita tãtum abest, vt promissa bona conferat vt etiam immittat citius maledictionem. Quamobrem irrita fit eius promissio, nostra etiam fides inanis redditur. Animaduertis igitur præsens argumẽtum duci ab inconuenientibus quæ necessario sequerentur si non possent promissa bona, nisi lege per nos impleta, accipi.

Porro appellatione, hæreditatis mundi, caue intelligas bona tantum temporalia (quæ certe non adeo ampla Abrahamo obtigere) sed magis accipe bona spiritualia, & benedictionem illam quæ obtinent propter semen benedictum, id est, Christum, ad quem vnum tanquam bonorum omnium colophona omnes promissiones ad patres factæ respiciebant.

16 Non ei quod est ex lege. *Iterum argute, quemadmodum & in præcedenti argumento infert, promissiones ad Gentiles quoque pertinere, vtpote qui sunt verum semen Abrahæ quã diu fide eum referunt.*

Omnium nostrum. *Id est. etiam Gentium.*

17 Sicut scriptum est. *Probat pronunciato scripturæ quod etiam Gentes sint filij Abrahæ. Vrget namque vocem, Gentium, cui magna inest emphasis.*

Nimirum ad exemplum Dei. *Græce est κατέναντι, quod Chrysostomo teste, idem quod ὁμοίως, similiter vel ad similitudinem. Vnde sententia erit. Abraham esse patrem omnium nostrum per fidem, ad similitudinem ipsius Dei qui est pater omnium per creationem. Sed quoniam eadem vox etiam significat ἐναντίον, id est, coram, nonnulli maluut legere, coram Deo, quæ lectio aliquanto etiam plus perspicuitatis habet.*

Qui

Qui vitæ reſtituit. *Obiectum fidei bonitas & potentia Dei, quibus fides mirabiliter intenditur, Oportune autem iſtud addit, quaſi viam parans ad dicendum mox de fidei magnitudine atque excellentia. Caterum hic argumentorum probantium quod fide ac gratis abſque operibus legis, homines iuſtificentur, ſiatis eſt.*

18 QVi præter ſpem, ſub ſpe credidit ſe fore patrem multarum gentiũ iuxta id quod dictum eſt: Sic erit ſemen, tuum.

19 Ac non infirmatus fide, haud conſiderauit ſuum ipſius corpus iam emortuum, cum centum fere natus eſſet annos nec emortuam vnluam Saræ.

20 Verum ad promiſsionem Dei non hæſitabat ob incredulitatem, ſed robuſtus factus eſt fide, tribuens gloriam Deo,

21 Certa perſuaſione cõcepta, quod is qui promiſerat, idem potens eſſet & præſtare.

22 Quapropter etiam imputatum

est illi ad iustitiam.

23 Non scriptum est autem propter illum tantum imputatum fuisse illi,

24 Sed etiam propter nos, quibus imputatur, credentibus in eum, qui excitauit Iesum dominum nostrum à mortuis,

25 Qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri.

18 *Ne vero existimarẽt vlli fidem, cui hoc pacto iustificatio adiungitur, esse rem exiguam, leuem, & in qua nihil appareat cur Deus ipsam ita præ operibus eligat, placuit Apostolo naturam eius fidei, de qua hic disseritur, paulo plenius describere, necnon ostendere esse rem longe excellentiorem quam vt facile quisquam decernat, minimeq; mirum quod Domino comprimis accepta sit. Hæret autem adhuc in exemplo Abrahæ, cuius profecto fides cum eminentissima extiterit, non abs re exempli vice proponitur. Cum autem dicitur: præter spem, egregia est descriptio per amplificationem, ab impossibili secũdum humanam rationem. Proprie enim fides est de ijs quæ non apparent, quæque nullo modo iudicarentur speranda. Heb. 11.*

Iuxta

Iuxta id quod dictum. *Fides, de qua omnis hic sermo instituitur, non est simplex agnitio historiæ, sed vehemens assensus, & omnino certa fiducia, de promissa à Deo misericordia propter Christum obtinenda.*

19 Ac non infirmatus fide. *Exponit quomodo præter spem crediderit, eiusmodi commemorando circumstantias, ob quas dubitare & à credendo impediri potuisset.*

20 Sed robustus. *Antithesis, amplitudinẽ fidei Abrahæ & totam adeo naturam fidei iustificantis clarissimè delineans. Viden iterum fidem ad promissiones respicere?*

Tribuens gloriam Deo. *Officium siue effectus veræ fidei. Neq; enim fides ociosa est.*

22 Quapropter etiam. *Illatio. Q. d. Quia igitur tam insignis & excellens res fuit fides illa Abrahæ, placuit Deo eam ad iustitiam imputare. Particula διὸ respicit ad omnia quæ de fidei præstantia iam commemorata sunt.*

23 Non scriptum est. *Postquam satis luculenter probauit, quomodo homo iustificetur per fidem, absque operibus, adductis validissimis argumentis ab exemplo Abrahæ: peroportunè accommodat eundem iustificationis modum & nobis, vt certi simus, nos quoque eadem prorsus ratione, & non alia apud Deum iustifican-*

dos. In hunc enim finem extare in ſacris literis talem iuſtificationis formam deſcriptam. Quæ ratio ſumitur à proprio vſu & fine ſacrarum literarum, de quo cap. 15. præſentis Epiſtolæ 1. Cor. 10. 2. Tim. 3.

24 Qui excitauit Ieſum. *Tum vt conſtanter expectemus nos quoque per fidem fore iuſtificandos, tum vt in fide roboremur, obiter nonnulla attexit. Quorum primum quidem eſt de potentia Dei in quam fides omni tempore debet intentiſsimè reſpicere, vbi ait: qui excitauit Ieſum &c. alterum eſt de iuſtificationis noſtræ cauſſa, cum dicit: qui traditus fuit &c. Quod ſi accurate conſiderauerimus, quanta ſit Dei potentia, deinde quantas res Chriſtus noſtri cauſſa peregerit, profecto de iuſtificatione noſtra per fidem abſque operibus, minus dubitabimus,*

CAP. V.

1 IVſtificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

2 Per quem & contigit nobis, vt fide perduceremur in gratiam hanc, in qua ſtamus & gloriamur ſub ſpe gloriæ Dei.

3 Nec

3 Nec id ſolum, verumetiam gloriamur ſuper afflictionibus, ſcientes quod afflictio patientiam pariat,

4 Patientia vero probationem, probatio autem ſpem.

Concluſio totius confirmationis, in qua quẽadmodum fieri ſolet in longioribus diſputationibus, propoſitio principalis repetitur, præterea breuiter indicantur præclari quidam effectus qui iuſtificationem per fidem comitantur, & fidei dignitatem non parum illuſtrant, vt profecto ad eam magnifaciendum, necnon multo auidiſſime amplectendum, excitari inde omnes poſſint.

1 Pacem habemus. *Primus effectus admodum inſignis, & qualis per obſeruationem legis haberi nunquam queat.*

Per quem. *Chriſtus non tantum author ſiue cauſſa principalis noſtræ iuſtificationis & pacis, verum etiam ipſius fidei noſtræ, vt neceſſum ſit omnia ad vnum Chriſtum referre, & nihil prorſus nobis noſtrisue meritis liceat tribuere. Idq; ne quis glorietur.*

2 Et gloriamur ſub ſpe. *Alius effectus, in quo mirabilis vis fidei, & maxima certitudo accipiendi res promiſſas exprimitur. Sententia neq;*

eſt: adeo certam, confirmatamq́, eſſe nobis ſpem percipendæ futuræ gloriæ, vt de hac etiam gloriemur, tanquam ſi ammodo faliciſsime eam eſſemus adepti.

3 Nec id ſolum. *Amplificatio per correctionem. Q.d. Atque ita quidem gloriamur in certiſsima hac ſpe accipiendi gloriam à Deo promiſſam, vt etiam in aduerſis quæ obueniunt, quæque viderentur à ſpe nos poſſe abducere, conſtantes ſemper maneamus.*

Scientes quod afflictio. *Ratio ab afflictionũ vſu ſiue effectibus, per gradationẽ. Emphaſis eſt in voce εἰδότες ſcientes. Atque hæc quidem de confirmatione, quam rerum pariter ac ſelectorũ verborum longe ditiſsimam nemo non deprehẽdit.*

CONFVTATIO.

5 PORro ſpes non pudefacit, quod dilectio Dei effuſa ſit in cordibus noſtris, per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.

6 Chriſtus enim cum adhuc eſſemus infirmi, iuxta temporis rationem, pro impijs mortuus eſt:

7 Nam vix pro iuſto quiſquã morietur. Siquidem pro bono forſitã aliquis etiam

etiam mori ſuſtinet.

8 Commendat autem ſuam charitatem erga nos Deus, quod cum ádhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus fuit.

9 Multo igitur magis iuſtificati nunc ſanguine eius, ſeruabimur per eum ab ira.

10 Nam ſi cum inimici eſſemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, ſeruabimur per vitam ipſius.

11 Non ſolum autem hoc, verumetiam gloriantes in Deo, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum per quem nũc reconciliationem aſſecuti ſumus.

5 *Sequitur nunc non minus elegans quam grauis ac docta confutatio, in qua, quemadmodum receptum eſt fieri in omnibus difficilioribus diſputationibus, nonnulla quæ contra ea quæ de modo iuſtificationis hominum per fidem huc vſque dicta ſunt, obijci poterant, perſpicue dilumtur. Etſi vero obiectiones quædam non adeò apertè exprimuntur, tamen cuiuſmodi eæ fuerint ex Apoſtoli ſententijs haud difficile erit colligere.*

Prima igitur obiectio quæ hic diluitur, sic fere se habet. Quum proximis verbis de effectibus iustificationis per fidem, dictum sit, eos qui iustificati sunt per fidem, habere inprimis pacem cum Deo, quin etiam gloriari sub spe gloriæ promissæ, hinc statim nascuntur in multorum animis istiusmodi dubitationes: Quomodo, inquiunt, potestis certi esse quod pacem cum Deo habeatis, isq; vobis non amplius iratscatur, cum tamen eum sæpenumero grauissime offenderetis, neque interea vlla ratione satis pro reatu vestro feceritis? Et vndenam, obsecro, tam indubitatam spem gloriæ concipitis, adeóque ob eam ammodo gloriamini, qui nullis vestris virtutibus eã estis promeriti? Respondet Apostolus ad vtramque dubitationem. Atque ad priorem quidẽ, cui plus inesse videtur difficultatis, hunc in modum: Spes, inquit, nostra nullo modo confunditur, & omnino certissimi sumus quod Deum placatum habemus. Id autem non propter qualitatem aliquam vel virtutem in nobis, sed tantum propter incomparabilem ipsius Dei erga nos charitatem. grauis omnino, atque immobili veritatis fundamento nixa ratio, ideoque iusta trutina expendenda. Dilectionem Dei hoc loco illam debere intelligi, qua ipse nos tenerrime diligit, palam fit ex sequentibus, vbi dicitur: Deum suam ergo nos charitatem commendare.

Per

Per ſpiritum ſanctum. *Quod autem certum ſit nos à Deo maxime diligi, duabus probat validiſimis rationibus. Altera ab effectu ſiue ſigno præſenti, nempe quod Deus dederit nobis ſpiritum ſanctum qui eſt tanquam ἀρραβὼν gloriæ & hæreditatis accipiendæ. Epheſ. 1. Niſi quis malit probationem eſſe à teſtimonio ſpiritus ſancti, qui in cordibus noſtris vna cum ſpiritu noſtro teſtatur quod Deus nos vere diligat tanquã chariſsimos filios. Quæ de re iterum capite octauo.*

6 Chriſtus enim quum adhuc. *Altera probatio ab effectu ſiue ſigno antecedẽti, in hanc ſententiam.*

Deus vnicum filium ſuum Chriſtum tradidit in mortem pro nobis etiam impijs adhuc & peccatoribus.

Igitur palam eſt quod nos maxime diligat.

Quo autem argumento charitatem ſuã magis teſtatam quis faciat, quàm filium vnicum quem aque aut plus atque ſeipſum diligit, obijciendo morti pro alijs?

7 Nam vix pro iuſto. *Amplificatio charitatis Dei ab eo quod etiam pro impijs & peccatoribus filium in mortem tradiderit, quando bonorum omni iudicio multo reuera maximum foret beneficium, ſi vel pro iuſtis tantundem quis facere dignaretur.*

9 Multo igitur magis. *Illatio principalis à minori ad maius. Q. d. Si Deus tantopere nos dilexit adhuc impios & iniustos, vt videlicet filium suum vnigenitum dederit, atq; ita in gratiã nos receperit: quanto magis nunc diliget nos iam pios & iustificatos? Igitur certissimi omnino sumus quod Deus nos vehementer diligat, & bonam pacem cum eo habeamus.*

10 Nam si cum inimici. *Expositio illationis per amplificationẽ ex collatione vitæ & mortis Christi. Latentque hic si penitius singula introspicimus, duo aptissima enthymemata. Prius. Si seruati sumus & reconciliati cùm essemus inimici: quanto magis iam post reconciliationem facti amici seruabimur? Secundum. Deinde si illud factum est per Christi mortem, quid non fiat nunc per eiusdem vitam? in priore enthymemate prompta ad bene merendũ voluntas, in posteriore facultas ostenditur.*

11 Non solum autem hoc. *Secunda illatio referenda ad posteriorem dubitationẽ de gloriatione super spe gloriæ promissæ. Quæ nullas habet annexas nouas rationes, quandoquidem ex præcedentibus, è quibus fluit, satis manifesta euadit. Quando nanque compertum habemus Christum nostri causſa in mortem traditum, deinde accepimus iam spiritum sanctum tanquam arrabonem futuræ gloriæ, quomodo possimus diffidere*

de

de reliqua gloria promissa accipienda? & cur nõ liceat super eiusmodi spe gloriari, quando non minus certi sumus de ea accipienda, atq; si nunc ammodo adepti eam essemus? Deus propter suam immensam erga nos charitatem certissime præstabit, quicquid semel est pollicitus. Hæc diuina constitutio nunquam fallit.

12 Propterea, quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauimus

13 Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo. Porro peccatum non imputatur cum non est lex.

14 Imo regnauit mors ab Adam, vsque ad Mosen, in eos quoque, qui non peccauerant, ad similitudinem trangressionis Adam, qui typum gerit illius futuri.

15 At non vt peccatum, ita & donum. Nam si vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum, per gratiam, quæ fuit vnius hominis Iesu Christi, in multos exuberauit.

16 Et non ſicut per vnum, qui peccauerat, venerat mors, ita donum. Nam condemnatio quidem ex vno delicto, ad condemnationem, donum autẽ ex multis delictis, ad iuſtificationem.

17 Etenim ſi per vnius delictũ mors regnauit per vnũ, multo magis hi qui exuberantiã gratię & doni iuſtitię accipiũt, per vitã regnabũt, authore vno Ieſu Chriſto

18 Itaque ſicut per vnius delictum, propagatum eſt malum in omnes homines ad condemnationem, ita & per vnius iuſtificationem propagatur bonum in omnes homines, ad iuſtificationem vitæ.

19 Quemadmodum enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores conſtituti fuimus multi, ita per obedientiam vnius, iuſti conſtituentur multi.

20 Cæterum lex obiter ſubijt vt abundaret delictum. Vbi vero exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia,

21 Vt quemadmodũ regnauerat peccatum in morte, ſic & gratia regnaret per iuſtitiã ad vitã æternã per Ieſum Chriſtũ.

12 *Secunda obiectio principalis diluitur, quã huiuſ-*

huiusmodi fuisse oportet intelligamus. Vbi hactenus de modo iustificationis nostræ disputatum est, illuc primo atq; vltimo loco inculcari audiuimus, quòd propter Christũ tanquam causam primariã donetur nobis iustitia, isq; præordinatus sit à patre noster reconciliator, qui & sanguine suo pro peccatis nostris satisfaceret. Hinc vero statim oritur grauis & difficilis quæstio. Quomodo potest fieri, vt quia Christus mortuus est, tu propter eũ iustificeris? Dabimus quidem illum ob immeritã & spontaneam suam mortem, iustitiæ laudẽ maximam esse consecutum: sed enimvero vt propterea ad te quoq; eadem laus redeat, & propter iustitiam illius, tu qui peccator es & iniustus, iustus habearis, id sanè alienissimum ab omni æquitate est. Iustitia illius nequaquam absterget tuæ iniustitiæ maculam, certè nouam in te iustitiam haud constituet. Oportet tuis proprijs virtutibus iustitiã promerearis, non alienis. Procul dubio ista obiectio sæpe audiebatur, & multos valde commouebat vt planè suspicarentur fieri haud posse, vt propter iustitiam vnius Christi, alij homines iusti reputarentur. Apostolus autem sapientissimè respondet, ratione sumpta à pari. Quemadmodum, inquit, per vnum hominem peccatum in mundum introijt ac per peccatum mors, & per illum vnum factum vt cæteri quoque peccarint, atque ita in mortem inciderint: sic per vnum ho-

minem iustitia allata est in mundum ac per iustitiam vita æterna, necnon per hunc vnum factum vt multi quoq; alij iusti fiant & vitam æternam consequantur. Hæc est simplex & nihil intricati habens Apostoli sententia, qua quæ difficillima apparebat obiectio, quàm facilime diluitur. Eandemq; sententiam ipse pluribus verbis toto hoc capite exponit, subinde nonnulla quæ rursus opponi à non rectè intelligentibus poterant, sapienter diluens. Vnde factum quod locus plus habere obscuritatis quàm reuera habet, videatur. Nos vt dilucidior euadat, per singulas eundo partes explicabimus. Ait igitur: Propterea quemadmodum per vnum hominem &c. ἀνανταπόδοτον est, siue ἀνακολουθ&. Desideratur nanque alterum collationis cœptæ membrum, qnòd fortassis quadam adfectus vehementia ab Apostolo est omissum. Nos quidem apertè, fideliter, addam & crasse nostro more, sarciuimus quod deerat. Quòd si tamen absolutam sententiam audire aues ex ore ipsius Apostoli, præsenti periodo adnecte quæ paulo post sequuntur hisce verbis: Itaque sicut per vnius delictum &c. ad illum vsq; locum: Cæterum lex obiter subijt. Ista hunc in modum connexa perspicuam tibi sententiam exhibent.

13 Vsque ad legem. Probatio quod peccatum semper fuerit in mundo à tempore primi parentis Adæ, quam scita distributione prosequi

tur

tur. Duo enim constituit tempora, alterum ante legem, alterum post legem: atque in vtroque peccatum inualuisse luculenter demõstrat. Quod igitur ad prius tempus attinet, simpliciter pronuntiat seu definit, toto eo vsque ad datam legem fuisse peccatum in vniuerso mundo.

Porro peccatum non. *Obiectiuncula nomine aduersarij cuiuspiam contendentis, ante promulgatam legem non fuisse in mundo peccatum, ideoque minimè verum, quod per primum parentem omnes in peccatum pertracti sint. Siquidem vbi non erat lex, inquit aduersarius, nec transgressio sine peccatum. Quam rationem cap 4. semel audiuimus.*

14 Immo regnauit mors. *Respondet Apostolus, adferendo effectum pro demonstratione causæ q.d. Mors regnauit ab Adam vsq; ad Mosen, igitur & peccatum per vniuersum illud tẽpus in mundo erat. Siquidem peccatum causa mortis est, quemadmodũ proximis verbis semel definiuit. Non parum auget peccati vim cum ait, mortem plane regnasse.*

In eos quoque qui non. *Clarius amplificat vim peccati, ab eo quod rei facti sunt etiam illi qui non peccauerant transgrediẽdo eo modo quo transgressus est Adam. Cuiusmodi intelligentur, tum infantes, qui iudicio arbitrijq; vsu sufficienti nondum fuerunt præditi, tum illi, quibus nulla*

de voluntate Dei expressa lex, quemadmodum Adæ fuit proposita, sed tantum occultò propriæ conscientiæ instituto ac moderamine regebantur. In quos omnes dum mors grassata est, conficitur sane & peccato fuisse obnoxios. Quanquam mea sententia hæc clausula potius tacite suggerit, cũ de iustitia à Christo in nos exuberante agitur, statuere nos debere, eos quoque iustos corã Deo reputari, qui nequaquam ad similitudinẽ Christi iuste quicquam egerunt. Cuius sane contentionis seu antitheseos, si quid ego iudicare possum, diligens habenda est ratio. Vehementer enim Dei bonitatem extollit.

Qui typum gerit. *Sapienter istud adiecit, vt nimirum comparatio Christi & Adæ: necnon factorum vtriusque quam instituit, commodius procedat; magísque apta responsio principalis postea colligatur. Nam manca profecto responsio Apostoli quæ mox sequitur, apparebit, nisi Adam gessisse hac in parte typum Christi, prius concessum fuerit. Cæterum si oculatè intendimus, gessit Adam typum Christi, non quidem simpliciter, sed potius contraria quadam ratione. Quemadmodum nanq; Adæ peccatum, causa fuit condemnationis omnium nostrum, ita ex aduerso iustitia Christi causa est iustificationis omniũ nostrum. Nota est regula: In rebus quæ τυπικῶς conferuntur, nequaquam omnia ad amussim debere*

bere

bere esse paria, sufficere aliquam in ijs similitudinem causæ, qua de sermo suscipitur, congruentem. Immo & dissimilitudinis inuestigatio frequenter magnam habet gratiam, nec parum illustrat vbi tempestiue adhibetur.

15 At non vt peccatum. *Neque istud ab Apostolo prætériri silentio potuisset. Admodum conuenit præsenti instituto. Est nanque perelegans correctio, seu potius occupatio, qua anteuertit, quod ab alio quoptiam proponi potuisse suspicabatur. Dixisset enim forte aliquis, non videri satis idoneum firmamentum allatum de exemplo peccati Adæ & iustitiæ Christi Neq; enim parem esse rationem peccati Adæ & iustitiæ Christi. Et haud probabile eadem facilitate posse multos per vnius iustitiam erigi, qua prius multi sunt per vnius peccatum deiecti. Huiusmodi inquam cauillum Apostolus calumniatori præripit, atque ipse quidem sponte fatetur non esse omnino parem peccati & iustitiæ rationem. Quin addit etiam duo manifesta discrimina, quamuis longè alia quàm aduersarius cauillator, expectasset, vtpote quæ ad rem vehemẽter conferunt, necnon clarè euincunt, gratiam seu iustitiam Christi ad iustificationem nostram abunde sufficere. Ex quibus postea nullo negocio expediet quod ad responsionem principalem pertinet. Primum igitur discrimen est huiusmo-*

di, nempe quod iustitia Christi, siue gratia per Christum allata plus possit efficere ad hominum iustificationem quàm peccatum Adæ valuerit ad eorundem condemnationem. Quod discrimen haud leue est, & iustitiam Christi mirificè extollit. Neque vero enunciat istud simpliciter, verum adiungit interim causam aliquam ex qua intelligi clare queat iustitiam Christi merito præualere. Ea causa est gratia Dei. Quàm sanè omnia posse, vbicunque cooperatur, extra controuersiam est. Porro apparet etiam aliquo modo discrimen hic notari, ex collatione personarum Christi & Adæ. Cum enim longè excellentior persona sit Christus quam fuerit Adam, sequitur protinus illius iustitiam plus omnino posse ad iustificationem, quam huius peccatum ad condemnationem. A præstantioribus causis præstantiores effectus prouenire, æquum est statuamus.

16 Et non sicut per vnum. *Alterum discrimen inter peccatum Adæ & iusticiam siue gratiam Christi, sumptũ à collatione effectuum. Ex vno peccato vnius Adæ secuta est mors & condemnatio: ex gratia vero seu ex dono vnius Christi, secuta est vita ac iustificatio, & quidem non tantum contra vnum peccatum, verumetiã contra peccata vniuersa. Qua ratione iterum gratia Christi euadit superior. In græco est e-*

clypsis

clipsis. Deest nanq; quod interpres suppleuit videlicet: Venerat mors.

17 Etenim si per vnius. *Illatio, qua manifeste concluditur iustitiam seu gratiam Christi multò eminentiorem esse & plus posse quam peccatum Adæ. Ratio quidem collationis ita postulasset dici: Si igitur per vnius delictum mors regnauit per vnum Adamum, multo magis per vnius iustitiam vita regnabit per vnum Christum: sed maluit Apostolus paululum mutare orationis schema, & quadã amplificationis forma ad ipsos iustificatos, gratiæ Dei participes, regnandi potestatem ac ius transferre. Nam hoc pacto effectus beneficij Christi maximopere illustratur.*

18 Itaque sicut per vnius. *Quando iam palam est Adamum gessisse typum Christi, præterea gratiam per Christum allatam omnino plus posse ad iustificationem, quàm potuerit peccatum per Adam inuectum ad condemnationem: aptè nunc perficit Apostolus sentẽtiam principalem, quam initio imperfectam reliquerat, atque perspicuè succincteq; aduersariorum insidiosissimæ obiectioni satisfacit. Neque habitura erat vires ista responsio, nisi prius illa quæ præcesserunt fuissent ad eum modum satis explanata.*

20 Cæterum lex obiter. *Supra cœpit A-*

ſtolus probare quod peccatum ſemper fuerit in mundo à tempore primi parentis: & ad id perficiendum conſtituit, vt diximus, duo tempora, alterum ante legem, alterum poſt legem. Quodq; ante legem peccatum fuerit in mundo ibi manifeſtum reddidit. Nunc vero aſſerit peccatum etiã poſt legem fuiſſe in mundo. Lex, inquit, ſubijt vt abundaret delictum. Q.d. poſtquam lex lata eſt, magis quàm antea peccatum inualuit. Quod vt per ſe ſatis notum, pluribus non declarat. Semel autem dictum eſt, quod lex iram operatur, & vbi lex eſt, ibi ſequi tranſgreſſionem, ibi peccatum imputari. Repeti inſuper poſſit, quod mors æquè regnarit poſt legem, atq; ante legem. Ex quibus omnibus palàm fit etiam poſt legem, peccatum in mundo fuiſſe. Sed & quomodo peccatum per legem abundet, vireſq; ſumat, cap. 7. aperietur.

Vbi vero exuberauit. Repetitio ſententiæ principalis paulo ante pluribus verbis expoſitæ, in qua breuiter potentiæ peccati per legem auctæ, opponit maiorem potentiam gratiæ ſeu iuſtitiæ per Chriſtum allatæ: vt decernere cuiuis proclive ſit illam quidem non tantum valuiſſe ad hominum condemnationem, quin iſta longe plus valeat ad hominum iuſtificationem. Dignum animaduerſione eſt particulam, vt, ἵνα, ſingularem habere emphaſin, notareq; cauſam ſiue finem, perinde ac ſi diceretur: propterea factum, quod

adeo

adeo inualuerit vis peccati, vt nimirum poſtea diuina gratia, abolendo tantam peccati vim, liberandoq; homines ab eius iugo, tanto magis innoteſceret, illuſtrioríq; redderetur. Prodeſt iſtud obſeruare propter ſequentia. Relinquitur ergo in ſumma nos debere pro certo ſtatuere, quod propter iuſtitiã Chriſti, nos quoq; iuſti apud Deũ reputemur, idq; eadem prorſus ratione, qua propter peccatum Adæ vniuerſum genus humanum in peccatum & mortem detruſum fuerat.

CAP. VI.

QVid igitur dicemus? manebimus in peccato vt gratia abundet?

2 Abſit. Qui mortui ſumus peccato, quomodo poſt hac viuemus in eodem?

3 An ignoratis, quod quicunque baptizati ſumus in Chriſtum Ieſum, in mortem eius baptizati ſumus?

4 Sepulti igitur ſumus vna cum illo per baptiſmum in mortem, vt quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

5 Nam ſi inſititi facti ſumus illi per

ſimilitudinem mortis eius, nimirum & reſurrectionis participes erimus.

6 Illud ſcientes quod vetus ille noſter homo cum illo crucifixus eſt, vt aboleretur corpus peccati, vt poſthac non ſeruiamus peccato.

7 Etenim qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.

8 Quod ſi mortui ſumus cum Chriſto, credimus, quod & viuemus cum illo.

9 Scientes, quod Chriſtus excitatus à mortuis, non amplius moritur, mors illi non amplius dominatur.

10 Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit ſemel, quod autem viuit, viuit Deo.

11 Ita & vos reputate voſipſos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo per Chriſtum Ieſum dominum noſtrum.

12 Ne regnet igitur peccatum in mortali veſtro corpore, vt obediatis illi per cupiditates eius.

13 Neque

13 Neque accommodetis membra veſtra, arma iniuſtitiæ peccato, ſed accommodetis voſmetipſos Deo, velut ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſtitiæ Deo.

14 Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.

1 *Tertia obiectio principalis quam ex ijs quæ de excellentia gratiæ præ peccato hactenus pulcherrima oratione expoſita ſunt, carnales homines (qui ſemper auidiſſimè arripiunt, ſiquid vſpiam ad patrocinandum ſuæ libidini quoquo modo idoneum dictum factúmue occurrerit) colligebant. Si ita res ſe habet, inquiunt, vt gratia Dei ſiue iuſtitia Chriſti ſemper longe efficacior ſit ad iuſtificandum, quam peccatum eſt ad damnandũ: & quo magis regnat peccatum, eo rurſus magis regnat ſeſeq́ exerit Dei gratia: videtur ſanè liberè nos poſſe deinceps peccare, hac nimirum fretos fiducia, quod nunquam tam multa aut tam horrenda peccata queant per nos committi, quin per præpotentẽ illam gratiã Dei rurſus facilè ea eluantur, necnon iuſtitia Chriſti nobis ſtatim accommodetur. Noſtra tempeſtate eadem apud moroſos Sophiſtas, qui è contentionum Scotica-*

rum caligine oculos ad fulgorem & solem veritatis nunquam possunt attollere, auditur querela. Causantur grauissime peccare eos qui gratuitam Dei misericordiã vehunt laudibus, clamantq; hac ratione fenestram aperiri ad liberius peccandum. Agite vero, inquam, D. Paulum audite respondentem.

2. Absit. Qui mortui. *Respondet Apostolus negando consequentiam, atque addit rationem à positione contrarij, quasi hoc modo ratiocinaretur.*

Non potest fieri, vt qui peccato mortui sunt, in eodem simul viuant.

Sed omnes qui in Christum credunt, peccato sunt mortui.

Igitur qui in Christum credunt, in peccato nõ possunt viuere.

Maiorẽ concedet quicunq; naturam priuatiuè oppositorum agnoscit. Minorem probat ab effectu seu significatione baptismi, quando subijcit: An ignoratis &c. Quicunq; baptizamur, inquit, participes efficimur mortis Christi.

Sed Christus moriens, moriebatur peccato.

Igitur nos quoq; per baptismũ mortui sumus peccato.

Id autem si datur, consentaneũ est nos peccato haud posse viuere. Ac verũ etiam est nos in baptismo mori peccato, & peccatũ mori nobis, quandoquidem

doquidem in baptiſmo omnia remittuntur peccata, præterea datur ſpiritus ſanctus, per quem vires peccati & concupiſcentiæ etiam in poſterum valide reprimuntur.

4 Sepulti igitur ſumus. *Illatio, quòd videlicet peccatis, exemplo Chriſti, ſimus mortui. Sed huic illationi protinus annectit per contrarium, aliud argumentum de reuiuiſcendo, nimirum ad exemplum Chriſti, iuſtitiæ. Quod & indiuulsè connectit præcedenti, vt intelligant omnes nouam vitam in iuſtitia proprium eſſe præeuntis mortificationis finem.*

5 Nam ſi inſititij. *Ratio ſeu confirmatio proximi argumenti à ſimili, per quod euidenter probat nos, ſi ſimiles facti ſumus Chriſto in morte, ſimiles etiam ei fieri debere in noua vita. Magna vis eſt in eleganti metaphora ſeu ſimilitudine quam mutuatur ex re ruſticâ, quæque hanc parit ſententiam. Quemadmodum tener ſarculus vim quandam ſingularem recipit ab arbore cui inſeritur: ita & nos qui per baptiſmum Chriſto inſerimur, vim mortis ac reſurrectionis eius participamus. Quamobrẽ cum illo, vti primũ peccatis mori, ita deinde ad nouam vitam iterum reſurgere nos oportet. Quæ in Chriſto capite peracta ſunt, eadem prope omnia in membris quoque conuenit perfici, idque aut ſpiritualiter, aut corporaliter, interdum vtroque modo ſimul.*

6 Illud scientes. *Plenius exponit confirmatq; quæ de moriendo peccatis, atque iterum viuendo iustitiæ dici cœpta sunt. Ac primo quidem nos debere esse mortuos peccatis, duabus euincit rationibus. Altera ab effectu & causa finali mortis Christi. Ait enim omnibus abunde constare (emphasis est in voce: scientes) hunc esse proprium mortis Christi effectum & finem, quod videlicet peccatum per eam sit abolitum, idq; vt non amplius ei seruiamus. Hunc porro effectum & hanc causam videtur contemnere ac velle euertere, quisquis post semel acceptam propter Christum peccatorum remissionem, iterum ad ea intendit redire. Igitur peccato par est mortui maneamus. Vetus homo, vita est in peccatis & peccatorum sordibus ante nostram in baptismo regenerationem & renouationem miserè transacta. Corpus peccati significat, vniuersam multitudinem, omnia membra, adeoque integram naturam & vim peccatorum. Atque illum quidem dicit in Christo crucifixum, istud vero abolitum, istiusmodi allegorijs declarare haud dubie cupiens, per mortem Christi in cruce, peccata omnia esse sufficienter remissa deletaque.*

7 Etenim qui mortuus. *Altera ratio per similitudinem de seruitute ciuili quæ morte finitur. Sententia namque est. Sicut qui ciuiliter*

seruus

seruus est morte interueniente liberatur à seruitute eius cui obstrictus fuerat: ita nos quondam spiritualiter serui peccati, posteaquam semel sumus in baptismo vnà cum Christo mortui, non amplius peccato seruire debemus. Iustificatus à peccato, id est, iustè absolutus à seruitute atque omni peccato.

8 Quod si mortui sumus. *Iam de altero mẽbro, quod videlicet viuere debeamus iustitiæ.*

9 Scientes quod Christus. *Christus non amplius moritur, sed semper viuit, & quidem Deo: ad eundem modũ & nos decet perpetuo viuere iustitiæ ac Deo, nec amplius recidere in peccatum, ob quod denuo foret moriendum, seu per quod rursus mortem incurreremus.*

11 Ita & vos reputate. *Conclusio in qua exemplum tam mortis quam reuiuiscentiæ Christi nobis accommodat, & ad imitationem esse propositum asserit. Studiosè autem attexit caussam per quam fit vt peccato mori & iustitiæ viuere queamus, quãdo ait, Per Iesum Christum. Nam propter hunc vnum clementissimus pater nobis donat omnia.*

12 Ne regnet igitur. *Argumentis quibus probatum est omnes qui baptizati sunt mortuos esse peccatis, & soli viuere deinceps debere iustitiæ: subijcit exhortationem qua monet, diligenter vt id faciant. Comprimis elegans est, quod*

ponit totum corpus, deinde membra. Quin etiam cum vocat corpus mortale, saluberrimam suggerit omnium animis cogitationem de effectu peccati, id est, morte, cuius assidua contemplatio à peccando deterrere queat. Sunt & iocundæ metaphoræ in vocibus, regnandi, & armorum quæ potentiam ac tyrannidem peccati prope ad viuũ delineant. Latet insuper ratio suasoria, ab æquo seu iusto, vbi dicitur: Velut ex mortuis viuentes. Sententia enim est. Profitemini vos vna cum Christo peccatis mortuos, & cum eodem iterum nouæ vitæ restitutos: quare æquissimũ est foris iustitiæ deinceps viuendo vestro conuenire respondere professioni.

14 Peccatum enim vobis. *Alia ratio suasoria, quam interim apparet additam quadam forma occupationis. Pij enim quæsturi, forte erant, se multas adhuc sentire peccati molestias, difficillimèque posse sic se totos accommodare iustitiæ, quin subinde in peccatum impingant. Respondet Apostolus: bono interea sint animo: vtcunq; peccato vexentur, non tamen id posse ipsis dominari, atque ad damnationem protrahere.*

Non enim estis sub lege. *Ratio quare peccatum neque dominari neque damnare pios possit. Quia inquit, non amplius estis sub lege per quam vis peccati augetur & damnatio accersitur,*

tur, sed sub gratia per quam vis peccati quamlibet magna reprimitur tollitúrq; & iustitia impenditur. Fluit hæc ratio ex eo quod supra dictū est, per legem abundasse & vires sumpsisse peccatum, verum vbi exuberauit peccatum ibi vicissim magis exuberasse gratiam. Vnde vt breuissime complectar, horum verborum sensus est: per exuberantem in nos Christi gratiam, posse seruari nos, ne peccatum nobis dominetur. Quod sanè ijs qui tantum sub lege agūt, & gratia hac sunt destituit, haud contingit.

15 Quid igitur? Peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit.

16 An nescitis, quod cui accommodatis vosipsos seruos ad obediendum, eius serui estis, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientiæ ad iusticiam?

17 Gratia autem Deo, quod fuistis quidem serui peccati, sed obediſtis ex animo, in eam, in quam traducti estis, formā doctrinæ.

18 Cæterum liberati á peccato, serui facti estis iustitiæ.

19 Humanum quiddam dico, propter infirmitatem carnis veſtræ. Quemadmodum enim præbuiſtis membra veſtra ſerua immundiciæ & iniquitati, ad aliam atq; aliam iniquitatem, ſic & nunc præbete membra veſtra ſerua iuſticię, ad ſanctificationem.

20 Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi eratis iuſtitiæ.

21 Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorum mors.

22 Nunc vero manumiſsi à peccato, ſerui autem facti Deo, habetis fructū veſtrum in ſanctificationem, finem autē vitam æternam.

23 Etenim autoramenta peccati, mors: donum autem Dei, vita æterna, per Chriſtum Ieſum dominum noſtrū.

CAP. VII.

AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quod lex tantiſper dominetur homini, quoad ea uixerit.

Nam

2 Nam viro obnoxia mulier, viuẽti viro alligata eſt per legem. Quod ſi mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege viri.

3 Proinde viuente viro adultera iudicabitur, ſi ſe iunxerit alteri viro. Sin autem mortuus fuerit vir, liberata eſt à iure viri, vt non ſit adultera, ſi iuncta fuerit alteri viro.

4 Itaque fratres mei, vos quoque mortificati eſtis legi per corpus Chriſti, vt iungeremini alteri, nimirum ei qui ex mortuis ſurrexit, vt fructificemus Deo.

5 Cum enim eſſemus in carne, affectus peccatorum, qui ſunt per legem, vigebant in membris noſtris, ad fructificandum morti.

6 Nunc autem liberati ſumus à lege, mortui ei, in qua detinebamur, vt ſeruiamus per nouitatem ſpiritus & nõ per vetuſtatem literæ.

15 *Quarta obiectio, quam apparet ſimiliter per illud hominum genus quod ferè ſemper*

in deteriorem interpretatur partem, quicquid vſ piam à pijs doctoribus vel modeſtiſsimè & ſaluberrimè proponitur, ex proximis verbis quibus dictum eſt, pios non eſſe ſub lege ſed ſub gratiâ, detortam depromptamq;. Sic autem veriſimile eſt ratiocinatos. Si non amplius ſumus ſub lege, neque tanta poteſt per legem eſſe vis peccati ad nos damnandum, quin longe validior ſit ex aduerſo vis gratiæ per Chriſtũ allatæ ad nos iuſtificandum, impune profectò legem contemnemus, necnon omni eius ſtudio ac reuerentia poſtpoſita, licebit quicquid lubuerit deſignare. Hoc vero quis adeo cæcus, qui non videat ſupra modum deteſtabile exhorrendumq;? Si bene perpendimus, non ita multum diſcriminis eſt inter hanc obiectionem & illam quam initio præſentis capitis audiuimus. Sed tamen peropportunè ea etiam huiuſmodi forma in medium producitur tum quod admodum probabile, hoc reuera pacto in animos maleuolorum incurriſſe, tum quod aditum facit ad plenius de lege eiuſq; vſu diſputandum. Quam quidem diſputationem de lege in præſenti cauſſa de iuſtificatione per fidem abſque legis operibus, omnino perneceſſarium erat interſerere.

16 Abſit. An nſcitis. *Reſpondet Apoſtolus negatiue, atq; iterum addit rationem à poſitione contrarij, adhibita ſimilitudine de ſeruitute ciuili,*

uili, in hanc ſententiam.

Ei debet vnuſquiſque obedire cui ſeſe ſeruũ addicit ſiue peccato ſe accommodet à quo conſequitur mortem, ſiue iuſticiæ à qua conſequitur vitam.

Sed per gratiam Dei licet vos antea ſeruieritis peccato, nunc tamen (quando nimirum ſemel eſtis ab eius iugo liberati) accommodaſtis ſiue adixiſtis vos ſeruos iuſticiæ.

Igitur iuſticiæ debetis deinceps perpetuo obedire.

Quæ cum ita ſe habent, certè licet ſub gratia ſitis, & non ſub lege: nullo tamen modo peccare vobis liberum eſt. Hæc eſt perſpicua ratio, de qua quiuis optime poteſt iudicare, cum notiſſimum ſit obligari ad ſeruitutem qui ſe ipſe obſtrinxerit, & fieri haud poſſe vt quiſpiam ſimul ſeruiat duobus dominis inuicem aduerſantibus, quales recte dici poſſunt iuſticia & peccatum, Chriſtus & Belial. Antitheta per nos craſſius & ad captum rudiorum ſimplicius reddita orationẽ clariorem efficiunt.

19 Humanum quiddam. προεπιπλῆξις ſiue correctio, *qua mollit quod dixerat, ſeruos factos. Aut enim ſe tantum docendi cauſſa, & pro captu infirmorum vti ſimilitudine ſumpta à rebus ciuilibus. Subuerebatur forte Romanis per ea tempora rerum dominis inuiſum fore ſeruitu-*

tis vocabulum.

Quemadmodum enim. *Quemadmodum præcedenti obiectione tertia, ita & in hac, postquam satis dissoluit quæ obijciebantur, attexit exhortationem, vt studeant deinceps iustitiæ semper seruire. Perstat autem in adducta similitudine. Vides præterea iterum loqui de membris. Antitheta quidem non sunt ab Apostolo apposite satis (nostro, inquam, loquendi more) collocata, sed quiuis nullo negotio potest substituere.*

20 Cum enim serui essetis. *Rationes suasoriæ à diuersis effectibus siue præmijs seruitutis peccati, & seruitutis iustitiæ. Sententia autẽ est. Cum adhuc seruiretis peccato, tunc nequaquam seruiebatis iustitiæ, sed liberi hac in parte eratis. Sed quem illo tempore, continue seruiendo peccato, referebatis fructum? Nempe, mortem ac damnationem æternam.*

23 Etenim autoramẽta. *Repetit effectus siue præmia, vt quilibet, dum ea audit, diligentissime secum expendat, vtri è duobus, iustitiæ ne an peccato, seruire malit.*

Per Christum Iesum. *Causſam & authorẽ gratiæ ac vitæ æternæ nusquam omittit prædicare, vt nimirum Deo sua semper reddatur gloria, nobis vero nostri siue meritis nihil, supra quã par est, tribuatur.*

1 An ignoratis fratres. *Obiectioni est satis-*

tisfactum, ac reddita sufficiens ratio, quare credentibus non liceat peccare, etiam si non sint sub lege: nunc docebit quomodo intelligi conueniat, credentes non esse sub lege. Nam id fortasse obscurè adhuc inuolutéque dictum videri alicui poterat. Istud autem eodem prope modo facit, quo in superiori obiectione tertia demonstrauit, credentes non debere in peccato manere. Quemadmodū enim ibi dixerat, nō posse ad peccata redire, quod peccato essent mortui & soli iusticiæ deberent viuere: ita hic ait, credentes non esse sub lege, quod ei quoque sint mortui, & soli Christo coniuncti. Sic igitur argumentatur.

Lex non dominatur iys qui sunt mortui.

Sed vos estis legi mortui.

Igitur lex vobis non dominatur & sub lege non estis.

Maiorem licet non admodum dubiam ipse mox probat confirmâtque. Minor præsumitur nota ex præcedentibus. Aduerte interea, quod secundum interpretis nostri versionem, in maiore quidem agitur de vita siue morte ipsius legis: in minore, de morte ipsius hominis, vnde paulo intricatior prodit oratio. Sed scire oportet in maiore apud Græcos tantū haberi ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ quasi simpliciter dicatur, quanto tempore vixerit, quod profecto de homine æque commode

ac de lege accipitur. Quocirca & Ioannes Chryſoſtomus de homine recte ac proprie interpretatus eſt.

2 Nam viro obnoxia. *Probatio maioris à ſimilitudine de re coniugali, eáque ex ipſa lege Moſaica, propter maiorem authoritatem deprompta. Quod adnotandum duximus, tum quia in propoſitione dixit ſe loqui ad eos qui legem ſciebant, tum quia nequaquã apud omnes gentes idem ius coniugale ratum erat.*

4 Itaque fratres mei. *Minor propoſitio expreſſa.*

Per corpus Chriſti. *Forma ſeu cauſſa efficiens mortificationis noſtræ, mors videlicet Chriſti quam in corpore pertulit. Non diſſimili forma in obiectione tertia aſſeruit: nos mortuos cum Chriſto & conſepultos cum Chriſto. Ex his itaque perſpicue conficitur: Mortui ſumus cum Chriſto, igitur lex non amplius nobis dominatur.*

Vt iungeremini alteri. *Quandoquidem vero conſtat nos mortuos eſſe legi, iam annectit atq; infert per contrariũ, viuere nos debere deinceps cum Chriſto tanquam nouo marito. Decet hoc loco reſpicere ad id quod in probatione maioris dicebatur: Vbi mortuus fuerit vir liberatam tũc protinus fore à lege viri mulierem, & poſſe ſine crimi-*

crimine iungi alteri. Hinc etenim iã colligit. Post quam mortua est nobis lex, conuenit vt alteri, nempe Christo, adiungamur. Obseruanda est hic modica immutatio, nimirum vbi ante agebatur de morte hominis, hic agi, vice versa, de morte ipsius legis.

Vt fructificemus Deo. *Caussa finalis siue effectus nouæ coniunctionis cum Christo. Mortui sumus legi, siue lex mortua est nobis, adiuncti deinde sumus Christo: id vero non vt ociemur aut licenter viuamus, sed vt pias actiones quã plurimas, quasi fructus, imo quasi liberos, sedulo proferamus ac gignamus. Non dubium quin dum vtitur voce καρποφορεῖν ad similitudinẽ de re coniugali respiciat, simulque tacite alludat ad primarium coniugij finem, sobolis videlicet procreationem. Porro caussam istam finalem, siue effectum noui coniugij spiritualis ita oportet te accipere, vt cogites reuera vno verbo per eam indicare quod in tota responsione principaliter spectandum venit, quódque caussæ qua de agitur caput ac summa est. Aperte enim significat Apostolus non ita intelligendum esse quod pij non sint sub lege, quasi in totum absoluti forent à legis obedientia atque officia charitatis qualia lege præscribuntur præstare amplius non deberent, sed potius è diuerso exigi ab eis vt maiori quam antea fide ac diligentia ea quæ*

legis ſunt faciant: non quidem propter imperium legis quaſi huic ſeruiliter eſſent obſtricti, verum propter dignitatem noui mariti Chriſti, cui iam arctiſsime ſunt copulati. Cui profecto quicunque ſunt ſemel deſponſi, affectántque cauere modis omnibus ne repudy cauſſam ſubminiſtrent, hos neceſſum eſt piys ſanctiſque actionibus fidem ſuam coniugalem quoad vixerint cõteſtari.

5 Cum enim eſſemus. *Confirmatio quòd eos qui adiuncti ſunt Chriſto, nunc magis deceat bene agere, quam antea cum adhuc legi adhærerent, ſumpta ab eo quod non tantum maiorem quàm ante ad bene agendum occaſionem, verum etiam validius adminiculum nacti ſint. Habent namque præſtantiorem maritum Chriſtum, donati ſunt inſuper propter maritum ſpiritu ſancto, qui ſine intermiſsione ad optima quæq; non tam impellit, quàm etiam officioſe cooperatur. Illuſtrat autem hanc confirmationem artificioſa cõparatio eius adminiculi, quod credentibus iam obtigit propter Chriſtum, cum eo quod ante habuerant per legem. Vnde hæc eſt verborum Apoſtolicorum ſententia. Antehac cùm eſſemus in carne, deſtituti in vniuerſum Dei ſpiritu, ſoli legi quaſi marito adhærentes, videbamur quidē per legem ad bene agendum vehementer excitari: atqui ſentiebamus interea prauos adfectus*

peccati

peccati in vniuerso corpore, omnibúsque sensibus nostris vim suam mirabiliter exerentes, qui occasione legis quam videbant seueriſsimè prohibere quod ipsi maxime expetebant, ferociores etiamnum redditi sunt: vnde factum vt egre quidem aliud potuerimus quam peccare & morti assidue fructificare. At vero nunc posteaquã mortuus est maritus lex, atque adiuncti sumus alteri longe præstantiori, nempe Christo, donati insuper propter hunc spiritu sancto, certe is spiritus corda nostra atque affectus omni tempore ad bona opera magis quàm vlla posit lex, instigat, præterea & vires ad perficiendum ea potenter addit augétque. Quæ cum ita se habent, iustiſsimum plane fuerit, nunc præstantiores actiones, vbiriorêsque vitæ fructus quàm prius in nobis conſpiciebantur, producamus. Aduerte adfectus peccati per legem esse, vegetiorésque reddi, propterea quod peruersi adfectus nostri quanto seuerius cernunt aliquid lege prohiberi, tanto ardẽtius adspirant ad id designandũ. Id quod vatem illum ethnicum non latebat qui cecinit:

Nitimur in vetitum semper cupimusq́, negata.

Vbi itaque eo pacto adfectus, propter legem, vehementiſsime irritantur, sanè tantum abest, vt lex ad bene agendum conferat aliquod adiumentum, vt magis etiam videatur impedire, atque in diuersum propellere. Caue autem, quã-

do ita loquimur, ſuſpiceris peccata vigere, aut
vires ſumere per legem ſimpliciter, cum id tantum fiat per occaſionem ſiue per accidens. Quæ de re poſt pauca fuſius luculentúſque vbi de vſu legis diſputabitur. Iam è diuerſo ſpiritus ſanctus propter Chriſtum collatus, corruptos noſtros adfectus reprimit, cicurat, immutat, ad virtutes amandas paulatim inducit, denique nos totos ſuccedente tempore innouat, atque alios prorſus reddit. Eam ob rem attexit Apoſtolus illud de nouitate ſpiritus. Siquidem per ſpiritum innouatio noſtra perficitur, ad Tit. 3. Porro nouitati ſpiritus, ſtatim opponit, quemadmodum ſolet alioquin antithetis mirifice delectari, vetuſtatem literæ, legis nimirum imbecillitatem inſinuans, vtpote quæ vetuſtis tabulis tantum deſcripta extat, in cordibus autem inſtar ſpiritus ſancti efficere nihil valet. Quæ etiam ratione 2. Corin. 3. eadem appellatur adminiſtratio mortis in literis, deformata in ſaxis. Relinquitur ergo credentes, non eſſe quidem amplius ſub lege, quippe qui iam copulati ſint vni Chriſto, & tamen propterea neutiquam poſſe licenter pro libidine viuere, quinimo eo magis ad bene agendum obſtringi quo præſtantiorem nunc nacti ſunt Dominum Chriſtum, quoque præſentius habẽt adminiculum, opitulantem videlicet ſpiritum ſanctum. Hæc interpretatio

nihil

nihil habet perplexitatis, per omnia consentit cum causſa quæ agitur, pluribus præterea ſcripturæ locis ſtabilitur. Veluti cap. 8. vbi dicitur ſpiritum adiuuare noſtram infirmitatem necnon de viuendo ſecundum ſpiritum pluſcula exponuntur 2. Corinth. 3. Vbi ſpiritus Domini, ibi libertas. 1. Timoth. 1. Iuſto non eſt lex poſita. Hoc ſiquidem pij potiſſimum diſtant à cæteris, quod pij ſolo ſpiritus ſancti ductu & ſponte bonis incumbunt actionibus, cateri tantum puerili aut ſeruili ex vi legis.

7 Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. Nam & concupiſcentiam non nouiſſem, niſi lex dixiſſet? Non concupiſces.

8 Sed occaſione accepta, peccatum per præceptum genuit in me omnem cõcupiſcentiam. Siquidem abſque lege, peccatum erat mortuum.

9 Ego autẽ viuebam ſine lege quondam. Porro veniente mandato, peccatũ reuixit,

10 Ego vero mortuus ſum, Et repertum eſt mandatum, quod inſtitutum erat ad vitam, mihi cedere ad mortem.

11 Nam peccatum, occasione accepta, per præceptum, decepit me, & per illud occidit.

12 Itaque lex ipsa quidem sancta, & præceptum sanctum ac iustum & bonum.

13 Ergo quod bonum erat, mihi factum est mors? Absit. Imo peccatum, vt appareret peccatum, per id, quod erat bonum, mihi gignere mortem, vt fieret maiorem in modum peccans peccatum per præceptum.

14 Scimus enim, quod lex spiritualis est, at ego carnalis sum, venditus sub peccatum.

15 Quod enim ago, non probo. Nō enim quod volo, hoc facio, sed quod odi, hoc ago.

16 Si vero, quod non volo, hoc facio, consentio legi, quod bona sit.

17 Nunc autem non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum.

18 Noui enim, quod non habitet in me,

me, hoc est, in carne mea, bonum. Nam velle, adest mihi, at vt faciam bonum, nō reperio.

19 Non enim quod volo, facio, bonum, sed quod non volo malum, hoc ago.

20 Porro si quod non volo ego, hoc facio, non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum.

21 Reperio igitur per legem, volenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit,

22 Delectat enim me lex Dei secundum internum hominem.

23 Sed video aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis,

24 Miser ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore, morti obnoxio?

25 Gratias ago Deo per Iesum Christum dominum nostrum. Itaq; idem ego mente quidem seruio legi Dei, carne vero legi peccati.

7 *Quinta obiectio instituta à Paulo plenius disputandum de lege eiusq; vsu. Quam disputationem adijcere operæ erat precium ob plures causas. Vbi n. toties dictum est, homines nequaquam per legem, siue per legis opera, iustificari, sed per fidem etiam absque operibus legis: nostrũ insuper iustitiam nihil ad iustificationem coram Deo facere, sed tantum valere iustitiam Christi quæ nobis accommodatur atque imputatur: præterea per legem adaudare peccatum, & credentes non esse sub lege, per legem adfectus peccatorum vires sumere seu vegetari: profecto ex his omnibus statim nascebantur multæ & graues de lege in animis auditorum dubitationes, ac mouebantur procul dubio non pauci, etiam probi & modesti homines ad rogandum: quare lex fuerit data, si nihil prodest ad iustificationem? an nullus sit eius vsus? an non amplius obstringantur credentes ad eius obedientiã? an sit causa peccati? & siquid aliud eius generis in mẽtem venire poterat. Quid igitur ad tales quæstiones, si proponantur, respondere debeat, noluit Apostolus diutius premere. Est autem præsens obiectio tali verborum contextu enunciata, vt ad proxime antecedentia respicere videatur? quomodo etiam reliquæ obiectiones ferè omnes sunt è proxime positis verbis deductæ, & arctissime antecedentibus copulatæ. Hæc ergo est præ-*

sentis

sentis obiectionis summa : Quando ita dicis ô Paule, credentes non amplius esse sub lege, vt qui à spiritu abundè doceantur excitentúrque ad bene agendum, deinde adfectus peccatorum per legem esse ac vegetari, videtur profectò ex his sequi, quod lex sit inutilis & superuacanea, immo quòd nobis sit causa peccati, necnon ad peccandum inducat, atque ita etiam noxia ac damnosa. Quod quidem vel animo concepisse grande nefas fuerit. Certum vero est multos huiusmodi cogitationibus sese anxie torsisse, ac reuera non parua difficultas in obiectione ista latet.

Absit. Sed peccatum. *Negat quod lex sit inutilis aut superuacanea, simulque exponit quis fuerit proprius legis vsus, seu quare lex data. Data est, inquit, vt ex ea disceremus quid secundum voluntatem Dei facere oporteat vel vitare. Quod reuera præclarum munus est, atq; in communi hominum vita maximopere necessarium.*

Nam & concupiscentiam. *Probatio quòd per legem pareatur peccati cognitio. Sapienter vero delegit exemplum de concupiscentia. Siquidem per paucis, qui modo legem non audierant, persuasum erat concupiscentiam prauosq; animi adfectus inter peccata recenseri. Nec minoris sapientiæ est, quod de persona sua loquitur.*

Testatur nanque se quod dicit expertum, atq; ita melius fidem facit. Quin etiam tacite ab vnoquoq; exigit, vt similiter propriæ conscientiæ iudicium hac de re consulat.

Sed occasione accepta. *Addit qua ratione per legem adfectus peccati excitentur, & quomodo lex videatur causa peccati. Ac videtur vti distinctione, tanquam si diceret: Legem quidem per se & simpliciter esse bonam, vtpote per quam adducamur in cognitionem voluntatis diuinæ: verum per occasionem siue per accidens posse fieri, vt mali aliquid ab ea nascatur. Quod tamen vbi fit, legi minimè poterit imputari, sed potius peruersæ nostræ naturæ semper ad malum pronæ, & in vetitum nitenti. Lex, inquit, per se bona est, quandoquidem oppido salutarem adfert diuinæ voluntatis cognitionem: verum tamen per occasionem, peccatum, id est, ingenita nostra peruersitas, per præceptum, hoc est, cognitione præcepti aliquo modo excitata atque irritata, gignit in nobis omnem concupiscentiam, magis magisque accendit animos ad peccandum. Nos in hanc sententiam paulo ante nonnulla retulimus, quæ superuacaneum foret nunc repetere. Porro dum hac ratione causam omnis mali transfert, sicuti & par est in viciatam nostram naturam, quil bet animaduertit quàm egregiè legis dignitatem tueatur.*

8 Siqui-

8 Siquidem absque lege. *Eleganti hypotyposi sumpta à propria experientia, exponit quomodo peccatum occasione accepta per præceptum gignat in nobis omnem concupiscentiam. Absque lege, inquit, peccatum erat mortuum. Hoc est: vbi nulla est legis cognitio, nullaue legis obseruandæ cura, ibi peccatum nequaquam arguitur, non agnoscitur pro peccato quod peccatum est, adeoque minus etiam incitantur adfectus ad id designandum.*

9 Ego autem viuebam. *Confirmatio à propria experientia. Q. d. Vbi enim ego ipse vixi aliquando quasi securus & Epicuræus non admodũ solicitus quid lex præciperet vel vetaret, tunc reuera minus sensi me ad committendũ aliquid contra legem extimulari.*

Porro veniente mandato. *Id est. Ast vbi cœpi de salute mea cogitans ad legem me conuertere, atque in ea didici concupiscentiam, similiter multa alia esse peccata quæ antea eiusmodi esse minime perpendebam: tunc primum sensi me ad peccandum maxime incitari, prauis adfectibus vndecunq; ferociſsime ad res prohibitas expetendas impellentibus. Ego vero mortuus sum: id est, assentiendo prauis illis adfectibus & peccando, in mortem spiritualem incidi. Ecce igitur, quomodo peccatum occasione accepta per præceptum gignit omnem concupiscentiam. Et reue-*

uera experitur vnuſquiſque apud ſeſe, dum ſecure viuit, non admodum de lege Domini ſolicitus, minores tum occurrere tentationes atque æſtus: verum vbi accedit cogitatio de ſalute & ſtudium ſic agendi, ne vlla ex parte Dominus offendatur, hic primum validiſſimè inſurgunt hoſtes ſpirituales, hic caro ſiue peccatum, mundus, ſatanas, mille modis miſeros impetunt, vt adigendo ad diuinæ legis tranſgreſſionem, in peccatum, & per peccatum in mortem detrudant. Certum eſt, quicunque in vera pietate & ſpiritualibus exercitijs aliquantum promouerunt, ij de iſtiuſmodi aſperrimis certaminibus poſſunt recte iudicare, atq; præſentis hypotypoſeos germanũ ſenſum plene aſſequuntur.

10 Et repertum eſt. *Concluſio per diſtinctionem. Quaſi d. Hac ratione deprehenſum eſt quòd lex eiuſq; cognitio, quæ ad bonum & vitã piè ſanctèque formandam erat proprie inſtituta, mihi ad malum ceſſerit. Non tamen quod lex per ſeſe mihi ſit mali cauſa, ſed tantum per occaſionem, dum videlicet peruerſa mea natura, quòd videt lege prohiberi, ad id perficiendum ſine intermiſſione flagrat proruitq;. Eleganter ait: Decepit me. Mentis noſtræ prauitas ſic in tranſuerſum rapit atque excæcat nos, vt mala eſſe quæ mala ſunt, difficulter cernamus. Et non prius intelligimus damna ex peccatis prouenientia, quàm*

ea

ea ſtolide perpetrauerimus atque iram Dei cernicibus impendentem ſentimus.

12 Itaque lex ipſa. *Illatio principalis de lege, quæ ex iis quæ dicta ſunt clare definit, quòd lex nullo modo peccatum ſiue peccati cauſa ſit, ſed verè bona ac ſancta, ad veram ſanctimoniam quæ Deo approbatur nos manu ducens. Ex quibus iam ſatis intelligitur, non abſurde dictum, ſanctos non eſſe ſub lege: & nihilominus ſuam legi dignitatem manere incolumem, quandoquidem ea propter valde vtiles & neceſſarias cauſas data agnoſcitur.*

13 Ergo quod bonum erat. *Verum enimuero in quorundam animis adhuc hærere poterat iſtiuſmodi ſcrupus, nempe, quod lex, quamuis non eſſet cauſa peccati, at videretur nihilominus cauſa exiſtere mortis ſiue condemnationis noſtræ, idq; eo magis quòd nõ niſi ratione legis minus obſeruatæ contra nos damnationis feratur ſententia, præterea quod Apoſtolus ipſe iamiam dixerit: quod inſtitutum erat ad vitam, ceſſiſſe id ſibi ad mortem, & peccatum per legẽ occidiſſe. Quod igitur obijci ab alio quopiam hac de re poſſe præuidebat, ipſe per occupationem ſuis verbis proponit dicens: Ergo quod bonum &c.*

Immo peccatum, vt appareret. *Reſpondet legem nullo modo eſſe cauſam mortis, ſed peccatum, id eſt, corruptam noſtram naturam &*

prauos adfectus esse qui eam nobis adferunt. Hi enim sunt iurati hostes legis, & quanquam videant ad salutem esse propositam, præterea nos libenter velle ei adhærere, tamen vt sunt implacabili in eam accensi odio, vndecunque possunt nobis insultant, nos ab ea alienant, suadent modis omnibus contra eam quiduis audeamus, denique quo seuerius vident per eam quippiam prohiberi, eo irritant nos pertinacius ad id efficiendum. Ad eum modum praui adfectus, arrepta occasione ex legis præcepto, nos seducunt atque in discrimen pertrahunt. In quod ideo laborant multo diligentissime, vt hoc præclaro scilicet facinore suam egregie ostentent in nos potentiam, videantúrque quasi regnum contra legem Dei obtinere. Itaque palam fit, magnitudinẽ ac vim peccati in nobis agentis, causſam mortis existere. Non male meo iudicio verba Apostoli, hoc pacto conuerterẽtur: Immo peccatum vt appareret peccatum, per bonum operatur mihi mortem, vt fiat insignite peccans peccatum per præceptum. Cæterum quo Apostoli sententia, quæ plerisque videtur admodum obscura, & multo adhuc obscurioribus enarrationibus inuoluitur, expeditius ob omnibus percipiatur: placet hic docendi causſa instituere προσωποποιίας, hoc est, personas quasdam confingere, ex quarũ proprijs actionibus quicquid hic de lege Dei, de lege peccati,

cati, de lege mentis, de lege membrorum, deque earundem viribus occurrerit, planum ſtatim fiet. Enimuero quod ſi cui lubeat penitius examinare ſingula, inueniet Apoſtolum idem hic factitaſſe. An enim non ſunt manifeſtæ proſopopœiæ vbi ait, peccatum decipere, occidere, velle videri peccatum, velle excellenter vires ſuas exerere, item venundatum ſub peccati iure agere, legem membrorum pugnare cum lege mentis? Conſtituatur ergo primum perſona peccati ex vna parte, tanquam imperator quiſpiam quærens quàm plurimos ad ſe pertrahere, qui quidem diu blandum & ſuauem ſeſe fingit, promittit etiam opima in ſpeciem ſtipendia, reuera autem poſt exãtlatos labores confert luctuoſam mortem. Ex altera parte, alia perſona, Lex Dei, ſimiliter eximius imperator, ſed qui paulo apparet aſperior, horridior, atque inciuilior, nihilominus multo honeſtiſſima atq; vtiliſſima, tandem reddit præmia, nempe vitam. Hinc medius collocetur homo, cui neceſſitas omnino incumbit, vt alteri ex his imperatoribus ſeſe addicat. Porro in homine cõſideretur adhuc duplex vis ſiue facultas, altera carnis, quæ eſt per carnalem generationem adiuncta, & congenita: altera ſpiritus quam in regeneratione primum accepit: quarum, illa quidem ſemper magis propendet homo in partẽ peccati, iſta vero dirigitur quantum fieri poteſt ad

partem legis Dei. Iam ergo peccatum hominem hunc in medio valde anxium & perplexum, assiduè mirabiliq; æstu solicitat, vt ad se deficiat, sub suis signis ditia scilicet facturus stipendia. Atque ad hanc rem multa interim valde odiosè, plæraque etiam falsò conficta contra legem Dei commemorat, quibus sperat carnem quæ in homine est, posse ad assentiendum citò commoueri. Contra, Lex nequaquam pari æstu, sed simpliciore quodam modo conatur ad se quoque pellicere, & spiritum alteram in homine partem non contemnẽdis promissis ad sequendũ inuitat. Quid autem fiat? Dum potentissimi duo imperatores continuè instant, duæ illæ vires in homine, caro inquam & spiritus inter se consultant ecquid facto opus sit. Validæ rationes vtrinque in medium adferuntur, quibus altera alteram conatur superare, mordaciter sese mutuo impetunt, lacessuntq; donec etiam ad apertas rixas & pugnas tandem venitur. Quid multa? Post diuturnum & atrox inter eas certamen, caro tandem præualet, atque oppresso penitus spiritu, miserum hominem transire in castra peccati cogit. Hic vero dum aliquandiu militat, & subinde varia edit contra legem facinora, incidit postremo in exitiũ & calamitosum mortem, præmium videlicet se dignum accipiens. Iam igitur in tali successu, cui obsecro veniet mors hominis imputanda? legi ne an

gine an peccato? Omnes haud dubie magno consensu pronunciabunt, hosti peccato, qui incredibili ardens legis odio, & contra eam multa machinãs, miserum fraudulenter circumuenit, atq; in discrimen inuitabile aternumque coniecit. Porrò ex hac personarum fictione confido clarè deprehensum iri, quid Apostolus sibi velit, & quomodo verũ sit, peccatũ occasione legis infelicem hominem dolosè in mortem pertrahere: quinetiam lucem non mediocrem accessuram arbitror cæteris quæ toto hoc capite sequuntur. Neque poterit quispiam iure cauillari, aliquid absurde à nobis hic esse constitutum, cùm Apostolus ad eundem prorsus modum quadruplicem legem post pauca introducat. Vnam quidẽ Dei, alteram peccati: deinde in homine rursus duplicem legem, vnam mentis, membrorum alteram, è quibus illa lubentissimè consentit legi Dei, contra ista seruit legi peccati. Qua obsecro in re nos ab Apostolo discedimus? Itaque quod iuuandi studio paulo crassius, fideliter tamen per nos hunc in modum exponitur, nemo inconsideratè vituperet. Ad institutum redeamus.

14 Scimus enim quod. *Apertius declarat confirmatque legi nullo modo imputandam nostram mortem, facta collatione proprietatis legis, & proprietatis corruptæ nostræ naturæ.*

Lex eſt ſpiritualis quædam res, id eſt, cœleſtis, ſupramundana, diuina, & ad cœleſtia æternáque ſuo modo adducens, quomodo ergo occidat? Spiritus enim ſemper viuificat. Sed ego ſum carnalis, id eſt, terrenus, mundanus, ad terrena & peritura propenſus. Igitur mors meapte culpa prouenit, & meomet vitio mihi eam accerſo.

Venditus ſub peccatum. *Amplificat vires corruptæ noſtræ naturæ, ſimulque interpretatur qualem intelligi hominem carnalem oporteat, nimirum qui totus in ius peccati conceſſerit planeq; factus ſit peccati mancipium. Siquidem metaphora de venditione tantundem ſignificat.*

15 Quod enim ago, non. *Probatio, quod toti ſumus venditi ſub peccatum, quodq; maxima ſit peruerſorum affectuum in nobis truculentia, ducta à genere actionum quas peccati vis ab homine etiam regenerato & reluctante extorquet. Quod ago, ſuperatus vi carnis & peccati, id ſpiritus qui in me eſt, improbat ac deteſtatur. Sunt nanque omnia hæc accipienda vt ab homine regenerato, ſpirituali, quiq; ad perficiendum in omnibus, voluntatem Dei percupidè fertur, pronunciata. Neque vero poteſt quis ſerio improbare quæ contra legem Dei committit, niſi ſpiritum apud ſe adhuc habeat cuius ſuggeſtione de lege quàm honorificentiſſimè ſemper ſentit, & ad exequendum ea quæ ſunt legis aſpirat.*

rat. *Quam sanè ob causam factum, quòd Apostolus omnia hæc profert de sua persona, suum videlicet exemplum & propriam experientiã in medium producens.*

Non enim quod volo.. *Quod volo, secundum spiritum. Mirabile profecto certamen carnis & spiritus in vno eodemq; homine visendum exhibetur. Quis non miretur vim peccati nobis perpetuo adhærentis tantam esse, vt etiam contra spiritum nobis in regeneratione donatum, & quæ legis sunt præstare ardentissime cupientem quodammodo præualeat?*

16 Si vero quod non volo. *Illatio qua cõcluditur legem, vel testimonio propriæ conscientiæ iudicium spiritus sectantis, bonam esse, ac proinde mortem illi minime imputandam.*

17 Nunc autem non iam. *Cæterum quia quæ dicta sunt, vt à spirituali homine dicta debent, quemadmodum semel admonuimus, accipi, ac interea absurdũ videtur eum adhuc dici spiritualem, qui tamen confitetur in peccatum se se subinde prolabi, ideo per correctionem Apostolus, si quis alius vir verè spiritualis vitiosas actiones à se amolitur, & in peccatum siue corruptam naturam vniuersas reijcit. Vbi enim deprauata hæc natura, ingenita, & dum in hoc mũdo viuitur perpetuo, vt domesticus hostis inseparabiliter cohærens, vi sua inexpugnabili præ-*

ualet aduersus spiritum, adeo vt credentes, velint nolint, & quamlibet pro viriculis repugnantes, neq; vel in minima parte consentientes carni, imò constantissimè ea sola approbantes quæ dictat Spiritus, in peccatum frequenter incidant: hic profecto quod inuiti committunt, multo iustius peccato & peruersæ naturæ, quàm ipsis credentibus adscribetur. Certè Dominus talibus quia quantum licuit adhæserunt spiritui, ad dānationem quod cum dolore animi & per infirmitatem commiserunt, minimè imputabit, quemadmodum initio capitis sequentis apertè dicitur. Hæc itaque ratio vim peccati mirificè amplificat, necnon clarissimè adhuc euincit mortem nostram, non legi sed peccato acceptam ferendam. Quo quidem omnia tendunt quæ hic fusius tractantur. Obserua metaphoram qua dicit, peccatum inhabitare. Sic nanq; sedem prorsus fixit in homine, vt vniuersum eyci possessione sua in hac mortali & euanida vita nunquam possit. Vnde & sanctorum obedientia omnis in hoc mũdo imperfecta, tantúmque inchoata censetur, tunc demũ perficienda, vbi exutis mortali corpore, semel dabitur spirituali & cœlesti quiete perfrui.

18 Noui enim quod non habitet. *Probatio, quod inhabitet peccatum, per contrariũ: quia non inhabitat, inquit, bonũ. Semper autem adfert propriam*

propriam experientiam, & commune bonarum conſcientiarum iudicium, à quo certe nemo pius temere diſſentiet.

Nam velle adeſt. *Ratio probationis ab effectu. Velle quidem adeſt mihi, dum ex animo ſpiritus ſancti impulſionem ſequor: at non reperio vt perficiam, dum caro validiſſimè repugnat tandemq; prævalet.*

20 Porro ſi quod non volo. *Illatio concludēs, quod peccati vis in homine ſpirituali prævaleat, atq; ideo non ſit dicendus ipſe id perpetrare quod ſpiritui conſtantiſſimè adhærens, maximè odit, improbat, ac deteſtatur.*

21 Reperio igitur per legem. *Concluſio principalis, in qua definitur peccatum quod in nobis eſt, propriè exiſtere mortis cauſam, legem vero nequaquam.*

22 Delectat enim me lex. *Exponit clarius quomodo ſentiat malum, per quod conciliatur mors, ſibi adiunctum. Non eſt vlla difficultas, ſi modo reſpicias paulo attentius ad deſcriptionē perſonarum & partitionem diuerſarum legum ſupra ſemel a nobis commemoratas. Siquidem hic vides quadruplicem legem, primam legem Dei, ſecundam legem peccati, quarum alteram neceſſum omnino eſt homo ſectetur. Deinde vides hominem internum decentibus animæ partibus ſiue facultatibus ornatum (nam de*

externo in quo tantum ſpectatur maſſa carnis atque oſſium, modica aut nulla in præſentiarum cura eſt) & in eo hinc legem mentis, nos ſupra appellauimus ſpiritum, inde legem membrorum, quam diximus carnem: è quibus illa perquàm lubens conſentit legi Dei, hæc legi peecati. Ex his nullo negocio quilibet iudicare, ni fallor, poteſt, quomodo hæ leges ſibi inuicem opponantur, & quomodo per has luctæ ac certamina ſpiritualia in homine ſpirituali moueantur, denique quomodo per peccatum & carnem, non autem per legem & ſpiritum mors veniat, id quod totius negotij caput eſt.

24 Miſer ego homo. *Querela per exclamationem, in quam erumpit permotus conſideratione, tum magnitudinis talium certaminum, tum humanæ imbecillitatis, qua nimirum fit, vt etiam ſpirituales homines in peccatum prolabantur.*

25 Gratias ago. *Ne videretur aliter ac conuenit homini ſpirituali, quadam animi impatientia ac deſperati ſimilis ita exclamaſſe, gratiarum actionem ſubijcit, qua teſtatur ſe boni cõſulere quicquid Domino immittere viſum fuerit. Etiam ſi imperfecta gratiarũ actio præ magnitudine adfectus appareat.*

Itaque idem ego. *Repetitio ſententiæ principalis quæ in conluſione habebatur. Ex quibus*

omnibus

omnibus manifestum euadit, peccato habitanti in nobis mortem venirè imputandam, nõ legi quæ ad salutem ordinata est. Hic itaque disputatio de lege eiusque vsu prouidè instituta, nec minus exactè discussa finem accepit, ac proinde tota confutatio. Sequitur vniuersæ primæ patris pulcherrima locupletissimaque conclusio.

CONCLVSIO.

CAP. VIII.

1 NVlla igitur nunc est condemnatio his qui siti sunt Christo Iesu, qui non iuxta carnem versantur, sed iuxta spiritum.

2 Nam lex spiritus vitæ per Christum Iesum: liberum me reddidit a iure peccati & mortis.

3 Etenim quod lex præstare non poterat, ea parte, qua imbecillis erat per carnem, hoc Deus proprio filio, misso sub specie carnis, peccato obnoxiæ, præstitit, ac de peccato cõdemnauit peccatum per carnem,

4 Vt iustificatio legis impleretur in

nobis, qui non ſecundum carnem verſamur, ſed ſecundum ſpiritum.

5 Nã qui carnales ſunt, quæ carnis ſunt, curant. Atqui ſpirituales, quæ ſpiritus ſunt.

6 Nam affectus carnis mors eſt, affectus vero ſpiritus, vita & pax.

7 Propterea, quod affectus carnis, inimicitia eſt aduerſus Deum, nam legi Dei non ſubditur, ſiquidem ne poteſt quidem.

8 Qui vero in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

1 *Concluſio primæ partis præſentis Epiſtolæ, hoc eſt, vniuerſæ diſputationis de iuſtificatione per fidem, in qua pulcherrimo ordine: primo ſententiam principalem totius diſputationis de iuſtificatione per fidem habitæ, breuiter quemadmodum fieri in concluſionibus decet, repetit: ſecũdo præcipit iuſtificatis vt recte vtentes beneficijs propter Chriſtum acceptis, ſecundum ſpiritum, & non ſecundum carnem vitam inſtituant: tertio hortatur vt iuſtificationis fructus. i. bona ſpiritualia promiſſa ſiue hæreditatem cœleſtem in patientia & longanimitate expectent,*

neque

neque à fide & ſpe abduci vllo modo ſe patiantur. Quæ tria, vbi, qua occaſione & quomodo tractentur, in progreſſu demonſtrabimus. Eſt autem Apoſtolo vbique familiare, poſt expoſitam doctrinam, ſubycere cõcluſiones hortatorias, quæ de vero & legitimo doctrinæ vſu admoneãt, quæque ea quæ in omnium animis altiſsime hærere expedit, ſedulo inculcent. Ait ergo: Nulla igitur nunc condemnatio &c. Poſteaquam ſatis ſuperq́ in tota confirmatione eſt comprobatum homines fide in Chriſtum & propter Chriſtum iuſtificari, etiam abſque operibus legis: deinde in confutatione, nos certos eſſe debere de noſtra ſalute, idq́ propter incomparabilem Dei erga nos charitatem, gratiam item per Chriſtum allatam longe plus poſſe efficere ad ſalutem, quam noſtrum peccatum ad damnationem: præterea credentes nequaquam eſſe ſub lege ſed ſub gratia: & in proxima diſputatione de lege: credentibus quamdiu in certamnibus ſpiritualibus cõſtanter adhærent ſpiritui: peccata in quæ victi naturæ corruptæ violentia incidunt non imputari: ex his profecto omnibus iam recte infert & concludit: eos qui per fidem inſiti ſunt Chriſto, mortis ſiue æternæ damnationis reos minime teneri. Quibus ſane verbis nihil aliud quam ſumma & propoſitio principalis ſiue ſtatus totius diſputationis habita, euidentiſſime exprimitur. Tan-

tundem enim valent, atque si simpliciter diceretur. Quotquot vere in Christum credunt, ij fide sua iustificantur, peccatum ijs ad damnationem non imputatur. Insiti namque Christo, sunt credentes, quandoquidem per fidem & fidei in baptismo confessionem inseri homines Christo palam est ex cap. 6. vbi eadem metaphora de insitione occurrebat. De sententia igitur, quod videlicet vniuersæ disputationis repetatur hic propositio principalis, quiuis citra negotium potest iudicare. Cæterum quod ad verba attinet, ideo Apostolus paulo aliys verbis hic, quam initio disputationis vtitur, quia plerunq; gaudet respicere & dictionem attemperare ad proxime antecedẽtia, atque indissolubili quasi nexu orationis membra colligare. Vnde nonnunquam fit, vt vbi separati partes ab inuicem debeant, difficulter deprehendas.

Qui non iuxta carnem. *Interpretatur, quinam verè insiti Christo & vere credentes, quibus peccatum ad condemnationem non imputabitur, agnosci debeant, adeóque distinguit vere credentes ab hypocritis & falsis fratribus. Quã uis oportet etiam accipi hæc verba, vt seruientia exhortationi, quam Apostolus ad instificatos de vita secundum spiritum componenda mox subijciet. Deprompta namque sunt ex superioribus loquendi formulis, vbi spiritus & carnis certa-*

men

men ſcitiſsime deſcribebatur.

2 Nam lex ſpiritus vitæ. *Propoſitio erat: Nullam eſſe condemnationem his qui inſiti ſunt Chriſto, qui modo ſecundum ſpiritum ambulãt. Iam additur ratio eius propoſitionis, non ab efficatia ſpiritus, vt primo aſpectu apparet, verum à Chriſti potentia. Per Chriſtum. n. facti ſumus liberi ab omni iure quod peccatum & mors in nos habuerant. Siquidem Chriſtus cauſſa efficiens principalis noſtræ liberationis & iuſtificationis exiſtit, ſpiritus autem credentibus propter Chriſtum datur, qui & viuere ſecundum ipſum cupientes vehementer adiuuat, ne peccato ſuccumbant. Hanc ob cauſſam diſerte ait, lex ſpiritus vitæ, non ſimpliciter, ſed per Chriſtum, me liberum reddidit. Quo etiam pertinent quæ ſtatim ſequuntur. Lepide interim legi peccati & mortis, legem ſpiritus & vitæ opponit, reſpiciens nimirum adhuc ad ea quæ de certamine ſpirituali dicta ſunt.*

3 Etenim quod lex. *Rationis confirmatio ſeu expoſitio per comparationem potentiæ Chriſti cum dignitate legis, in hanc ſententiam. Quod liberi ſumus à iure peccati & mortis, hoc Deus effecit per filium ſuum Chriſtum, quod alioquin per legem ſiue opera legis fieri nunquam potuiſſet. Itaque modus iuſtificationis noſtræ hic aperitur, atque idem plane dicitur quod ſupra cre-*

hoc auditum est, iustificari credentes per & propter solum Christum etiã absque legis operibus. Quare istud ad repetitionem sententiæ principalis de iustificatione per fidem pertinere, nemo nõ intelligit. Cæterũ quia pluribus verbis & selectis Apostolus iustificationis nostræ modum hic depingit, operæprecium est nonnulla seorsim pẽsiculate examinemus. Cum igitur ait: Legi impossibile fuisse liberare nos à iure peccati & mortis, respicit imprimis ad ea quæ de vsu legis paulo ante sunt disputata, & breuiter indicat legem nunquam in hoc fuisse ordinatam, vt per eam homines iustificarentur. Addit & caussam quare lex non potuerit iustificare, à nostra ipsorum infirmitate, dicens, legem imbecillem per carnem, id est, ratione carnis nostræ & vitiosæ naturæ, propter quam implere illam nunquam possumus. Lex quidem per se bona & salutaris, sed quo minus per eam possimus iusticiam coram Deo consequi, in caussa est nostra ipsorum fragilitas. Quo sane pacto legis dignitatem probe vt hactenus tuetur: atque in propriæ carnis nostræ malitiam, damnationis culpam reijcit. Eleganter deinde ait, de peccato condemnatum peccatum per carnem. Phrases quidem hebraicæ sunt, sententiam autem non difficile est reddere. De peccato, id est, per Christum qui nostri caussa induit carnem humanam, & factus est peccatum siue

hostia

hostia & satisfactio pro peccato: damnatum est peccatum, id est, subluta omnis peccati vis & potestas, vt ius damnandi nos amplius nullum habeat, videtur ἀντανάκλασις *esse, quando* ἁμαρτία *priore loco significat hebraico more hostiam pro peccato, expiationem, quam Graeci* κάθαρμα, *Latini etiam piaculum dixêre: secundo loco proprie & vsitato more accipitur. Neque alienum est à scripturis Christum appellari peccatum. Nam Esaiæ 53. 2. Corinth. 5. sic nominatur, & ad Galat. 3. maledictum. Aliquoties etiam vox* ἁμαρτία *in veteri testamento pro hostia pro peccato, posita inuenitur. Quinetiam effectum mortis Christi, nostram videlicet iustificationem Apostolus diserte hic exprimit dicens: Vt iustificatio vel iustitia (legitur enim* δικαίωμα) *legis impleretur in nobis. Impleretur, id est, imputaretur nobis propter Christum, qui solus exacte impleuit. Sententia enim est: Quando Christus pro nobis factus est hostia pro peccato in carne nostra, iustitiam eius nobis imputatam, perinde ac si nos in carne nostra, omnia quæ legis sunt, perfecissemus. Respexit haud dubie ad illud Esai. 53. Cognitione sui, qui iustus seruus meus est iustificabit multos, quorum iniquitates ipse portabit.*

4 Qui non secundum carnem. *Repetit particulam supra semel positam, clare signifi-*

cans in iis demum beneficium liberationis à iure peccati & mortis efficax apparere, qui secundum spiritum & non secundum carnem versantur.

5 Nam qui carnales sunt. *Hactenus absoluit quod ad sententiam principalem totius disputationis de iustificatione per fidem proprie pertinet: nunc quædam adiycit plenius explicantia proxime antecedentem particulam, sed ita vt ad sequentem exhortationem viam quoque parent. Redditur ergo hic ratio quare non in alijs beneficium Christi efficax appareat, quam secundum spiritum versantibus, sumpta à contrarijs spiritus & carnis actionibus siue studijs, quam apta imprimis contentione illustrat.*

7 Propterea quod adfectus. *Probatio quod ex adfectibus carnis necessario mors sequi debeat. Adfectus carnis prorsus aduersantur Deo, à quo solo omnis vita prouenit: quomodo igitur illi aliud quam mortem adferant? Antecedens probat. Nam legi Dei non subditur. Enimuero qui detrectat Deo obedire, hunc aduersari Deo extra controuersiam est. Sed & apertius istud confirmat, dicens: Siquidem ne potest quidem. Cum enim caro plane facta sit tota mancipium peccati, qui possit simul seruire Deo? Tãta quoq; est carnis fragilitas, vt etiam si maxime adniteretur legis portionem aliquam exacte implere,*

plere, per ſe tamen ipſa id nunquam queat, præſertim cum impletio legis ſita ſit non in obedientia tantum externa, quæ quidem ipſa difficillima eſt, rariſſimáque, ſed potius interna, quæ requirit puritatem adfectuum: quam inueniri vel in vnius diei infantulo, ſcriptura aperte negat. Iob. 25.

8 Qui vero in carne ſunt. *Illatio concludens generaliter nullos qui ſecundum carnẽ viuunt agnoſci poſſe beneficiorum Chriſti participes. Et hæc omnia ad explicationem particulæ qua dicebatur in ijs tantum iuſtificationis effectus impleri, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum verſantur. Tantum igitur de prima concluſionis parte.*

9 Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu, ſiquidem ſpiritus Dei habitat in vobis. Quod ſi quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius.

10 Porro ſi Chriſtus in vobis eſt, corpus quidem mortuũ eſt, propter peccatum, ſpiritus autem vita eſt, propter iuſtificationem.

11 Quod ſi ſpiritus eius, qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Chriſtum ex mortuis,

viuificabit & mortalia corpora veſtra, propter ipſius ſpiritum inhabitantem in vobis.

12 Proinde fratres, debitores ſumus, non carni, vt ſecundum carnem viuamus.

13 Nam ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Quod ſi ſpiritu facta corporis morificetis, viuetis.

14 Etenim quicunque ſpiritu Dei ducuntur, hi ſunt filij Dei.

15 Non enim accepiſtis ſpiritū ſeruitutis iterum ad timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis, per quē clamamus: Abba pater.

16 Idem ſpiritus teſtatur, vna cum ſpiritu noſtro, quod ſimus filij Dei,

17 Quod ſi filij, igitur & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti.

9 *Secunda pars concluſionis in qua præcipit iuſtificatis omnibus, vt recte vtentes beneficijs propter Chriſtum acceptis, ſecundum ſpiritum & non ſecundum carnem vitam inſtituant. Quam quidem exhortationem neceſſarium fuit*

hunc

hunc ad modum in conclusione adijcere, propterea quod multa quæ hactenus tradita sunt, præsertim in confutatione, sic plerunque maleuoli & carnales homines interpretabantur, quasi fenestram ad libertatem carnalem & scelerum audaciam aperirent. Audientes namque prædicari: quod credẽtes certi sint de sua salute propter Dei delectionem, non propter suas virtutes: quod gratia Christi plus possit quam nostra peccata: quod credentes non sint sub lege: quod credentibus peccata per fragilitatem & reluctante spiritu commissa non imputentur, statim omissis ijs quæ ad germanum istorum intellectum pertinent, animo concipiebant, his omnibus promitti quodammodo impunitatem scelerum, atque ita doctrina Euangelica turpissime abutebantur, eamq; miris modis infamabant. Ad auertendum igitur huiusmodi offendicula Apostolus non minus strenue in hac conclusione, quam supra egerat in tota confutatione, laborat, simulq; iustificatos omnes vt ad præscriptum spiritus vitam componant diligentissime hortatur. Interea vt æquioribus animis Romani exhortationem istã susciperent, speciatim sermonem ad ipsos dirigit, cõfidens hac ratione paulo citius & vehementius permouendos: statimque significat se bonam de ipsis spem concipere, quod quemadmodum semel facti sunt beneficiorum Christi partici-

pes, ita velint quoque vitam ſecundum ſpiritum deinceps informare.

Siquidem ſpiritus Dei. *Quia vero procedere non poterat exhortatio, niſi ante omnia cõſtaret ipſos ſpiritum Dei habere, deinde eundem ſpiritum tam efficacem, vt per eum poſſent vitam rectè inſtituere (hæc enim ſi ita non haberent, facile ſegnes homines tergiuerſarentur, atque exhortationem vniuerſam ceu ſuperuacaneam, & de rebus impoſſibilibus exploderent) ideo de his duobus certos facit, duo diſtincta argumenta adferendo, quæ ob id pro argumentis à poſsibili accipi merito queant. Primo igitur quod ſpiritu ſancto ſint donati, hoc pacto probat. Vos eſtis, inquit, in ſpiritu. Tum quadam ſpecie correctionis: ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis. Quaſi tacite ſuggereret, vt ſecum ipſi expendant, nũ ſpiritum in ſe agentem haberent. Deinde ſeu tollere cupiens omnem de hac re dubitationem, addit: Neceſſarium quidem eſſe vt ſpiritum in ſe habeant ſi pro Chriſtianis agnoſci velint. Qui enim non habent ſpiritum, eoſdem non eſſe Chriſtianos. Enimuero pro coniunctis cenſeri vult, eſſe vere Chriſtianum, & haberi Chriſti ſpiritũ. Nam ſpiritus ſignaculum & σφραγὶς eſt fidei, daturq́, credentibus pro certo ſigno diuinæ erga ipſos beneuolẽtiæ. Quod igitur ſpiritu præditi ſint, palam eſt.*

10 Porro si Christus. *Iam quod spiritus ille sit efficax, eiúsque auxilio freti, possint vitã pie sanctéque traducere, ita colligit: Si Christus per spiritum in vobis est, sicut esse non dubitamus certum est in corpore vestro non tantum poterit peccatum ad inducendam mortem, quin multo plus possit in anima vestra spiritus ad inducendam vitam, maxime quia iam estis iustificati.*

11 Quod si spiritus. *Confirmatio per amplificationem de efficacia spiritus, qua asserit spiritum non modo in anima posse tantas res efficere, verum quod magis mirabile, sperandum insuper vt virtute eiusdem spiritus ipsum quoque corpus, quod propter peccatum manet morti obnoxium, suo tempore gloriam amplissimam recipiat. Neque huic amplificationi deest firmamentum, à pari siue ab exemplo. Spiritus Dei suscitauit corpus Iesu ex mortuis, inquit, certum est igitur eundem suscitaturum & vestra mortalia corpora.*

12 Proinde frates. *Constat eos in iustificatione accepisse spiritum, & hunc quidem ad omnia efficacem, sequitur nunc iusta exhortatio per argumenta suasoria, quibus ita eos impellit vrgétque, vt quo minus secundum spiritum vitam componant, prætexere, nihil quicquam in reliquum possint. Est oratio defectiua, cui ad*

complendam antitheſin hoc pacto videtur adiiciendum: ſed ſpiritui, vt ſecundum ſpiritum viuatis.

13 Nam ſi ſecundum. *Primum argumẽtum ſuaſorium ſumptum à ratione diuerſorum effectum ſiue præmiorum, quaſi dicatur.*

Id potiſsimum decet amplecti, cuius præſtantior eſt finis ſeu effectus.

Sed ſpiritus effectus præſtãtior eſt quã carnis.

Igitur ſecundum ſpiritum viuendum & non ſecundum carnem.

Minor apertiſsime explicatur verbis Apoſtoli. Poſſes etiam dicere argumentum, à commina tione pœnæ & promiſsione præmy.

Etenim quicunque ſpiritu. *Secundum argumentum ab æquo, ſiue ab officio filiorum Dei in hanc ſententiam:*

Hi agnoſcuntur filij Dei, quicunque ſpiritu ducuntur.

Atqui vos eſtis filij Dei, & vultis etiam tales agnoſci.

Igitur decet vos ſecundum ſpiritum viuere, & ſpiritus imperata alacriter facere.

Maiorem vult eſſe notam, à ſignis & communi piorum iudicio. Etiam ſi colligi veritas eius queat, ex eo quod ante dictum eſt, eos qui ſpiritum Chriſti non habent eius non eſſe. Minorem probat tribus rationibus. Prima à ſigno, quod

nimirum

nimirum semel acceperint spiritum adoptionis quando videlicet ad primam confessionem fidei maxime in baptismo spiritu sancto donati sunt: vnde profecto certum habent signum se adoptatos in filios, non in seruos. Spiritus ille non nisi filys donari solet. Secunda, quod per eundem spiritum appellent Deum suum patrem. Quod vtiq; haud possent si non essent eius filij. Hæc ratio est ab effectu spiritus, vel à natura relatiuorum. Tertia ratio ducitur similiter ab effectu spiritus & propria credẽtium conscientia. Idẽ spiritus, inquit, testatur vna cũ spiritu nostro, quod sumus filij Dei. Relinquitur ergo minor abũde probata.

17 Quod si filij. *Tertium argumentum à magnitudine præmij, fluens ex præcedenti secundum naturam adiunctorum. Adiunctum est filijs vt hæreditatem capiant. Porro vbi perpenditur qualis sit hæreditas Dei, debet huius amplitudo omnes vehementer permouere, vt potius secundum spiritum quam secundum carnem viuere adnitantur. Sed & amplificatur promissæ hæreditatis dignitas, quando credentes vocantur, Christi cohæredes. Eos enim qui tantum adoptati sunt prorsus parem acciperent hæreditatem cum filio naturali Christo, quis non videt reuera longe esse maximum? Quanquam apparet Christi mentionem factam, vt via sterneretur ad ea quæ de patientia Christi*

mox ſequuntur. Et hactenus quidem exhortatio vt iuſtificati viuant ſecundum ſpiritum & non ſecundum carnem.

Siquidem ſimul cum eo patimur, & vt vna cum illo glorificemur.

18 Nam reputo, non eſſe pares afflictiones præſentis temporis, ad gloriam, quæ reuelabitur erga nos.

19 Etenim ſolicita creaturæ expectatio expectat, vt palam fiant filij Dei.

20 Quippe vanitati creatura ſubiacet, non volens, ſed propter eum, qui ſubiecit illam ſub ſpe.

21 Quoniam & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatẽ gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim, quod omnis creatura congemiſcit, ſimúlq; nobiſcum parturit vſque ad hoc tempus.

23 Non ſolum autem illa, ſed & ipſi, qui primitias ſpiritus habemus, & noſipſi in nobis ipſis gemimus, adoptionem expectantes redemptionem corporis noſtri.

24 Siquidem ſpe ſeruati ſumus. Porro ſpes, ſi videatur, non eſt ſpes. Quod enim quis cernit, cur idem ſperet.

25 Si vero quod non videmus ſperamus, id per patientiam expectamus.

26 Conſimiliter autem & ſpiritus auxiliatur infirmitatibus noſtris. Siquidem hoc ipſum, quid oraturi ſimus, vt oportet, non nouimus, verum ipſe ſpiritus intercedit pro nobis, gemitibus inenarrabilibus.

27 At ille qui ſcrutatur corda, nouit, quis ſit ſenſus ſpiritus, quoniam ſecundum Deum intercedit pro ſanctis.

28 Scimus autem, quod his qui diligunt Deum, omnia ſimul adiumẽto ſunt in bonum, nimirum his, qui iuxta propoſitum vocati ſunt.

29 Quoniam quos præſciuerat, eoſdem & præfiniuit, conformes imaginis filij ſui, vt ipſe ſit primogenitus inter multos fratres.

Porro quos prædefinierat, eoſ-

dem & vocauit: & quos vocauit, eos & iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, hos & glorificauit.

31 Quid igtur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

32 Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illū, qui fieri poteſt, vt non & cum eodem omnia nobis donet.

33 Quis intentabit crimina aduerſus electos Dei? Deus eſt qui iuſtificat.

34 Quis ille qui condemnet? Chriſtus eſt qui mortuus eſt, imo qui & ſuſcitatus eſt, qui etiam eſt ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis.

35 Quis nos ſeparabit á dilectione Dei? Num afflictio? num anguſtia? num perſecutio? num fames? num nuditas? nū periculum? num gladius?

36 Quemadmodum ſcriptum eſt: Propter te morti tradimur tota die, habiti ſumus velut oues deſtinatæ mactationi.

37 Verum in his omnibus ſuperamus,

mus, per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi perſuaſum habeo, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque poteſtates, neque inſtantia, neque futura,

39 Neque altitudo, neque profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Tertia pars concluſionis, qua hortatur credentes vt iuſtificationis fructus, id eſt, bona ſpiritualia promiſſa ſiue hæreditatem cœleſtem in patientia & longanimitate expectent, nulliſque interea machinis ſe à fide & ſpe abduci patiantur. Quam quidem exhortationem Apoſtolus nulla ratione potuiſſet omittere. Idque tribus potiſſimum de cauſis. Prima, quod in aſperrimis illis carnis ac ſpiritus colluctationibus, de qualibus ſermo eſt habitus, planè arduum ſit, penè dixeram impoſſibile, ſubſiſtere: quandoquidem crebro cernuntur nonnulli ad deſperationem vſque in illis angi, & poſt longa certamina, addam poſt aliquot victorias, ſubinde à ſpiritu defectionem meditari. Altera, quòd credentes proculdubio infeſtiſſimis perſæpe exagitabãtur huiuſmodi cogitationibus. Quouſq; tandem

Dominus permittet nos hic continuè affligi? Audimus quidem & credimus nobis maximam esse gloriam in spe propositam: at quando dabitur ô Domine eam semel in re adipisci? Immensa quidem felicitatis præmia nobis per doctores Euangelij verbis Domini promittuntur: at qui comperimus interea temporis nos hic perpetuo agere præ cæteris mortalibus inglorios, atq; omni insuper calamitatum genere oppressos. Certum est huiusmodi cogitationum tela pios in suis conscietijs frequenter sensisse, necnon grauiter inde vulneratos. Tertia causa: audire non raro debuerunt pij ab aduersarijs atque irrisoribus, inanem esse vniuersam prædicationem Euangelij, stultam & ridendam esse ipsorum fidem, per quam omnia bona, imprimis quietem expectabant, & tamen vix vnquam aliquid accipiebant, quod vel appellationem boni quocunque modo (quantum inquam ad externa attinet, eaq; quæ mundo oculis sunt exposita) mereretur. In huiusmodi igitur valde atrocibus conflictibus, & spiritualibus periculis tam internis quàm externis, ne pij animo frangerentur, spemq; per Euangelium semel conceptam abijcerent, existimauit Apostolus se operæ facturum precium si exhortationem ad patientiam & longanimitatem in conclusione adnecteret, piorum pectoribus contra eiusmodi tentationes perpetuo tanquam clypeum circumferendam,

rendam, necnon doceret quibus modis in certa spe de accipiendis iustificationis fructibus confirmari possent. Sic ergo incipit: Siquidem simul cũ eo patimur &c. Vide quàm artificiosè ad locum de patientia transeat. Dixit iustificatos coheredes factos Christi, iam addit ceu conditionem necessariam, tum quidem maxime hæreditatem promissam percepturos, vbi eadem via qua ille ad eandem contenderint, nempe prius multa patienter ferendo, quemadmodum ille plurima pertulit. Cum autem Apostolus congerat hic magnum argumentorum aceruum ad persuadendum ac mouendum adfectus vtilium, quemadmodum in conclusionibus fieri mos est, non malè accipiemus statim in hisce verbis primum argumentum suasorium ab exemplo Christi, prius quidem per varias adflictiones humiliati, quàm ad cœlestem gloriam prouecherentur. Quis autem non dicat æquissimum, vt si bonorum cupimus esse cum illo participes, etiam malorum nonnihil cum illo patiamur?

18 Nam reputo non esse. *Secundum argumentum à collatione afflictionum quæ hic possunt obuenire, & gloriæ post hanc vitam succedentis.*

19 Etenim solicita creaturæ. *Tertium argumentum ab exemplo creaturarum etiam rationis expertium, in hanc sententiam:*

Omnes creaturæ ſentiunt ſe vanitati & corruptioni ſubiectas, & nihilominus expectant ſe aliquando innouandas ac reſtaurandas.

Igitur nos quoque licet ſentiamus variis nos premi calamitatibus ſperare tamen conſtanter debemus gloriam multo ampliſſimam ſucceſſuram.

A minori ad maius. Eleganter vero per proſopopœiam creaturis irrationalibus tribuit rationales adfectus, quod videlicet expectent manifeſtationem filiorum Dei, quod ſperent liberationem ſuam, quod congemiſcant & parturiant nobiſcum &c. Quæ omnia non modo vehemens deſiderium, verum etiam magnam certitudinem reſtaurationis exprimunt.

23 Non ſolum autem illa. *Quibuſdam placet attexi iſta præcedentibus, atque accipi pro altera parte conſequentiæ, adeoque pro illatione, quaſi diceretur: Si illæ creaturæ irratiocinales ſic expectant liberationem, quanto iuſtius nos qui ratione & ſpiritu ſumus præditi idem faciemus? Atque eo pacto argumentum á minore ad maius abſolutum haberetur. Sed rectius conſtituetur hic quartum argumentum ſuaſorium, ductum ab exemplo & adfectibus ſanctorum, idque propoſitum quadam correctionis forma, vt nimirum clarè indicaretur aliquid diuerſum & multo*

multo præſtantius hic dici quam præcedenti argumento dictum fuerat. Hæc autem eſt argumenti ſententia: Nos ipſi qui habemus excellentiora dona ſpiritus, ac proinde minus deberemus commoueri præſentibus malis, ſæpenumero ingemiſcimus grauitérque angimur, at nihilominus forti animo expectamus noſtram liberationem igitur vos quoque licet nequaquam paria dona accepeſtis, minimè tamen debetis deſperare, ſi quando ſentitis vos moleſtiarum angi magnitudine, quin potius æquanimiter omnia ferentes, ſperabitis certam liberationem ſuo affuturam tempore.

24 Siquidem ſpe ſeruati. *Quintum argumentum à natura ſpei, quod non citra occupationem cæteris adiungitur. Vbi enim conqueſturi erant quidam, ſe quantumlibet ingemiſcerent, longanimiter, promiſſam liberationem expectantes, nullum tamen vſquam experiri ſucceſſum, immo omnia potius abire in contrarium, atque indies alia ſuper alia experiri incommoda: retundit querelam hanc Apoſtolus, dicens: Propterea nequaquam deſperandum. Hanc enim eſſe diuinæ voluntatis ordinationem, vt ſalutem, quamdiu hic hæremus, non habeamus niſi in ſpe, tum vero eam percepturi in re vbi hinc ſemel migrauerimus. Porrò ad comprobandum iſtud, commodum addit ſpei definitio-*

nem, nempe: ſpem propriè eſſe de rebus non apparentibus, ideoq; etiam vbi minime apparent ſalutis præſidia, ſpem nihilominus inconcuſſam retineri debere.

25 Si vero quod non. *Sextum argumentũ ab adiunctis, ſiue à neceſſario conſequenti.*

Si conuenit perſtare in ſpe, Igitur & in patiẽtia. Siquidem vbi ſpes eſt, ibi patientiam quoque ſimul eſſe oportet, quaſi germanam aut certe comitem indiuiduam. Affine quidem eſt argumentum præcedenti, quippe quod ex definitione ſpei deriuatur, at qui maioris lucis ergô ſeiungendum exiſtimauimus.

26 Conſimiliter autem &. *Septimum argumentum à præſenti auxilio & virtute ſpiritus ſancti. Sumus quidem nos valde infirmi, at ſpiritus ſanctus adiuuare non deſinit, & propterea in adflictionibus minime diffidemus. Valde prudenter iſtud argumentum præcedentibus de ſpe continuo annectitur. Crebro nanque humana infirmitas etiamſi multa ei occinantur de bonis futuris expectandis, tamen dum horum nulla ſenſu aut ratione hic percipiuntur, multitudine, periculorum continuè interea ſuccedente, frangitur, ſemperq; expectando feſſa ſit. Hinc vero egre patitur deinceps ſibi de futuris aliquid perſuaderi, & recuſans tandem expectare diutius ſpem vniuerſam ſemel abijcit. Contra huiuſmodi igitur*

tentatio-

tentationem, argumentum istud adhiberi debet de certa ope & virtute spiritus, per quem adiuuanda sit nostra infirmitas vt persistere in aduersis queamus, ne abs re in desperationem nos ipsi præcipitemus. Cæterum quia infirmi animi adhuc de ipsa spiritus sancti ope aliquoties dubitant, cogitantque se à spiritu deseri, aut certe nequaquam in tempore adfuturum, addit idoneam probationem, quod spiritus nobis adsit, sumptam à signo & quotidiana propè credẽtium experientia. qua in perpetua nostra infirmitate, perpetuum sentimus spiritus sancti in nobis agentis auxilium, dum videlicet quotidie excitat ac docet nos patrem inuocare, quod profecto nostra imbecillitas nunquam in nobis per seſe efficeret. Sed amplificat præterea opem ac virtutem spiritus sancti, ab effectu, nempe, quod quando illo impellente oramus (tantundem enim sibi vult, dicendo: spiritum pro nobis intercedere) à Deo exaudiamur. Neque enim Deus audit nisi per spiritum orantes. Dicitur spiritus ipse cum gemitu intercedere, quando ad gemitus & orationem ipse nos mouet, necnon dum oramus, in cordibus nostris tanquam magister & gubernator chori præit. Etenim caro nostra quàm minimum ibi facit, nec suis quidem viribus posset aliquid præstare.

28 Scimus autem quod his. *Octauum*

argumentum à diuinæ prouidentiæ ordinatione, ſecundum quam credentibus etiam mala cedere ad bonum ſolent. Eſt autem hæc propoſitio. Scimus quod diligentibus Deum & electis omnia adiumento ſunt in bonum. Ne vero propoſitionem hanc quiſquam protinus reijciat, ſapienter attexit probationem ab exemplo & ſucceſſu Chriſti, atque hunc in modum ratiocinatur.

Quos Deus elegit, eos conſtituit conformes fieri imaginis filij ſui.

At qui filio Dei Chriſto etiam mala ceſſerunt ad bonum, quando nimirum poſt extremam humiliationem ipſe ad maximam euectus eſt gloriam.

Igitur electi quoque exemplo Chriſti, ſi prius humilientur, poſtea proculdubio glorificabuntur: & ſicut Deus ſemel eos præſciuit, elegit, vocauit, iuſtificauit, ita etiam glorificabit.

Hæc eſt perſpicua ſententia, quam omnes in verbis Apoſtoli contineri deprehendent, ſi modo paucula obſeruarint. In prima propoſitione, diligẽtes Deum vocat credentes, quos & ſtatim interpretatur, iuxta propoſitum vocatos, id eſt, electos, fortaſſis per correctionem, ne quis ſuſpicaretur credentes ſua dilectione id promereri quod acceptum ferri debet gratuitæ Dei electioni

ni & beneuolentiæ. In maiore probationis, electos vocat præscitos. Conclusionem effert per gradationem, quæ ordinem & progressum diuinæ prouidentiæ in seruandis pijs euidentissime demonstrat. Ad hæc verba præteriti temporis adhibet, more prophetarum, maioris certitudinis ergò, de futuro loquens tanquam de præterito. His inquam obseruatis, perspicua habetur sententia.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? *Respiciens in altitudinem diuinæ prouidentiæ ac dispensationis in rebus omnibus, præsertim ad salutem nostram pertinentibus, erumpit in pias exclamationes, quæ scitè exprimunt, quomodo credentes omnes adfectos esse oporteat.*

Si Deus pro nobis. *Nouum argumentum. Quemadmodum enim ardentissimo adfectu hic dicuntur omnia, ita pro argumentis suasorijs eadem esse accipienda, dubium non est. Est igitur argutum enthymema, per collationem potentiæ diuinæ cum periculis quæ possunt ingruere, quod & deriuatur ex argumento superiori de diuina prouidentia, quæ pro certo habere iubet, quòd Deus velit nos in omnibus aduersitatibus tueri. Emphasis in voce, Deus.*

32 Qui proprio filio. *Decimum argumẽtum à certitudine beneuolentiæ Dei erga nos, quàm à signo comprobat, nempe quod Deus fili-*

um suum proprium, vnigenitum, charissimumq; pro nobis tradiderit. Quod argumentum supra quoq; audiuimus cap. 5. Hinc vero à maiore ad minus sic ratiocinatur. Si tradidit pro nobis filiũ, quid ni etiam reliqua bona omnia cum illo, & propter illum?

33 Quis intentabit. *Vndecimum argumentum à certitudine & effectu necessario diuinæ electionis. De quo etiam obiter in argumenti octaui conclusione.*

34 Christus est qui. *Postremo subijcit vice omnium argumentorum quæ præterea adferri possent, quatuor maximè memorabiles Christi actiones, quæ sunt principales causæ nostræ salutis, & planè eiusmodi, vt quoties adfluctli in eas animum diligentius intenderint, certissimam omnino spem debeant concipere de Dei misericordia, immo & indubitato statuere, Deum velle ac posse ipsos è periculis, necnon aterna damnatione liberare. Deberent reuera hæc quatuor, Christi inquam mors, resurrectio, concessus ad dexteram patris, assidua pro nobis intercessio, omnibus qui malorum grauitate pressi, animis percelluntur, statim proponi altissimamente considerandæ, nec dubium quin breui maximis se molestijs eximi persentiscerent.*

35 Quis nos separabit. *Finitis argumentis suasorijs, infert postremo, & quidem per in-*

terro-

terrogationem, quadam etiam exclamationis ſpecie enunciatam, nos ſic debere per hæc eſſe confirmatos, vt nullis vnquam modis à fide & ſpe in Deum, nos abduci patiamur. Eſtque ſententia. Vbi iam tot modis certiores ſumus facti de bona Dei erga nos voluntate, profecto turpiſſimum fuerit propter vllas quamlibet graues & horrendas tentationes ſpem abijcere, fidémue de miſericordia Dei deponere. Per dilectionem intellige conſtans ſtudium Deo adhærendi, necnon conſtantem fidem ac ſpem de Dei beneuolentia. Enumerat autem grauiſſima aliquot pericula per congeriem, pro omnibus periculorum generibus.

36 Quemadmodum ſcriptum eſt. *Manifeſto ſcripturæ teſtimonio euincit, tantam à nobis requiri conſtantiam, vt paratos eſſe oporteat potius quotidie mori, quàm ſpem de diuino auxilio ſemel abijcere. Ex Pſal. 44. mutuatus eſt, in quo ſancti petentes à Deo auxilium, inter cætera commemorant, quomodo in aduerſis inuicto animo omni tempore perſtiterint, & propter periculorum magnitudinem à Deo eiuſq; teſtamento nunquam fuerint alienati. Vide verſum decimumoctauum cum aliquot ſequentibus.*

37 Verum in his omnibus. *Subiectio ad proximam exclamationem. Certum eſt, inquit, nos omnia aduerſa prius ſuperaturos, quàm ſi-*

dem de misericordia Dei abijciamus. Adiungit & causam: Per eum qui dilexit nos, hoc est, non propter aliquas virtutes nostras, neque propter charitatem qua nos Deum prosequimur, sed propter insignem illam qua ipse nos prosequitur, de qua sane iam valde multis & efficacibus argumentis certi facti sumus.

38 Nam mihi persuasum. *Repetit illationẽ magno affectu, & non sine hyperbolis, summatim concludens: nihil tam sublimè, tam excellens posse dici aut cogitari, quod nos à Dilectione Dei, id est, constanti fide & spe, de Dei erga nos bonitate queat abducere. Particula illa: Quæ est in Christo Iesu Domino nostro, insinuat, nostram dilectionem & constantiam in fide tum demum firmã atq; inconcussam posse perseuerare, vbi in Christum respicit, propter quem solum pater liberat à periculis, & vt semel cõplectamur omnia, propter quem donat vniuersa ad salutem necessaria. Et profecto hæc persuasio, hæc spes, qualis ab Apostolo hic describitur, talis deberet omni tempore in omnibus sanctis elucere. Ad naturam quippe fidei vel maxime pertinet, certo statuere quòd Deus facultatem dabit ad finem vsque perseuerandi. His absoluitur prima pars epistolæ, in qua homines iustificari fide in Christum, etiam absq; operibus legis, graui, nec minus luculenta disputatione definitum demonstratumq; est.*

SECVN-

SECVNDA PARS EPISTOLÆ, *in qua, de reiectione Iudæorum, & vocatione Gentium, succincta, sed tamen grauis disputatio.*

EXORDIVM *cum Propositione.*

CAP. IX.

VERITATEM dico in Christo, non mentior, attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum,

2 Quod dolor mihi sit magnus, & assiduus cruciatus cordi meo.

3 Optarim enim ego ipse, anathema esse à Christo, pro fratribus meis cognatis meis, secundum carnem,

4 Qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, & gloria, & testamenta, & legis constitutio, & cultus, & promissiones.

5 Quorum sunt patres, & ij ex quibus est Christus, quantum attinet ad carnem, qui est in omnibus Deus laudandus in secula, Amen.

Hæc est secunda pars Epistolæ, De reiectione Iudæorum & vocatione Gentium inscripta. quãdoquidem duobus hisce locis pertractandis, tota disputatio sequens consumitur. Quod quo clarius percipiatur, qua occasione Apostolus ad suscipiendam hanc disputationem fuerit permotus, aduertamus. Duo erant, quantum intelligere possum, molestissimi scrupi, atque vt probabile per Iudæos potissimum Euangelij calumniatores ac Gentium saluti inuidentes, animis Gentilium iniecti. Prior hic erat. Constabat quidem promissiones de beneficijs per Christum exhibendis peculiariter pertinere ad Iudaicum populum & semen Abrahæ, interea tamen (quod auditu mirum) pauciſſimi ex eo populo Christum eiusq; Euangelium amplectebantur, immo plurimi potius execrabantur, ac tantum aberat vt conspicerentur per Christũ iuxta prophetarum vaticinia habere melius quam antea, vt etiam multo infelicius cum eis ageretur, tanquam si populus ille vniuersus nunc à Deo esset prorsus abiectus, atq; anathema planè fieret. Hinc autem cogebantur multi pij, præsertim Gentiles anxiè suspicari: aut Christum in Euangelio prædicatum non esse verum illum Christum patribus ad salutem Iudaici populi promissum: aut promissiones Dei de salute populi per eundem procuranda olim editas, nunc irritas atque

inanes

inanes apparere. Quorum vtrunque vehemente concipere, religiosis animis grande fuerit piaculum. Alter scrupus erat. Etiam si Christus qui per Apostolos prædicabatur, esset verus Christus, nullo tamen pacto beneficia Euangelica per eundem allata, Gentilibus fore impertiẽda. Quæ sententia apud Iudæos sic peruulgata confirmataq; erat, vt Apostolos quoque in ea aliquandiu fuisse ex libro Actorum liqueat. Quemadmodũ vero prior scrupus cogebat de dignitate Christi ac de veritate Euangelij omnes pios etiam qui ex Iudæis erant dubitare: ita posterior, Gentiles in primis, ad desperãdum de salute per Christũ adigebat. Et credibile est perfidos Iudæos morose admodum & frequenter solitos istas rationes infirmis fratribus obtrudere, caussatósque, si verus esset Christus quem Paulus & collegæ eius annunciabant, se quoque perlubenter eundem fuisse recepturos, necnon necessario debere salutis in Christo promissæ argumenta quædam siue effectus apud ipsos conspici, vt promissionum diuinarum veritas consisteret. Porro ad tollendos hos duos scrupos iustam disputationem Apostolus instituit, in qua post Exordium & Propositionem, seu potius insinuationem, addit luculentam Confirmationem, in duas diuisam partes. Quarum quidem priore ad remouẽdum priorem scrupum docet: promissiones Dei ne-

quaquam irritas esse factas, sed vere adimpletas, & adhuc implendas in posterum: id autem si non in vniuersis ex Iudaico populo, at certe in electis, quod quidem vt diuinarum promissionum constet veritas, abunde satis est. Deinde rationem reddit qui fiat quod adeo pauci ex Iudæis Christum recipiant, causſas abiectionis eorundem explicando, quæ simul ex parte Dei, simul ex parte hominum ad electionem seu abiectionem concurrere dignoscuntur. Ad tollendum scrupum alterum, secundam confirmationis partem attexit, in qua succincte congerit scripturarum testimonia euidenter probantia, quod etiam Gentibus prædicari Euangelium, necnon beneficia Euangelica salutis per Christum impendi deberent. His tota confirmatio absoluitur. Sequuntur deinde nõnulla quadam Confutationis specie addita. Quando enim demonstratum erat, Iudæos factos anathemata atq; excludi iam à promissionibus Euangelicis, Gentes vero in locum eorum eligi, pronuſsionumq; fieri participes: existimaturi erant quidam Iudaicum populũ prorsus debere concidere, præcluſa ei vndequaque in posterũ salutis via. Quæ itaque hac ex parte obiici potuissent sapienter diluit, ac docet, adhibitis etiam sacris pronunciatis, semper aliquos ex Iudæis saluos fore. Quibus omnibus oppido salutarem subnectit Conclusionem. Nunc ad A-

poſtol

poſtoli verba accedamus.

1 Veritatem dico in Chriſto, inquit, *&c. Eleganter præfatur, idq; non tam vt auditorum conciliet animos, quàm vt amoliatur ſuſpitionem odij in ſuam gentem concepti, quo laborare eum Iudæi aſtute ſpargebant. Ordutur autem ab affectu, dicens ſe vehementer dolere vicem fratrum ſuorum ſecundum carnem. Vtque fidem faciat, iureiurando perſancte aſſeuerat. Cæterum oratio eſt imperfecta, quandoquidem doloris cauſſam nullam exprimit. Quod tamen conſulto factum apparet. Nam in oratione pathetica habet gratiam ἀποσιώπησις, qua doloris vehementiæ artificioſe inſinuatur. Quid? quod incuilius forte imterpretati fuiſſent quidam (maximéque Iudæi natura alioquin mire irritabiles) ſi ſtatim craſſe pronunciaſſet, Iudæos à Deo eſſe reprobatos. Quamuis hanc ipſam doloris ſui iuſtam cauſſam, verbis ſequentibus perſtringit.*

2 Optarim enim ego ipſe. *Adfectum ſuum confirmat etiam voto ſeu imprecatione. ἀνάθεμα, reiectionem, execrationem ſeu maledictionem notat. Vides autẽ hic quomodo, dicendo ſe velle anathema fieri pro fratribus, oblique ſignificet illos iam anathemata factos. Quæres tati doloris cauſſam illi attulit. Quomodo autem vel quare facti ſint anathemata, Apoſtolus ceu rem*

ſatis notam hic non exprimit, licet in progreſſu orationis aliquoties clare edicat, nempe quod Chriſtum eiuſque Euangelium recipere noluerint. Sic nanque ad finem huius capitis: Impegerunt, inquit, in lapidem offendiculi, quemadmodum ſcriptum eſt &c. Rurſus cap. 10. Ignorantes Dei iuſticiam & propriam iuſticiam quærentes conſtituere, iuſticiæ Dei non fuerunt ſubditi. Nam perfectio legis Chriſtus adiuſtificationem omni credenti. Quamobrem recte dicemus Apoſtolum in hoc exordio inſinuatione vti, necnon ex hiſce verbis colligi per nos debere tacitam vniuerſæ diſputationis propoſitionem. Ea autem erit huiuſmodi: Iudæi facti ſunt anathemata, ſiue reiecti ſunt à Deo, Gentiles vero in locum eorum eliguntur. Cuius quidem propoſitionis prior pars verbis Apoſtoli hic vtcunque inſinuatur, poſterior autem ex ipſo rerum ſucceſſu probè nota erat, immo vtraque omnibus ſic nota erat, vt profecto opus haud fuerit ea de re in diſputationis exordio apertius agere. Iam vero quæ deinceps in exordio adiiciuntur, ea partim ad amplificandum ſuum affectum, partim ad conciliandam Iudæorum beneuolentiam conducere, quiuis nullo negocio deprehendit.

CON-

CONFIRMATIO,

eiusq; pars prior, De reiectione Iudeorum.

6 NOn autem hæc loquor, quod exciderit sermo Dei. Nō enim omnes, qui sunt ex Israel, sunt Israel,

7 Neque quia sunt semen Abrahæ, statim omnes filij, sed per Isaac nominabitur tibi semen,

8 Hoc est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui sunt filij promissionis, recensentur in semen.

9 Promissiones enim sermo hic est In tempore hoc veniam, & erit Saræ filius.

10 Nō solum autem hoc, sed & Rebecca ex vno conceperat Isaac patre nostro,

11 Nondum enim natis pueris, cum neque boni quippiam fecissent, neq; mali, vt secundum electionem, propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante,

12 Dictum est illi: Maior seruiet minori,

13 Sicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau vero odio habui.

14 Quid igitur dicemus? Num iniuſticia eſt apud Deum? Abſit.

15 Nam Moſi dicit: Miſerebor, cuiuſcunque miſereor, & commiſerabor, quẽcunque commiſeror.

16 Itaque non volentis eſt, neq; currentis, ſed miſerentis Dei.

17 Dicit enim ſcriptura Pharaoni: In hoc ipſum te excitaui, vt oſtendam in te potentiam meam, & vt annuncietur nomen meum in tota terra.

18 Itaque cui vult, miſeretur, quem autem vult, indurat.

19 Dices ergo mihi: Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati illius quis reſtitit?

20 Atqui, ô homo, tu quis es, qui ex aduerſo reſpondes Deo? Num dicet figmentum ei qui finxit? Cur me finxiſti ad hunc modum?

21 An non habet poteſtatem figulus luti, vt ex eadem maſſa fingat, aliud quidem

dem vas in honorem,aliud vero in ignominiam?

22 Quod ſi Deus,volens oſtendere iram, & notam facere potẽtiam ſuam, tulit multa animi lenitate vaſa iræ,apparata in interitum,

23 Et vt notas faceret diuitias gloriæ ſuæ, erga vaſa miſericordiæ,quæ præparauerat in gloriam.

24 Quos & vocauit nimirum nos, non ſolum ex Iudæis, verum etiam ex Gentibus.

25 Quemadmodum & Oſee dicit? Vocabo populum,qui meus non erat populum meum: & eam quæ dilecta non erat,dilectam.

26 Et erit in loco,vbi dictum fuerat eis:Non populus meus vos,ibi vocabuntur filij Dei viuentis.

27 Eſaias autẽ clamat ſuper Iſrael: Si fuerit numerus filiorum Iſrael vt arena maris,reliquiæ ſaluæ erunt.

28 Sermonem enim perficiens & abbreuiens cum iuſticia, quoniam ſer-

monem abbreuiatum faciet Dominus in terra.

29 Et quemadmodum prius dixit Esaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, vt Sodoma facti fuissemus, & Gomorrhæ assimilati fuissemus.

30 Quid igitur dicemus? Quod gẽtes quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, iusticiam autem eã, quæ est ex fide.

31 Contra, Israel qui sectabatur legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit.

32 Propter quid? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus legis. Impegerunt enim in lapidem offendiculi.

33 Quemadmodum scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offendiculi, & petram offensionis, & omnis qui credit in eo, non pudefiet.

CAP. X.

FRatres, propensa quidẽ voluntas cordis mei, & deprecatio, quæ fit ad Deũ, pro Israel, est ad salutem.

2 Testi-

2 Testimoniũ enim illis perhibeo quod studium Dei habent, sed non secundum scientiam.

3 Nam ignorantes Dei iusticiam, & propriam iusticiam quærentes constituere, iusticiæ Dei non fuerunt subditi.

4 Nam perfectio legis Christus, ad iustificationem omni credenti.

5 Moses enim scribit de iusticia, quę est ex lege, quod qui fecerit ea homo, viuet per illa.

6 Cæterum quæ ex fide est iusticia, ea sic loquitur? Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cœlum? Hoc est Christum ex alto deducere.

7 Aut quis descendet in abissum? Hoc est Christum ex mortuis reducere.

8 Sed quid dicit? Prope te verbũ est in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus:

9 Nempe, si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in cor-

de tuo, quod Deus illum excitauit a mor tuis: saluus eris.

10 Corde enim creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutem.

11 Dicit enim scriptura: Omnis qui fidit illi, non pudefiet.

En Confirmatio, quæ quemadmodum dicere cepimus in duas partes, alteram de reiectione Iudæorum, alteram de vocatione Gentium, idque ob eas quas ante commemorauimus causas, diuisa est. Priorem autem partem ingrediens Apostolus, docere statim vult, quantumuis Iudæi facti sint anathemata, propterea quod Christum eiusque Euangelium à se repulerint, promissiones tamen ad patres de Christo & salute per eundem populo Iudaico adferenda olim factas, vere efficaciterque nunc impleri. Omissa igitur narratione seu quacunq; pleniore expositione, continuo suscipit grauissimam obiectionem diluendam.

6 Non autem hæc loquor, inquit, quod exciderit sermo Dei. *Hæc est dilutio tacitæ obiectionis: sed vndenam sequatur, non cuiuis perinde proptum est videre, maxime cum nihil aperte præcat ad quod cõmode subiceretur. Atqui ipsa correctionis forma, verecunde arguit respiciendum*

reſpiciẽdum eſſe ad talem propoſitionem, qualem in exordio diximus oblique inſinuatam, nempe: Iudæos factos anathemata. Aduerſus huiuſmodi autem propoſitionem aliquis forte obiecisſet: Sequitur ergo, promiſsiones Dei de ſeruando per Chriſtum populo Iudaico irritas fieri. Porro ad hanc obiectionem recte ſequũtur verba Apoſtoli: Etiam ſi dicam Iudæos factos anathemata, non tamen propterea irritæ erunt Dei promiſsiones, neque ſermo Dei, quo polʒicitus eſt ſe Deum fore ſeminis Abrahæ, excidet.

Non enim omnes qui. *Exponit quod ſermo Dei non exciderit, verum neceſſario implebitur, nempe ſi non in omnibus, at certe in iis qui ſunt veri Iſraelitæ veri filij Abrahæ à Deo electi. Subindicat namque duplices eſſe Iſraelitas, duplices item filios Abrahæ: alios quidem ſecundũ carnem tantum, alios vero potiſſimum ſecundum ſpiritum. In his denique impletas promiſsiones, Atque ita ſermonem Dei minime excidiſſe. Obſeruanda hic eſt diligenter copulatio ſiue* πλοκὴ *in voce Iſrael, quæ priore loco ſignificat generaliter omnes qui ex Abraham ſunt ſecundum carnem quamlibet alioquin degenerantes, quos mox quaſi per interpretationem vocat ſemen Abrahæ: poſteriore loco ſignificat tantum veros, non degenerantes, & vt ſupra cap. 4. di-*

lum est, ingredientes vestigijs fidei Abrahæ, quos & hic nominat proprie filios.

7 Sed per Isaac. *Valde concisè dicta sunt omnia, sed nos operam dabimus, vt quinis mentẽ Apostoli assequatur. Declarare igitur volens duplices esse Israelitas, atque ex his quosdam tãtum participes fieri promissionum, reliquos vero excludi, duas adfert luculentas probationes, quarum hæc prior est ab exemplo ducta, in hanc sententiam.*

Abraham habuit duos filios, Ismaelem videlicet & Isaac.

Atqui ex his duobus constitutus est hæres Isaac, non Ismael, & ad Isaac pertinuerunt promissiones, non ad Ismaelem.

Igitur non omnes qui originem trahunt ex Abraham secundum carnem, sunt filij siue hæredes promissionum.

De maiore abunde liquet ex sacra historia. Minorẽ de prærogatiua siue electione Isaac probat duplici scripturæ testimonio. Alterum est ex Genesi. 21. Per Isaac nobinabitur tibi semen, id est, Isaac erit patriarcha, per eum augebitur posteritas, ab eo descendet semen benedictum &c. Alterum sciat quod Isaac fuerit diuinitus promissus, vt singulariter promissionum particeps futurus. Gen. 18. In tempore &c. Porro si tale discrimen extulit in filijs Abrahæ ipso adhuc superstite,

perſtite, quid mirum ſi par diſcrimen conſtituatur in eius tot retro ſeculis ſecuta poſteritate?

10 Non ſolum autem hoc. *Secunda probatio itidem ſumpta ab exemplo. Quæ & admodum prudenter adiecta eſt. Nam ſuperiorem cauſſati fuiſſent fortaſſe parum firmam, propterea quod in duobus illis fratribus magna extiterit imparitas, altero nato ex ancilla, altero nato ex libera, at vero in præſenti exemplo nulla talis monſtrari poteſt inæqualitas, ſed omnia ſunt paria, ambo ex eodem patre, ex eadem matre, adde & eodem partu editi. Qui poſsit æqualitas maior inueniri? Sic autem ratiocinatur.*

Rebecca libera duos concepit filios, atque eodem tempore enixa eſt, Eſau inquam & Iacob.

Et tamen Iacob prælatus eſt Eſau, licet primogenito, & ad Iacob peruenerunt promiſsiones non ad Eſau.

Igitur non omnes qui originem trahunt ex Abraham ſecundum carnem ſunt filij ſiue electi, vt hæreditatem diuinarum promiſsionum accipiant.

Maior nota eſt. Minorem de præeminentia Iacob probat iterum duplici ſcripturæ teſtimonio. Prius eſt ex Gen. 25. quo Deus ante etiam quàm in lucem ederentur, prænũciat matri: Ma

iorem, Esau inquam, seruiturum minori, Iacob. Alterum ex Malac. 1. Iacob dilexi &c. Atque ita ex duabus hisce probationibus palam fit, duplices esse Israelitas, & in veris quidem promissiones Dei vere adimpletas. Tametsi. n. nequaquam ad omnes, sed tantum ad quosdam electos promissionum diuinarum fructus redierint, comperitur certe Deus quantum promissionum eius poscit formula, tantum fideliter præstitisse. Hæc igitur ad comprobandum quod quantumuis pauci Iudæi per Christum salutem adipiscantur, sermo Dei tamen non exciderit, sufficiunt.

11 Vt secundum electionē. Hæc verba: Vt secundum electionē propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante: sunt, vt dilucidior euadat Apostoli sententia è medio orationis exemenda, tanquam si per parentheſin forent interposita. Enimuero verbis hisce descendit Apostolus ad explicandas electionis seu reiectionis causas. Mens quidē humana audiens ex duobus per omnia prope inter se paribus, quales erant duo fratres proximo exemplo propositi, vnum eligi, alterum reiici, non potest apprehendere qua ratione id queat fieri. At qui Apostolus duas omnino caussas manifestas profert, alteram primariā & principalem ex parte Dei, alteram modo quodam concurrentem ex parte hominum. Ex parte quidem Dei caussam electionis seu reprobationis

nis ait, Dei propositum, id est, bonam & liberam Dei voluntatem, quæ manere debet, nec immutari vnquam potest. Quos hac ratione Deus semel elegit, necessum est, nulla etiam facta in ipsdem æstimatione operum, electos manere. Neq; enim in hominum viribus est, vt electionem operibus vllis promereantur. Eligunt namque à Deo homines, priusquam nascantur, priusquam boni aut mali quicquam agant, nempe vt Ephes. 1. dicitur, ante iacta fundamenta mundi.

14 Quid igitur dicemus. *Obiectio.* Quãdo ita asseritur Deum è Duobus per omnia paribus, vnum eligere, alterum reprobare, nulla habita ratione, boni ne an mali quicquam fecerint: carnalis ratio vehementer secum miratur, & cogitat Deum videri hac in parte iniustum, maximè quod ad facta non respiciat, vt pro horum dignitate paria paribus remuneret.

Absit. 15. Nam Mosi. *Respondet*, primum simpliciter negando, quod Deus vlla in re possit iniusticiæ insimulari. Deinde apta partitione satisfacit, in hunc modum:

Si Deus aliquem eligit, amplissimam exerit suam misericordiam: sin aliquè reprobat, id quoque certo ac iusto facit consilio, nempe ad potentiæ & gloriæ suæ illustrationem.

Atqui quod Deus vult, maximéque quod ad misericordiam, potentiam, gloriam eius cele-

brandam tendit, nos non possumus nisi iustũ censere.

Igitur siue eligat Deus aliquem, siue reprobet non potest dici iniuste agere.

Quod autem Deus eligendo quempiam ostendat suam misericordiam, probatur verbis ipsius Dei ad Mosen populo deprecantem Exod. 33. Miserebor cuiuscunque misereor &c. Ex quibus clare conficitur, vbi aliquis eligitur, nequaquam fieri id propter voluntatem aut conatum hominis (cursum namque posuit per metaphoram pro omni studio omnibúsque conatibus) sed propter solam gratuitam Dei misericordiam. Quod vero Deus reprobando aliquem, ostendat suam potentiam & gloriam similiter liquet ex cap. Exod. 9. vbi Deus ad Pharaonem: In hoc excitaui te &c. Ex quo infertur, dum reprobatur aliquis, fieri id, quia Dominus destinarit potentiam aut gloriam suam per illum aliquo modo celebrem reddere. In summa, vt quispiam eligatur aut induretur ex solius Dei bona pendet voluntate, quã accusare iniustitiæ nefas fuerit. Tantundem enim posterior illatio sibi vult: Itaque cui vult miseretur, & quem vult indurat. Nam vtrique membro & probationi tam de electione, inquam, quam de reprobatione hæc verba subseruiunt. Porro ex reprobatione Pharaonis potentia & gloria Domini egregie illustrata

illustrata est, quando illo omnibus viribus coactis cupiente opprimere electum populum, Dominus hunc mirabiliter liberauit, illum mirabilius perdidit: quorum neutrum sanè fuisset perfectũ, si Pharao prius non fuisset, Domino sapienter ordinante, induratus.

19 Dices ergo mihi? Quid, *Alia obiectio rursus ex proximis verbis concepta. Si sola Dei voluntate homines indurãtur, quid habet Deus causæ cur tales condemnet? Non est in eorundem potestate vt aliter sese gerant, quam ipsi visum fuerit. Quamobrem cum tales perdit, reuera videtur adhuc iniustè agere.*

20 Atqui ô homo. *Respondet Apostolus non negando quòd voluntate Dei omnia fiant, sed negando quod iniuste fiant, id quod sequentia verba satis declarant. Primum autem reijcit insulsam obiectionem graui increpatione, quam ducit ex collatione hominis cum Deo: Atqui ô homo &c. Increpationem mox confirmat similitudine. Cui protinus annectit pleniorem similitudinẽ quæ non obscurè demonstrat, Deum quomodocũque agat, hoc est, siue eligat siue reprobet, minimè accusandum iniustitiæ. Annon habet potestatẽ figulus, inquit &c. Sed enim quia argumentum à simili raro æstimatur firmum (tritum nanq; est, similitudinem omnem claudicare) addit insuper rationem sumptam à causis finalibus, quæ in vo-*

luntate diuina ſpectari debent. Eam rationẽ hoc pacto voluimus craſſius reddere.

Quando Deus facit quæ conducunt ad illuſtrandam ſuam ſiue potentiam atque iram, ſiue gratiam & miſericordiam, non eſt dicendus iniuſtè agere.

Atqui quando alios reprobat, alios elegit, cõducit illud quidem ad illuſtrandam eius iram & potentiam, iſtud vero ad illuſtrandam eius gloriã & miſericordiam.

Ergo ſiue aliquos reprobet ſiue alios eligat, non eſt dicendus iniuſtè agere.

Maiorem nemo non cõcedet. Minor quam Apoſtolus ſuis expreſſit verbis manifeſta euadit ex dilutione obiectionis præcedentis, in qua ea de re extant ipſius Dei verba. Eſt autẽ oratio Apoſtoli ecliptica, vtpote cui neceſſario ſubiungendum: Nũ propterea dicendus erit Deus iniuſtè agere?

24 Quos & vocauit. *Illatio.* Poſteaquam enim abunde probatum eſt, bona ac iuſta Dei voluntate fieri, quod aliqui eligantur, aliqui reprobentur, ſi ex his omnibus infert quod ad præſentem cauſam attinet: qua ratione Deus iam diu ante ex poſteritate Abrahæ alios elegit, alios autem reprobauit, eadem prorſus ratione nunc quoque quoſdam per ipſum reprobari, quoſdam vero eligi, & non tantum eligi ex Iudæis, verum etiam ex Gentibus, quos nimirum ei viſum eſt

ſecundum

secundum bonum propositum participes facere Euangelicarum promissionum. Attexit vero hæc præcedentibus quadam illationis forma, tametsi adeo concisè, abrupteq; loquens, vt quomodo cõnecti, vel quomodo separari ab antecedentibus hæc verba debeant, egrè perspicias. Quos præparatos videlicet in vasa misericordiæ, & vocauit ad percipiendos fructus Euangelij, nimirum nos (quoscunque vna secum electos intelligit) non solum ex Iudæis, verum etiam ex Gentibus, Dicẽdo vero quosdam vocari adhuc ex Iudæis, necnon hos præponendo Gentibus, suum erga Iudæos beneuolum affectum testatur, tum modis omnibus cauet, ne irritabiles eorundem animos exasperet.

25 Quemadmodum & Osee. *Ne autem putaretur parum apte accommodare præsenti causæ, quæ de electione & reprobatione dicta fuerant, producit in medium Prophetarum vaticinia, quibus apertè prænunciarunt Gentes ad participationem Euangelicarum promissionum vocandas, Iudæos vero à participatione earundem excludendos, saltem perpaucos fore consortes. Vaticinium de vocatione Gentium adfert ex Osea. 2. de reiectione autem Iudæorum, siue de reliquijs tantum seruandis. ex Esa. 10. & 1. Hucusq; de prima & principali causa electionis seu reprobationis ex parte Dei.*

30 Quid igitur dicemus? *Sequitur altera causa ad electionem seu reprobationem ex parte hominum modo quodam concurrens. Hanc vero innuit esse fidem siue incredulitatem. Enimuero qui credit, acceptus Deo est atq; habet vitam æternam: qui non credit, à Deo reijcitur, ac iam iudicatus est. Exprimit autem hanc causam, quemadmodum optimè conuenire arbitrabatur negocio quo de agitur. Gentes ait reuelato nunc Euangelio apprehendisse iustitiã fide: Iustitiam, inquit, quæ est ex fide: Iudæos vero non assecutos iustitiam, quia non fide apprehendere eam, sed tanquã operibus legis promereri voluerunt. Vbi perspicue duo collocat contraria, velle iustificari fide, & velle iustificari tanquam ex operibus: quorum illud quidem causa est (quanta, inquam, ex parte nostra spectari vtcunq; potest) cur apud Deum iustificemur, alterum cur à vera iustitia excludamur, ac tandem pereamus. Accedit vero Apostolus ad explicationem huius causæ, tanquam respiciens ad testimonia proximè addita, in quibus cum apertè definitum sit, Gentes quæ non erant populus eligendas in populum, ex Iudæis vero tantum reliquias quasdam debere salutem consequi: nunc per communicationem, & tanquam concludere volens, existimansq; statim omnes lubenter adstipulaturos, rogat, dicens: Quid igitur ex illis colligemus?*

Q. d.

Q. d. Ex ijs quæ dicta sunt, nonne planum fit, Gentes bona voluntate Dei nunc eligi, ac diuinarum promissionum fieri participes, è diuerso autem Iudæos reprobari? Porro his non contentus voluit opportune eademque opera causam quæ ex parte hominum ad electionem seu reprobationem modo quodam concurrit, interserere. Quod quomodo factum sit iam indicauimus. Hoc igitur pacto manifesta euadit Apostoli sententia. Elegans comprimis contentio est, qua opponit Gentes non sectantes iustitiam, & tamen iustitiam assecutas, Iudæis sectantibus iustitiam, atq; interim iustitiam non assecutis. Par etiam gratia ineſt verbis quibus dicitur, Iudæos per legem iustitiæ ad legem iustitiæ non peruenisse. Copulatio enim est, cum priore loco, lex iustitiæ pro externa iustitia legali, & ex operibus legis expectanda ponatur, posteriore pro interna atque absoluta iustitia coram Deo, quæ propria est Euangelij, & non ex operibus legis, sed ex fide prouenientis.

32 Impegerunt enim in lapidem. *Confirmatio eius quod de causa ruinæ Iudæorum quandoquidem credere in Christum detractarunt, dicere ceperat, ex Iesai. 28. Ad sensum magis respexit quàm ad Prophetæ verba, secutusq; est 70. interpretes.*

1 Fratres propensa quidem. *Plenius expositurus hanc causam reiectionis Iudæorum ex*

parte ipſorum iterum prudenter ſuam erga ipſos beneuolentiam prædicat, ne odio ſiue corruptis adfectibus quicquam dicere exiſtimetur.

2 Teſtimonium enim illis prohibeo. *Iam quomodo ſua culpa reiecti ſunt exponit. Et partim vt præcauens ne exaſperaret Iudæos partim vt vehementer dolens eorum vicem, primum largitur illis excellens legis ſtudiũ, deinde errare ait in delectu ſeu iudicio, adeo vt tranſlatione Rhetorica conferre videatur crimen in ignorantiam. Quod & ſubiecta probatio arguit: Nam ignorantes, inquit, Dei iuſtitiam & propriam iuſtitiam quærentes conſtituere, iuſtitiæ Dei non fuerunt ſubditi. Ideſt, putantes ſe bene facere ſi propriam iuſtitiã in externis legis operibus ſitam conſtituerent, à iuſtitia Dei ſe excluſerunt. Sic autem Apoſtolus alibi ſe quoq; per ignorantiam ait peccaſſe, & Chriſtus prædixerat futurum, vt putarent ſe perſequendo ſanctos, obſequium præſtare Deo. Neq; credibile eſt niſi paucos ex certa peccaſſe malitia, & veritatem agnitam oppugnaſſe.*

4 Nam perfectio legis. *Ratio quare conſtituendo propriam iuſtitiam, iuſtitiæ Dei ſubditi non fuerint. Voluerunt quidem Iudæi iuſtitiam quandam proprio iudicio conſtituere, in externa videlicet legis obedientia externisque operibus ſitam: at qui Deus conſtituit iuſtitiam in*

ſolo

solo Christo adquẽ lex tanquam pædagogus nos deducit, vt nimirum agnita nostra imbecillitate in perficiẽdis legis officijs, discamus & credamus, nos propter illum iustificandos, cuius iustitia potest sarcire quod iustitiæ nostræ deest. Porro qui hanc iustitiam oblatam propter Christum nolũt fide apprehendere, sed magis ad propriam quandam iustitiam ex suis operibus adspirant, ij iustitiæ Dei se non submittunt, ideoque ceu contemnentes Deum, merito reprobantur.

5 Moses enim scribit. *Vt clarius percipiatur quomodo lapsi sint Iudæi, & quàm iuste à Deo reprobentur, ob oculos ponit euidens discrimen inter iustitiam operum legis, quam Iudæi amplectebantur, & iustitiam fidei, quæ proponitur in Euangelio, atq; à Iudæis respuebatur. Vtranq; vero iustitiam describit verbis ipsius Mosis, ne si aliorum tantum adferret sententias, peruicaces aduersarij causarentur, non audiendas quatenus contra legis dignitatem aliquid in speciem pronunciant. De iustitia ergo legis sic ait Mosen scripsisse Leuit. 18. Qui fecerit ea homo, viuet per illa. Vnde hanc ab vnoquoque vult colligi sententiam.*

Qui fecerit ea quæ in lege scripta sunt, viuet per illa.

Atqui quæ in lege scripta sunt nemo exactè & secundum ipsam legis mentem perficit,

Igitur nemo per ea viuet, siue iustitiam ex illis assequetur.

Est ratio ab impossibili, clare demonstrans, tum ob difficultatem legis, tum ob hominum imbecillitatem impossibile esse vt quis ex operibus legis iustificetur. En ergo quam recte faciant, qui iustitiam ex lege volunt sibi vendicare. Rursus de iustitia per fidem, quæ offertur in Euangelio, sic idem Moses ait in Deut. 30. Adscribemus locum integrũ vt in Mose habetur. Præceptum istud quod ego præcipio tibi hodie, non est mirabiliter supra te, nec procul positum. Non est in cœlis, vt dicas: quis ex nobis ascendet in cœlum & deferet ipsum ad nos, faciet q; nos audire illud vt faciamus ipsum. Nec est vltra mare, vt dicas: quis ex nobis perget vltra mare, & portabit illud ad nos faciat que nos audire illud vt faciamus ipsum. Sed valde propinquum est tibi, verbum in ore tuo & in corde tuo. Hæc ibi. Iam vide quanam ratione Apostolus ea accommodet instituto de iustitia fidei. Animaduertebat ante omnia ibi sermonem haberi de facilitate consequendæ salutis, qua de re Moseu loqui nulla est dubitatio. Rursus considerabat, illam facilitatem non posse consistere, si de operibus legis exactè præstandis quis vellet interpretari, cum palam sit impossibile esse vt humanis viribus lex ad amussim impleatur, ac proinde impossibile

sibile quoque vt per legis opera paretur salus. Quamobrem oculos mentis intentissimè conuertit ad illa postrema, quibus dicitur: Verbum salutis esse in ore & in cordo, ac statim apud se iudicauit necessario de fide promissæ misericordiæ propter Christum (ad quem tanquam scopum oportet scripturarum interpretem omnia quæ in lege extant, dirigere) totum locum accipiendum. Fidem enim esse quæ in corde sedem habeat, & quam deceat ore confiteri: fidem esse per quam legi possit satisfieri. Recitatis igitur præcipuis verbis Mosi, protinus per interpretationem subijcit. Verbum quod Moses ait esse in ore & in corde, est, inquit, ipsissimum verbum quod nos prædicamus. Nempe si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum & credideris in corde tuo quod Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Q. d. Tum quidem faciliter legem secundum Mosi sententiam impleueris, vbi corde credideris, necnon ore confessus fueris. Hoc pacto arbitror vnicuique præsentem locum esse peruiū. Caterum pariunt adhuc aliquantam obscuritatem, illa quæ Apostolus Mosi verbis interspergit, quando ait: Quis ascendit in cœlum? Hoc est Christum ex alto deducere. Aut quis descendet in abyssum: Hoc est Christum ex mortuis reducere. At mea quidem sententia Apostolus nihil aliud quam rebus difficilimis & nobis im-

possibilibus oppont res maximas à Christo peractas, mortem inquam & resurrectionem eiusdē, propterea quas duas res, omnia quæ salutis sunt, reddantur nobis facilia, quæ aliàs prorsus erant impossibilia. Erit q; hic sensus: Ne quasi desperās de salute dicas in corde tuo: Quis ascendet in cœlum? Hoc enim nequaquam à te exigitur, liberatus es hac molestia quando Christus dignatus est tua causa è cœlo ad te descendere. Neque dicas: Quis descendet in abyssum? Sublata est talis molestia, per Christi ex mortuis atque inferis resurrectionem. Tu vide agnoscas Christum pro te per mortem humiliatum, agnoscas eundem pro te à morte suscitatum & glorificatum, & omnia in promptu sunt ad salutem necessaria. Hoc inquam verbum habe in ore tuo & in corde tuo, id est, corde credas, ore autem confitearis, & saluus eris. Hæc mihi videtur germana Apostoli sententia, quem apparet accuratius respicientem ad locutiones de ascensu in cœlum, & de descensu in abyssum, voluisse obiter de facilitate obtinendæ salutis quàm Christus nobis parauit, aliquid interponere, adeoque causas notare, ob quas nequaquā opus foret tantas ascendendi ac descēdendi subire molestias. Atque ita clausulis hisce de actionibus Christi, oratio Mosi de facilitate obtinendæ salutis, non parum expolitur atque illustratur. Iam vero ex istis vtriusque iustitiæ descriptioni-

descriptionibus, conuenit intelligere, Iudæos quã doquidem iustitiam illam legis, per quam iustificari coram Deo est impossibile, potius amplexati sunt, quam iustitiam fidei, per quam ipsis in Euangelio offertur misericordia, modo in Christũ credant, immo hanc iustitiam fidei, modis omnibus auersantur, grauissimè errare, nec non merito à Deo reiici.

11 Dicit enim scriptura. *Confirmare cupiens suam interpretationem: qua dixit, corde credi ad iustitiam, repetit testimonium ex Iesaia ad finem capitis antecedentis semel prolatum. Hactenus de reiectione Iudæorum, vbi abundè expositum: etiam si perpauci Iudæi salutem per Christũ consequantur, nihilominus promissiones Dei adimpletas: præterea vero duabus de causis Iudæos iustè reiici, altera quidem & principali ex parte Dei, bona inquam ac iusta Dei voluntate, altera concurrente ex parte ipsorũ Iudæorum, nempe eorundem incredulitate.*

CONFIRMATIONIS *pars altera, De vocatione Gentium.*

12 Non enim est distinctio, vel Iudæi, vel Græci. Nam idẽ Dominus om-

nium, diues in omnes inuocantes ſe.

13 Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.

14 Quomodo igitur inuocabũt eum, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, de quo non audierunt? Quomodo autem audient abſque prædicante?

15 Quomodo autem prædicabunt, niſi miſsi fuerint? Sicut ſcriptum eſt: Quã ſpecioſi pedes annunciantium pacem, annunciantium bona.

16 At non omnes obedierunt Euangelio. Iſaias enim dicit: Domine quis credidit ſermonibus noſtris?

17 Ergo fides ex auditu eſt, auditus autem per verbum Dei.

18 Sed dico: an non audierunt? Atqui in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terrarum verba illorum.

19 Sed dico: Nunquid non cognouit Iſrael? Primus Moſes dicit: Ego ad æmulationem prouocabo vos per gentem

quæ

quæ non est gens, per gentem stultam, ad iram commouebo vos.

20 Esaias autem post hunc audet, ac dicit: Inuentus fui his, qui me nō quærebant, conspicuus factus sum his, qui de me non interrogabant.

21 Aduersus Israel autem dicit: Toto die expandi manus meas ad populum nō credentem, & contradicentem.

12 *Ventum nunc est ad partem secundam confirmationis in qua disseritur de vocatione Gētium, quæ in locum Iudæorum sunt quodammodo suffectæ. Transit autem ad hanc Apostolus veluti occasione arrepta ex nota vniuersali præcedētis testimonij Esaiæ, & constituit, primum iustitiam Dei generaliter omnibus illis contingere quicunque in Christum credunt. Quo sanè semel ita vniuersaliter posito, ad asserendum vocationem Gentium, via vtcunque strata est. Est igitur huius partis propositio. Non est distinctio vel Iudæi vel Græci. Hoc est: ad Græcos siue ad gentiles perinde pertinet euangelium cum suis promissionibus, atq; ad Iudæos.*

Nam idem Dominus. *Sequuntur aliquot valida argumenta. Habetur enim hic propositionis ratio seu potius primum argumentum cōfir-*

mans propoſitionem, ſumptum à Domini potẽtia & beneuolentia erga omnes ex æquo homines. Inuocantes per metonymiam dixit pro credentibus, effectum pro cauſa. Neque enim quiſquam rectè inuocat, niſi qui credit ſe & audiendum & ſalutem aſſecuturum.

13 Quiſquis enim inuocauerit. *Secundũ argumentum ex Ioelis. 2. In quo præcipuè vrgetur nota vniuerſalis quemadmodum licet videre Act. 2. in oratione Petri.*

14 Quomodo igitur inuocabunt. *Rationis confirmatio ſiue tertium argumentum tractũ ex verbis teſtimonij Ioelis per gradationem. Colligit enim ex ijs vt omnes Deum rite inuocare poſſint, euangelium neceſſario omnibus etiam gentibus eſſe prædicandum, præterea peræque neceſſarium vt cõſtituantur per quos Euangelium omnibus Gentibus annuncietur. Nam hæc duo ſimul, præſenti gradatione, ſi bene expendimus, conficiuntur. Reddetur ſententia apertior ſi ſublatis interrogationum formulis, hoc pacto gradationem reſoluamus.*

Vt aliqui Deum inuocent oportet prius credant.

Vt credant, oportet prius audiant Euangelium.

Vt audiant, oportet eſſe qui doceant.

Vt autem aliqui doceant, oportet eos à Deo mitti.

Igitur

Igitur fides est ex auditu, auditus autem per verbũ Dei, hoc est, vt omnes credant atq; inuocent Deum, necessum est Euangelium prius audiant doceanturq;, præterea necessum est quosdã à Deo constitui qui verbum seu Euangeliũ synceriter doceant. Atq; hac argumentatione ducta à causa finali seu effectu fidei tendente ad Dei gloriam, pariter euincit: Gentibus communicandum esse Euangelium: & suum Apostolatum ad Gentes egregiè tuetur, aduersus eos qui contendebant, neq; ad Gentes Euangeliũ debuisse perferri, neque Paulum obtinuisse iustum Apostolatus titulum, quod sane ex priore membro sequi videbatur. Porro ante conclusionem quædam obiter admiscet. Et primo locum ex Esaie. 52. quo munus suum Apostolicum seu ministerium verbi voluit breuiter commendare. Secundo per præoccupationem adiecit huiusmodi obiectiũculã. Quorsum attinebit ó Paule omnibus annunciare Euãgelium, si non est spes omnes obedituros? Respondet ex Esai. 53. à Propheta longe ante præuisum, perpaucos fore qui Euangelium reciperent, at propterea ijs haud quaquam cessandum, quibus Euangelium prædicare incumbit. Vbi tacite suggerit Apostolus prædictum fuisse, quod omni tempore perpauci forent qui Euangelium ex animo amplecterentur.

18 Sed dico: An non audierunt? *Quartũ*

argumentum ſumptum ab eo quod Gentes antea quoque ſemper habuerint præclaram diuinæ bonitatis cognitionem. Quo argumento haud dubiè Iudæorum malitiæ plenam retundit inuidiam. Quare, inquit, hic tantopere offendimini ac ringimini, ſemper conantes modis omnibus impedire, ne Euangelium communicetur Gentibus? An exiſtimatis Gentes nunquam antea de bonitate Dei quicquam audiuiſſe? Atqui Pſalmographus diſerte teſtatur quicquid cognoſci de Deo poteſt, vel ex ipſa conditione rerum viſibilium quæ in mundo ſunt ab omnibus mortalibus exploratum abunde teneri. In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terrarum verba illorum. Cur ergo nunc prohibeantur cognitionẽ aliquã to pleniorem aſſequi? Quis iure vetet eos proficere? Hac interpretatione retinebitur germana verborum Pſalmographi ſententia: ſi interpretari velis aliter, detorta protinus omnia apparebunt.

19 Sed dico: Nunquid nõ cognouit. *Quintum argumentum, à teſtimonio propriæ Iudæorũ conſcientiæ. Conuincit enim eos non poſſe ignorare quod Euangelicæ promiſſiones aliquando forent Gentibus offerẽdæ, cum ea de re grauiſſimas & apertiſſimas haberent in libris Prophetarum ſuorum conciones, nulli non notas. Eſtq; ſententia: An non Iſrael longe ante per Prophetas fuit præmo-*

præmonitus, futurum aliquando vt propter detestandam suam ingratitudinem atque incredulitatem à Deo reiicerentur: alius vero populus alacri & grato animo amplectens Euangelium atque in Christum credens eligeretur? Ea de re duo apertissima vaticinia principum prophetarum continuo producit in medium. Prius ex Mose Deutero. 32. de reiectione Iudæorum propter peccata sua, & vocatione Gentium, simplicissime disserens. Alterum ex Esaiæ 65. de Gentibus lubentur suscipientibus Euangelium, & de Iudæis id aspernantibus atq; oppugnantibus. Apud Esaiam coniuncta sunt, quæ Apostolus docendi causſa distinxit. Vtrobique causſa reiectionis Iudæorum ex parte ipsorum notatur. Ex his igitur manifestum fit, Gentes à Deo vocari, ac proinde Euangelium omniáque beneficia spiritualia per Christum allata ys iam fieri communia. Atque ita confirmatio suis partibus absoluta est.

CONFVTATIO.

CAP. XI.

DIco igitur: num repulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Isra-

elita ſum,ex ſemine Abrahæ, tribus Beniamin.

2 Non repulit Deus populum ſuũ, quem ante agnouerat. An neſcitis, de Elia quid dicat ſcriptura? Quomodo interpellat apud Deum aduerſus Iſrael,dicens:

3 Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſubuerunt, & ego relictus ſui ſolus, & inſidiantur vitæ meæ.

4 Sed quid dicit ei diuinum reſpõſum? Reliqui mihijpſi ſeptem millia virorum,qui non inflexerunt genu imagini Baal.

5 Sic igitur & in hoc tempore,reliquiæ ſecundum electionem gratiæ fuerunt.

6 Quod ſi per gratiam,non iam ex operibus. Quandoquidem gratia, iam non eſt gratia.Sin ex operibus, iam non eſt gratia. Quandoquidem opus,nõ iam eſt opus.

7 Quid igitur? Quod quærit Iſrael, hoc

hoc non assecutus est, sed electio consecuta est: reliqui vero excæcati sunt.

8 Quemadmodum scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos, vt non videant, & aures, vt nō audiant, vsque ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit: Vertatur mensa illorum in laqueum, & in captionem, & in offendiculum, & in retaliationem ipsis.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non videant, & tergum illorum semper incurua.

Sequuntur nonnulla quæ non incommode pro Confutatione accipi queant. Diluuntur enim hic quædam obiectiones quæ contra hactenus definita proferri per aduersarios poterant, siue respondetur ad quæstiones quas Iudæorum aliqui querulantes, animisq; anxij videbantur moturi. Prima igitur obiectio siue quæstio sic habet. Quando ad eum modum asseritur Gentibus impendi promissiones Euangelicas, adeoq; Gentes quæ antea nō erant populus iā in populū adsciscitur contra, Iudæos qui erāt populus nunc reijci: sequi hinc videtur quod Israelitæ simpliciter desinant

esse populus, ideoq; omnes in vniuersum nunc sint à Deo reprobati. Istud autem siue de Dei bonitate, siue de Israelitis sentire, multis profecto de caussis absurdum fuerit.

1 Absit. Nã & ego. *Respondet negatiue, addit probationem à suo ipsius exemplo. Ex qua constituit mox propositionem obiectioni directe respondentem: Deus non repulit populum suum quem ante agnouerat.*

2 An nescitis de Elia. *Confirmatio propositionis ab exemplo valde illustri de temporibus Eliæ, quod habetur. 1. Reg. 19. Ex quo aptissime raciocinatur: sicut tunc relicti fuerunt permulti electi qui à vera religione nunquam defecerunt, ita nunc quoque (loquitur enim de tempore quo ista scribebãtur) supereſſe ex Israelitis permultos electos qui per gratiam Dei saluifient. Reuocat autem prudenter in memoriã, electionis causſam, nempe gratiam Dei, idque ne operum meritis electio tribueretur.*

6 Quod si per gratiam. *Oportune simulq; argute hæc addit ad amplificandum Dei gratiã, siue ad exponendum reliquias saluas fore, secundum electionem gratuitam. Ratiocinatur autem à natura contrariorum, quorum alterum si ponatur necessario alterũ tollitur. Tamquã si dicat. Oportet seruari hominem aut gratia aut operibus.*

At qui

At qui ſeruatur per gratiam,
Igitur nullo modo per opera.

Quod ſi velis etiã opera eſſe adiũcta, ſequitur ſane gratiam illam non proprie dici gratiam, ſed potius appellandam mercedem ſiue præmium, quandoquidem habet adiuncta opera & merita. Sin autem dicas hominem ſeruari operibus, tunc quidem gratia nullum habitura locum eſt. Aut certe ſi huic adhuc locum aliquem das, tum opus non erit proprie opus, vtpote cui adiuncta ſit & gratia. Conficitur ergo ſola gratia homines eligi, atque opera in cauſſa electionis nihil efficere.

7 Quid igitur? Quod quærit. *Illatio ſeu concluſio. Ex iis enim quæ ad obiectionem dicta ſunt colligit, licet Iſralitæ omnes ad ſalutem magno zelo contendant, non omnes tamen eam conſequuturos, ſed tãtum quoſdam electos, reliquis in cæcitate permanentibus, & reprobatis. Ac ne poſteriore hoc membro concluſionis vlli offenderentur, protinus adiungit ſcripturæ teſtimonia, quæ excæcationem illam & modum & cauſſam eiuſdem manifeſtiſsime declarant. Primum ex Eſaiæ 6. Secundum ex Pſal. iuxta Hæbreos. 69 In quibus locis excæcationis cauſſa notatur ex parte Dei, quod obſeruaſſe proderit ad melius percipiendum ſequentia. Videtur etiam ſtudio dixiſſe Apoſtolus: electionem eſſe conſecutam,*

& non: electos esse consecutos: quod in priore forma aliquo modo notetur solam electionem esse salutis causam, nulla qualitatum quæ in electis considerari possunt, habita ratione.

11 Dico igitur: Num ideo impegerunt, vt conciderent? Absit. Sed per lapsum illorum salus contigit Gentibus, in hoc, vt eos ad æmulandum prouocaret.

12 Quod si lapsus illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio illorum, diuitiæ gentium: quanto magis plenitudo illorum.

13 Vobis enim dico Gentibus: quatenus ego quidem sum Apostolus gentium ministerium meum illustro.

14 Si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos reddam nonnullos ex illis.

15 Nam si reiectio illorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio. nisi vita ex mortuis?

16 Quod si primitiæ sanctæ, sancta est & conspersio. Et si radix sancta, sancti erunt & rami.

11 *Obiectio,*

11 *Obiectio, siue quæstio altera. Cum paulo ante dictum sit, quo tempore ista scribebãtur, tantum reliquias quasdã superfuisse seruandas, proximis autem testimonijs scripturarum denũciata videatur Iudæis extrema & æterna pernities, vnde certe boni & pij qui ex illis adhuc supererant, non modo offendi, verumetiam ad desperationem adigi potuissent: hinc oritur quæstio, num ita nunc impegerint in lapidem Christũ, sic que excæcati sint, vt post aliquantum temporis prorsus concidere & perire cæteri omnes debeant, nulla salutis spe, sequuturæ posteritati relicta? Sicuti priore obiectione agebatur de Iudæis qui tunc adhuc supererant, ita hac agitur de posteritate ventura.*

Abſit. Sed per lapſum. *Respondet, non sic intelligendum lapsum Iudæorum eius temporis, quasi posteri illorum succedentibus sæculis non possent salutem consequi, immo certum esse, plurimos omni tempore ex illis fore adhuc seruandos. Idq; statim manifestis aliquot rationibus facit probabile. Quarum prima est à causſa finali, à Deo in vocatione Gentium ordinata, in hanc sententiam. Lapsus Iudæorum cesſit Gentibus ad salutem, vtpote quæ in locum illorum succesſerunt, fructus promissionum Euangelicarum accipientes: Sed id ordinauit Deus ita perficiendum, vt Iudæi videntes salutem sibi pro-*

missam impendi Gentibus, quadam zelotypia permoti, ad credendum, & salutem per fidem accipiendam exemplo Gentium prouocarentur: igitur certum esse debet, multos adhuc Iudæos hac occasione salutem in posterum consecuturos. Mira prudentia excerpsit rationem hanc Apostolus ex verbis Dei supra citatis ex Deut. 32 Ego ad æmulationem prouocabo vos per gentem quæ non est gens, &c.

12 Quod si lapsus illorum. *Secunda ratio ab vtilitate quæ ex restitutione Iudæorum ad Gẽtes esset peruentura. Sumptaq; est ex eo quod proxime dixit, lapsum Iudæorum cessisset ad vtilitatem Gentilium. Hinc sic argumentatur à minore ad maius, & per contrarium. Si ex lapsu Iudæorum magna secuta est toto mũdo vtilitas, non dubium quin longe ampliſsima sequutura sit vtilitas ex eorũdem restitutione. Igitur propter huiusmodi incomparabilem vtilitatem ad omnes deriuandam, certo statui debet, plurimos ex Iudæis salutem per Euangelium posteris sæculis consecuturos. Intelligere vero oportet Deum nihil omittere velle quod ad Ecclesiæ commodum & sui nominis gloriam nouit conducere. Cæterũ non exprimit vtilitatem quæ ad Gentiles ex cõuersione Iudæorum dimanabit, ni fallor, quia satis in conspectu erat posita. Quis enim non videt Gentiles ex conuersione Iudæorum mirum in modum*

modum in fide confirmandos, ſublatis videlicet omnibus illis ſcrupis atque offendiculis, quæ ex Iudæorum in Euangelium & Chriſtum odio prius orta noſcuntur? Hinc concordia illa diuerſiſſimorum populorum in vnam Eccleſiam coeuntium diruto ſimultatis pariete, de quo Eph. 2. cui erit multo iucundiſsima? quantum deniq; toti Eccleſiæ ſuccedet inde incrementum, & cum incremento ornamentum?

13 Vobis enim dico Gentibus. *Tertia ratio à ſigno, hoc eſt, à ſuo in docendis Gentibus ſtudio. Ait enim, ſe vel ideo plus laboris ac diligentiæ in docendis Gentibus ſuæ fidei commiſſis inſumere, vt ſuos Iudæos ea ratione, ſi fieri queat, ad æmulandum ac recipiendum Euangelium prouocet. Ita ſuum ſtudium ac diligentiam vult haberi pro certo argumento, quod de reſtitutione Iudæorũ bene ſperet, alioſq; ſimiliter bene ſperare deceat. Ac merito quidem ipſe ita ſperare poterat, cui myſterium de reſtitutione Iudæorũ fuerat patefactum, ſicut paulo poſt audiemus. Addit cauſſam tanti ſtudij, deductam ex ratione ſecunda, proxime audita. Nam ſi reiectio, inquit, illorum eſt reconciliatio mundi, quæ erit aſſumptio &c. Subeſt egregia ſimilitudo, vbi ait: aſſumptionem Iudæorum eſſe vitam ex mortuis. Significat namque Iudæorum aſſumptionem poſt excæcationem, perinde fore præclaram ſeu op-*

tibilem, atque si qui ex tristi morte restituerentur vitæ. Neque novum est in scripturis, eos qui à peccatis ad fidem meliorémque vitam redeunt, dici à morte ad vitam resuscitatos. De tali enim morte & reviviscentia quædam habuimus cap. 6.

16 Quod si primitiæ sanctæ. *Quarta ratio quod bene sperandum de Iudæis, sumpta ab accedentibus, vel potius à fœlicitate sanctorum patrum ad quos promissiones factæ sunt. Debet autem sententia erui ex allegoriis, sive similitudinibus, hoc pacto. Quemadmodum ubi primitiæ sanctificatæ sunt intelligitur sanctificata & conspersio: atque ubi bene habet radix bene succedit etiam ramis: sic statuendum est, ubi tot electi fuerunt patres (qui sunt quasi primitiæ populi & quasi radix) ibi quoque electos esse plurimos ex posteris. Prior similitudo petita est, à ritu sacrarum oblationum, quo cum offerebantur primitiarum quorumcunque primitiæ, sanctificati intelligebantur omnes fructus reliqui. Posterior ex re rustica. Posset interea hæc ratio ex eo stabiliri, quod sæpe in scripturis legatur Deus benefacere posteris propter patres, vel potius propter promissiones ad Abraham, Dauid, & similes patres factas. Hucusque Confutatio.*

CON-

CONCLVSIO.

17 QVod si nõnulli rami defracti sunt, tu vero cum esses oleaster, insitus fuisti illis,& consors radicis,& pinguedinis oleæ factus es,

18 Ne glorieris aduersus ramos: quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

19 Dices igitur: Defracti sunt rami, vt ego insererer.

20 Bene dicis: per incredulitatem defracti sunt,tu vero fide constitisti. Ne efferaris animo,sed timeas.

21 Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit,vide ne qua fiat, vt nec tibi parcat.

22 Ecce igitur bonitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te vero bonitatem, si permanseris in bonitate. Quoniam & tu excideris:

23 Et illi rursum si non permanserint in incredulitate,inserentur. Potest enim Deus denuo inserere illos.

24 Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in veram oleam, quanto magis hi qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ.

25 Non enim volo vos ignorare fratres mysterium hoc, vt ne sitis apud vosmetipsos elati animo, quod excæcatio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo gentium aduenerit.

26 Et sic totus Israel saluus erit: Sicut scriptum est: Aduenier ex Sion ille qui liberat, & auertet impietates à Iacob.

27 Et hoc illis á me testamentũ cũ abstulero peccata ipsorum.

28 Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionẽ autem dilecti, propter patres,

29 Nam dona quidem & vocatio Dei eiusmodi sunt, vt eorum illum pœnitere non possit.

30 Quemadmodum enim & vos quõdam increduli fuistis Deo, nunc autẽ misericordiam estis consecuti, per illorum incredulitatem:

31 Sic

31 Sic & iſti nunc increduli facti ſunt, ex eo quod vos miſericordiam eſtis adepti, vt & ipſi miſericordiam conſequantur.

32 Concluſit enim Deus omnes ſub incredulitatem, vt omnium miſereretur.

33 O profunditatem diuitiarum & ſapientiæ & cognitionis Dei, quam inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & imperueſtigabiles viæ eius.

34 Quis enim cognouit mentẽ Domini? Aut quis illi fuit à conciliis?

35 Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei?

36 Quoniam ex illo, & per illum, & in illum omnia, ipſi gloria in ſæcula. Amen.

17 *Hæc eſt vniuerſæ diſputationis Concluſio, eaq́, quemadmodum alias ſolet Apoſtolus facere, hortatoria. Neq́ enim hic amplius docet, ſed orationem totam ad Gentes conuertens, ſapienter monet ne ob electionem ſuam efferantur, aut Iudæos quia reiecti ſunt cõtemnant: maxime cum & Iudæorum plurimi ſalutẽ ſint adhuc per Euangelium conſecuturi, Gentes vero iterum*

posſent ſi Deo ita viſum foret, reprobari. Hæc totius exhortationis ſumma eſt, verũ vſum tã ſublimis diſputationis rectiſſime demonſtrãs, & ad alendam in Eccleſia concordiã, necnon illiciendos Iudæos ad Euangelij agnitionem vehementer cõducens, vt valde ſalutariter, nec minus ſapienter ſubiectam eſſe quiuis poſſit iudicare. Proinde hæc eſt exhortationis propoſitio. Quod ſi nonnulli rami defracti &c. Si oculate intuearis in ſimilitudinem ex re ruſtica, de arbore olea, eiuſq; radice, & ramis nonnullis abſciſsis, tum de ſurculis oleaſtri, qui in locum abſciſſorum ramorum inſeruntur, nulla te difficultas remorabitur. Apparet Apoſtolum delectatum præcedenti ſimilitudine de radice & ramis permotũ fuiſſe, vt in hac exhortatione pleniorem eadem ex ſimilitudine orationem inſtitueret, præſertim cum videret negocio quod agitur mire accommodam. Aduerte interea ſtatim in ipſa propoſitione quædã ad cohibendum Gentilem ne contra Iudæum tumide efferatur, artificioſiſſime enũciari. Eiuſmodi eſt quod ait: tantum nõnullos Iudaicos ramos defractos, non omnes: deinde Gentiles non fuiſſe niſi abiectos oleaſtros: tum radicis & pinguedinis oleæ nunc primum factos participes. Quæ profecto non ſunt Gentili oſcitanter prætereunda, necnon vt ſecum habitare & curtam ſuam ſupellectilem poſſe velit, probe monent.

18 Quod si gloriaris. *Propositioni subiiciuntur rationes suasoriæ. Estq; hæc prima ab absurdo, siue ab eo quod bona acceperimus à Iudæis, ipsi vero nihil à nobis. Hic enim est verborũ sensus. Sicut valde absurdum foret ramos superbire contra radices, ita absurdum est te Gentilẽ efferri contra Iudæos, quorum patres sunt velut radices, à quibus ad te, qui es tantum surculus nuper insitus, promissiones, doctrina, oracula, succus veræ pietatis, & quicquid denique huiusmodi est quo spiritualiter vegetaris deriuãtur, ipsi interim à te prorsus nihil accipiunt. Igitur vide etiam atque etiam ne temere eos præ te contemnas.*

19 Dices igitur. Defracti sunt. *Gentilis personam introducit, pro se quod ad maximam gloriã facere videbatur, fastuose iactantẽ. Quã gloriandi materiam apparet ex verbis Apostoli quibus supra dictum est, per lapsum Iudæorum, salutem obuenisse Gentibus, potuisse arripere.*

20 Bene dicis: per incredulitatem. *Respondet Apostolus, & concessione Rhetorica aliquid in speciem largitur, simulque causas reiectionis seu electionis ex parte hominum concurrentes commemorat, quæ videtur dignitatem aliquam Gẽtili adferre: sed addit nondum esse sufficientem causam vnde is superbiat, Iudæosq; præ se fastidiat: immo potius debere adhuc ruinã metuere.*

Et certe vbi ipsa electio gratuita est, vbi item ipsa fides Dei donum est, vnde obsecro Gentilis electus gloriam aliquam sibi vendicaret? Verum ipsius Apostoli rationes audiamus.

21 Nam si Deus. *Ratio quare nō gloriandum, sed timendum: Nam Gentiles possent denuo reijci, ac Iudæi vice versa rursus inseri. Vtrunq; probat aliquot euidentibus argumentis. Quod enim Gentiles possent reijci, statim astruere incipit, hac prima ratione sumta à formidabili exemplo ruinæ Iudæorum, argumentans à maiore ad minus, persistēs præterea in similitudine semel posita. Cæterum propter nonnulla quæ in hāc sententiam de ruina & reiectione electis metuenda sequuntur, notādum est, cum hoc pacto singulari numero, tanquam ad vnum aliquem electū, dicūtur omnia prodesse quidem eam orationis formā ad commouendum singulos vt exhortationem istam accipiant quasi ad se priuatim pertinentē: verum inde nequaquam colligi debere, eos ipsos qui semel electi à Deo fuerint, denuo posse reprobari. Nam istuc impossibile & à veritate alicnissimum est. Quamobrem quæ deinceps vt ad vnum electum dicuntur de metuenda reiectione non accipientur de ipso electo singulariter, sed vniuersaliter de electo populo è quo prodijt. Erit q; tum eorum quæ hîc dicuntur sensus: Quemadmodum nunc reiectus est populus Iudaicus qui*

tamen

tamen electus fuerat: ita posse adhuc fieri vt aliquando reijciatur populus Gentilis qui nunc electus est. Alioquin singulos electos de populo Iudaico, vel de populo Gentili, reprobari, impossibile planè est. Ad hunc, inquam, modum si quic quid de ruina metuenda electis sequitur, non de singulis electis, sed de populo ex quo descendunt interpreteris, multis te molestijs liberaueris. Hoc minimè prætereundum duximus.

22 Ecce igitur bonitatem. *Secunda ratio probans quòd Gentiles possent reijci, sumpta ab eo quod electio aut reprobatio pendeat ex sola libera voluntate Dei, qua prout ac visum ipsi fuerit aut bonitatem aut seueritatem suam conspicuam facere, alios modo eligit, alios modo reprobat. Qua de re dictum fusius cap. 9. Ad hanc vnam igitur Dei voluntatẽ omissis omnibus vult vnumquemque oculos inflectere. Certissimumq; est qui id fecerit, inueniet Gentiles, qua ratione nuper sunt electi, eadem posse iterum reijci, ac proinde nihil esse vnde ob electionem suam Gentilis quispiam efferatur, aut Iudæos quasi reprobatos contemnat.*

Si permanseris in bonitate. *Tertia ratio à metu periculi quod imminet ex parte nostra. Videtur enim innuere, quod etiam si de bona Dei erga nos voluntate essemus omnino certi, posse interim aliquãdo fieri vt nostrapte culpa aliquid*

obueniat quo reiectionem promereamur. Si enim nos non permanſerimus in bonitate, id eſt electioni & vocationi noſtræ non ſtuduerimus reſpondere, Dei miſericordiam in nobis per fidem agnoſcendo, & quæ miſericordiam conſecutos decent præſtando: tum ſanè ob noſtram culpam ex olea excidemur. Quamobrem Gentiles qui nunc ſunt populus electus denuo poſſe reijci indubitatum eſt.

23 Et illi rurſum, ſi nō. *Iam probabit quod Iudæi denuo poſſint inſeri. Id poſſe fieri primo inſinuat proponendo quod ex parte ipſorum ad id requiritur: nempe ſi ab incredulitate redeuntes, fidem Euangelicam amplectantur. Quam probationem apparet primo loco conſtitutam, quod per contrarium ſequatur eam quæ proximè pro probatione tertia fuit poſita.*

Poteſt enim Deus. *Secunda ratio à Dei potentia cui nihil impoſſibile vel difficile. Qua ſimul occurritur ei quod forte dicturus erat quiſpiam ad rationem præcedentem, nō eſſe videlicet in hominum viribus pro arbitrio credere, neque poſſe homines electionem ſuam promereri. Adhæc, & quaſcunq; eius farinæ cauillationes ſatis eſt dicere, quod Deus poſſit omnia, quod poſſit eligere, quod poſſit dare facultatem credendi Euangelio, necnon in fide conſtantiam ad finem uſq;. Et hoc argumentum oppoſitum videtur illi quod ſecundo*

loco

loco habebatur de voluntate Dei, ex qua electionem aut reprobationem nostram potissimum dependere, necessum est fateamur.

24 Etenim si tu ex naturali. *Tertia ratio ab exemplo electionis ipsorum Gentilium, argumento ducto à minore ad maius. Atq; hæc ratio opponitur ei quæ ordine prima fuerat, de exemplo videlicet ruinæ Iudæorum. Relinquitur ergo, vbi palam est Gentiles posse denuo reiici, è diuerso autem Iudæos posse denuo eligi, nihil esse causæ cur Gentilis quispiam ob suam electionem immodeste glorietur, aut Iudæos quasi prorsus reprobatos præ se fastidiat, quin potius Dei seuerissimum iudicium debet omni tempore metuere, diligenterq; dare operam vt electioni & vocationi suæ omni ex parte respondeat.*

25 Non enim volo vos ignorare) *Non amplius argumenta adfert probantia quod posset fieri Iudæorum restitutio, sed simpliciter pronũtiat, & sine vlla dubitatione futurum id definit. Deq; ea re ait se arcanum & paucis mortalium notam velle aperire sententiam, quàm à Deo ipso acceperit. Est á hic verborum Apostoli sensus. Non possum fratres quin ad coercendam vestram insolentiam qua ob electionem immodicè gloriari pergitis, Iudæos vero quasi prorsus perditos aspernamini, mysterium id est, rem singularem atq; arcanam vobis detegam. Ideo quidem*

Iſraelitarum magna pars nunc eſt exæcata, vt nimirum hac occaſione Gentes in locum illorum veluti ſubrogatæ, ſalutem adipiſcantur. At certum interea eſt, quamdiu vllæ Gentes fructuum Euangelij erunt participes, tamdiu quoque aliquos ſemper fore ex Iudæis qui fidem in Chriſtum amplectentur, nec non promiſſionum Euangelicarum ſimiliter conſortes erunt, atq; ita magna Iſraelitarum pars ſalua adhuc fiet. Particula, ex parte, multitudinem indicat. Donec, quamdiu. Totum Iſrael, poſuit pro magna parte Iſraelis, ſicut & plenitudinẽ Gentiũ pro magna parte Gẽtiũ. Atq; hæc ſententia myſteriũ reuera magnum dignationis Dei erga Iudæos continet. Quod enim ex ijs quos propter ingratitudinẽ & peccata ſecundum ſeueritatem iudicij ſui merito erat reiecturus, immo debuerat funditus delere, velit non modo ſupereſſe aliquos, verumetiã plurimos ſalutis in Euangelio exhibitæ fieri participes, nonne eſt id valde mirabile, & inſignis beneuolentiæ erga eam gentẽ manifeſtũ argumentum? Cæterum res ipſa declarat myſterij huius veritatem, quando ſemper inueniuntur alicubi quidam ex Iudæis qui æmulatione quadam ad recipiendum Euangelium Chriſti prouocantur, & plures, ni fallor, inuenirentur, niſi multis locis noſtrorum hominum faſtus & crudelitas eos impediret. Non dubium quin Apoſtolus eo lubentius

tius mysteriom istud in lucem protulerit, quod iudicauit id conducibile ad excitandos Iudæos vt ad Euangelium recipiendum alacriter properarent.

26 Sicut scriptum est: Adueniet. *Ne quis mystrium quod retulit suspectum habeat, vel quacunq; ratione vilipẽdat, adducit testimonium ex Esa. 59. quo illius veritas egregiè stabilitur.*

27 Et hoc illius à me. *Q.d. Tunc quidem erit completum fœdus inter Deum & populum vbi ille semper aliquos ex ijs elegerit, quibus peccata remittet, fructusq; Euangelij impartiet. Videtur interpretationis causa adiectum, cum in Esaia non legatur: nisi quis malit sumptum ex Hierem. 31. vbi tale quiddam occurrit.*

28 Secundum Euaugelium quidem. *Omnibus quæ de gente Iudaica hactenus dicta sunt ritè pensiculatis, colligit summatim quadam distinctione quid de Iudæis sentiendum sit. Definit partim quidem esse Deo inuisos, partim valde adhuc charos. Si enim eos cõsideramus vt auersantur & persequuntur Euangelium, sane hac ex parte sunt Deo vehementer exosi: idque vt hac occasione vos Gentes salutem nanciscamini: sin eos consideramus, vt membra electi quondã populi, sunt hac ex parte plurimi adhuc inter illos oppido chari, idq; propter sanctos patres quibus Deus promisit se fore Deum ipsorum & seminis*

ipſorum. Quod cum ita ſit, cauebunt qui nunc ex Gentilibus electi ſunt, ne contra illos ſuperbè erigantur.

29 Nam dona quidem. *Confirmatio, quod ſemper erunt aliqui ex Iudæis Deo chari, ſumpta à Dei promiſſionibus, ſiue ab immutabili eius voluntate. Quam confirmationem apparet eſſe additam ad precauendum, ne quis ſimpliciter propter patres eſſe Deo charos poſteros opinaretur, quemadmodum Iudæi fiducia ſanctorum Patrum ſuorum mirum in modum ſemper turgebant. Eſtq; ſententia. Erunt quidem ſemper aliqui ex Iudæis electi, id autem, non adeo propter dignitatem Patrum, ſed magis propter Dei promiſſiones ad patres factas, quas is vult implere etiam erga degenerantes poſteros, vel ob id quod promiſſis gaudet ſtare, & ſententiam nequaquam mutat.*

30 Quemadmodum enim & vos. *Illatio, qua à pari ratiocinans, concludit certiſſimum omnino eſſe, vt quemadmodū olim Gentiles fuerunt increduli, poſtea vero miſericordiam ſunt conſecuti: ita nunc quoque Iudæos factos incredulos, ſed procul dubio ſuo tempore iterum miſericordiam conſecuturos. Et hanc concluſionem breui epiphonemate confirmat, ſumpto à cauſa finali ob quam homines à Deo in incredulitatem detruduntur. Tanquam ſi dicat. Hac*

de

de causa Deus omnes homines detrudit & concludit in incredulitatem ac peccata, vt postea agnoscentes suam miseriam recipiat iterum in gratiam, idque faciendo suam bonitatem & potentiam illustriorem reddat. Quamobrem sicut antea concluserat in incredulitatem Gentiles, & iam miserendo illorum, bonitatis & potentiæ laudem sibi amplissimam peperit: ita nunc quoque consilio singulari detrusi sunt à Deo in incredulitatem Iudæi, vt ipse eorum iterum misereatur, atque ita longe ampliorem quàm antea misericordiæ & potentiæ gloriam sibi paret.

33 O profunditatem diuitiarum. *Respiciens partim ad totius disputationis de negocio electionis & reprobationis sublimitatem, partim ad perdifficilem causam finalem quam proxime attigit & consultum iudicans non progredi vlterius in tractatione eiusmodi rerum longè supra humanum captum positarum, per exclamationes orationem suam abrumpit, atque ita finem imponit. Sunt autem eiusmodi exclamationes, quæ omnem humanam arrogantiam multo grauissimè retundunt, diuinam vero potentiam mirificè extollunt, atque ob id causæ quæ agitur, longè aptissimæ.*

36 Ipsi gloria. *Comprecatio in fine orationum Apostolo non infrequens.*

TERTIA PARS EPISTOLÆ continens præcepta de iuſtificatorum vita in charitate atq; omnis generis bonis operibus traſigenda.

EXORDIVM SEV potius exhortatio generalis.

CAPVT XII.

OBSECRO igitur vos fratres per miſerationes Dei, vt præbeatis corpora veſtra, hoſtiam viuentem, ſanctam, acceptam Deo, rationalem cultum veſtrum.

2 Et ne accommodetis vos ad figuram ſeculi huius, ſed transformemini per renouationem mentis veſtræ, vt probetis, quæ ſit voluntas Dei, quod bonum eſt acceptumque & perfectum.

1 *Quemadmodum prima parte complexus eſt Apoſtolus præclaram doctrinã de fide & quomodo homines fide iuſtificentur: ita hac tertia parte exponet doctrinam de charitate, ſiue quomodo iuſtificatorum vitam in charitate tranſigi oporteat. Propterea enim fide iuſtificantur homi-*

nes

nes ac donãtur spiritu sancto, vt deinceps per continua charitatis in Deum & proximum exercitia fidem suam testatam faciant. Neque enim potest vera fides qua quis semel iustificatus est, manere ociosa, sed necessario statim & assidue per dilectionem operatur. Quod vsque adeo verum ac ratum est, vt si quis fidem suam ceu egregiam iactitare, aut fide se iustificatum Deiq; donatum spiritu gloriari velit, interea tamen ad spiritus perscriptum nequaquam viuat, bonis operibus suam vocationem ac iustificationem firmam seu βεβαίαν quemadmodum D. Petrus loquitur faciendo: hic in eorum numero agnosci haud possit qui germana ac viua fide sint præditi, sed mortuam tantum & inanem, qualem in dæmonijs quoq; spectari testatur Iacobus, circumferre intelligetur. Atq; hoc illud est quod tot exhortationes, tot præcepta de bonis operibus in Apostolicis scriptis obuia sibi volunt, nimirum ad iustificatos omnia pertinent, quos conuenit impulsu atque ope spiritus sancti quem in iustificatione per fidem adepti sunt, bonis actionibus sine intermissione occupatos teneri. Quem profectus nostri in rebus spiritualibus ordinem probe animaduertit Augustinus dicens, non posse recte viuere & bene operari nisi iustificatos ex fide, ideoque præcipi vt credamus, vt dono accepto spiritus sancti per dilectionem bene operari possimus. Simplicianũ lib. 1

quæst. 2. Siquidē vt idem argutè ait libro de fide & operibus cap. 14. bona opera non præcedunt iustificandos, sed sequuntur iustificatos. In quam sententiam plurima sanctè, sanctè ac propriè iuxta Apostoli mentem dicta in eiusdem beatissimi patris libris reperias. Iam igitur ob causam atque eo consilio Apostolus, non modo in præsenti epistola verum in reliquis propè omnibus, hanc docendi viam obseruat, vt primo loco explicet doctrinam de iustificatione per fidem, secundo de iustificatorum vita per charitatem, procul dubio vt hoc pacto res omnes ad salutem humanā necessarias exactè tradidisse agnoscatur, necnon totum hominem interum, inquam, & externū, quantum in terris fieri queat, perfectū in Christo Iesu reddat. Quā to autem pauciores omni tēpore inueniuntur, qui doctrinam de iustificatione per fidem absq; operibus rectè intelligunt, aut rectè ea vtuntur: tanto magis necessarium est omni tempore hanc partem de vita iustificatorum per charitatem diligenter vrgeri. Plurimi enim non hodie modo, verum etiam Apostolo adhuc superstite & concionante (videre id licet supra in confutatione, obiectionibus tertia & quarta) simul atque audiunt asseri iustificationem hominis per fidem gratis absq; operibus, sine querimonia ex patribus, Origenes, Basilius, Chrysostomus, Hilarius, Ambrosius,

Prima-

Primasius, Theophylactus, atq; alij quidã interdum locuti sunt, sola fide: statim suspicantur hoc reuera agi, vt à bonis operibus, nõ dico remissio, sed plane cessatio quædam publica ntroducatur, adeoq; licenter ac scelerate viuendi defendatur audacia. At qui nihilminus ò bone hic agitur. Apostolus & quotquot Apostolicæ doctrinæ regulã sibi sequendã proponunt, asseuerant quidem homines gratis & absq; operibus fide iustificari, at interim à iustificatis protinus omnis generis bona opera in omnem vitam seuerissime exigunt, necnõ fidem habere aut in fidei iustificatione persistere eos negant & pernegant, in quibus ex radice fidei bonorum operum fructus ad Dei gloriã & ædificationem proximi pullulantes, non conspiciuntur. Hunc sane in modum quicunque Apostoli & sanctorum patrum sententias acceperint, ijmeo iudicio, dexterè & non modo citra offensionem, verum etiam ingenti cum fructu, de iustificatione per fidem absq; operibus verba facient, Sed ad Apostolum regrediamur. In prima parte, maximeq; in confutatione & conclusione aliquoties, sed paucis, & tantum in genere dictum est, fide iustificatos debere deinceps iustitiæ & secundum spiritum non secundum carnem viuere: nũc vero eidem argumento copiosius exactiusque tractando iustam Epistolæ partem dicat. Quemadmodum autem iustitiæ siue charitatis varia

sunt officia, deinde ex his Ecclesiæ Romanæ status forte poscebat quædã præ cæteris maiori sedulitate vrgeri: ita in diuersos locos de diuersis charitatis officijs pars hæc distributa est, quos in progressu vbi ab vno ad alium fiet transitus, quàm fieri poterit cõmodissimè distinguemus. Ante omnia vero credentes vniuersos generaliter hortatur atq; obsecrat ita actiones suas per omnem vitam instituant, quemadmodum norunt Deũ velle exigereq;. Dum corpora vult offerri Deo, intelligit corporales externasq; actiones, cum omnibus etiam animæ viribus quæ in organis corporum sedem habent, sic componi debere ad præscriptum legis spiritus vitæ, vt Deo per omnia placeant, perinde atq; sacrificia quondã ex præscripto legis literæ offerri sõlita placere credebãtur. Alludit nanq; ad ritum deligendi offerendas hostias, quas viuas, mundas, sanas, integras iuxta legis edictum esse oportebat.

2 Et ne accommodetis. *Quia allusio in præcedentibus verbis parere videbatur nonnihil obscuritatis, sentẽtiam aliis verbis & citra figuram exponit, necnon contentione illustrat. Respicit, ni fallor, ad ea quæ supra cap. 6. de vitæ innouatione dicta sunt. Sic autem decebat primo loco omnes vitæ actiones ad regulam voluntatis Dei examinari, necnon ad gloriam eiusdem dirigi. Quamobrem hic fundamentum piarum actionum*

ctionum ritè monſtratum iactumq́, eſſe, non abs re dixerimus. Sequuntur loci aliquot ſpeciales, tunc in Eccleſia Romana cognitu obſeruatúque maxime neceſſarij

3 Dico enim per gratiam, quæ data eſt mihi, cuilibet verſanti inter vos, ne quis arroganter de ſe ſentiat, ſupra quam oportet de ſe ſentire, ſed ita ſentiat, vt modeſtus ſit & ſobrius, vt cuique Deus partitus eſt menſuram fidei.

4 Quemadmodũ enim in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia non eundem habent actum:

5 Sic multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſingulatim autem alij aliorum membra,

6 Sed tamen habentes dona iuxta gratiam datam nobis varia: ſiue prophetiam iuxta portionem fidei,

7 Siue miniſterium in adminiſtratione, ſiue qui docet in doctrina,

8 Siue qui exhortatur in exhortatione, qui impertit in ſimplicitate, qui præeſt in diligentia, qui miſeretur in hilaritate.

9 Dilectio sit non simulata. Sitis odio prosequentes quod malum est, adhærentes ei quod bonum est.

10 Per fraternam charitatem, ad mutuo vos diligendo; propensi, honore alius alium prævenientes:

11 Studio non pigri, spiritu feruentes, tempori seruientes,

12 Spe gaudentes, in afflictione patientes, precationi instantes,

13 Necessitatibus sanctorum cõmunicantes, hospitalitatem sectantes.

14 Bene loquamini de his, qui vos insectantur, bene loquamini, inquam, & ne male precemini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus:

16 Eodem animo alij in alios affecti, non arroganter de vobisipsis sentientes, sed humilibus vos accommodantes. Ne sitis arrogantes apud vosmetipsos,

17 Neq; cuiquam malum pro malo reddatis. Proinde parantes honesta in conspectu omnium hominum,

18 Si fieri

18 Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes,

19 Non vosmetipsos vlciscentes dilecti, quin potius date locum iræ. Scriptū est enim: Mihi vltio, ego rependam, dicit Dominus.

20 Si igitur esurit inimicus tuus, pasce illum: si sitit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius.

21 Ne vincaris à malo, imò vince bono malum.

3 *Primus Locus de alenda pace, & concordia, tam cum fratribus quam cum extraneis, id est, à religione nostra alienis atq; hostibus. Occasio tractãdi huius loci facile intelligitur. Quomodo enim incolumis persistat ecclesia, præsertim ex omni hominũ genere collecta qualis tum erat Romæ, nisi credentes alendæ inter se concordiæ rationem diligentem habeant? Omnium vero minimè possent credentes successum experiri, si cum aduersarijs religionis, rixari contentiosè aut quouis modo maligne agere vellent. Secatur autem hic locus in duas partes, quarum priore differitur de pace & concordia credentium*

inter ſeſe, poſteriore de pace cum extraneis. Propoſitio hæc eſt: dico enim per gratiam quæ data eſt mihi &c. Diſertè ait: μὴ ὑπερφρονεῖν, notans radicem omnis diſcordiæ eſſe curioſam atque arrogantem ſapientiam.

Vt modeſtus ſit. *Modus ſeu cauſa formalis ſapientiæ quæ credentes decet, quáque pax, tum parari, tum ſeruari inter ipſos queat.*

4 Quemadmodum enim in vno. *Ratio ſuaſoria à ſimilitudine de membris humani corporis, aptiſſima ad ſuadendum vt vnuſquiſque ea tantum curet quæ ſuæ vocationi conueniunt, nihilq; ſupra eam affectet, ſicut membra in corpore humano ſingula ſuo proprio tantum incumbunt officio.*

6 Siue prophetiam iuxta. *Per congeriem enumerat varia dona, ſeu vocationum genera, & quid vnumquodq; deceat, breuiter præſcribit. Vide pulcherrimum donorum ordinem, & functionum in Eccleſia admirandam varietatem.*

9 Dilectio ſit non ſimulata. *Plenius deſcribit modum ſeu cauſam formalem charitatis, atq; adeo quidem perſpicue vt eadem opera per præoccupationem, obturet illis os qui ſatis eſſe putabant externis ſaltem officiolis charitatem vt cũq; ſimulare, aut certe prætexere cum ſupercilio volebant, ſe non poſſe ex animo diligere quos compertum haberent vitijs teneri irretitos. Aduerte interea*

interea quæ præcesserunt, potissimum pertinuisse ad Ecclesiæ ministros, & in publica functione apud cœtum credentium versantes, quos profecto semper decebat ante alios omnes concordiam studiosissime colere: quæ vero iam sequuntur, generatim omnium ordinum hominibus conuenire.

10 Ad mutuo vos diligendos. *Addit & signa siue effectus, quibus oportet veram charitatem testatam apud omnes facere.*

14 Bene loquamini de ijs. *Secunda pars præsentis loci de alenda pace cum extraneis atq; hostibus, quibuscũ vbiq; erat credentibus eo tẽpore versandum. Ergo hos igitur perinde atque domesticos charitatẽ vult Apostolus apertis minimeq; simulatis argumentis declarari. Vnde iterum de modo & caussa formali, necnõ effectibus externisque signis charitatis plura ingeminat.*

17 Neque cuiquam malum. *Quoniam difficilime potest humana ratio huc adduci vt hostem serio diligat. sed magis ad vindictam adspirat, quam non modo liberam, verumetiam iustam (vt videlicet dentem pro dente, oculum pro oculo reposcendo, par pari vbique referatur) existimat, ideo pluribus verbis de non expetenda vindicta disserit.*

19 Scriptum est enim: Mihi. *Ne vero aut nouum, aut nimis durum, aut certe minus necessarium putaretur quod præscribit, addit ea*

dem de requædam scripturæ pronunciata, è quibus prius est ipsius Dei ex cantico Mosi, Deut. 32. alterum ex Prouerb. 25. Posteriore autem non solum prohibetur vltio, verum etiam, quod magis mirere, præcipitur beneficentia. Verba illa: Carbones coaceruabis in caput illius, prouerbialem locutionem Hebrais redolent. Sẽtentia namq; est: Tu vres, & quodãmodo accẽdes illius conscientiã, vt tacite sentiat inique se egisse, teq; quem læserat, incipiat redamare. Cuiusmodi adfectus in Saule deprehenditur, ad Dauidẽ qui humanissime ei pepercerat, sic loquẽte: Iustior tu es, inquit, quàm ego. &c. 1. Sam. 24. Rursum. 1. Sam. 26. Peccaui, reuertere fili mi Dauid.

21 Ne vincaris à malo. *Argutum epiphonema, & ad concludendum hunc locum aptissimum, vtpote quo omnes generaliter admonẽtur dare operam, ne à peruersis suis adfectibus hac in parte vincãtur. Malũ videtur positum pro ingenita nobis peruersitate, qua ad vlciscendum semper ferimur. Hæc de alenda pace seu concordia, pariter cum fratribus & cum extraneis.*

CAP. XIII.

OMnis anima potestatibus superemineẽtibus subdita sit. Non enim est potestas, nisi à Deo: quæ vero sunt potestates:

tes: à Deo ordinatæ sunt.

2 Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem restiterint, sibi ipsis iudicium accipient.

3 Nam principes non terrori sunt bene agentibus, sed male. Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est, facito, & feres laudem ab illa.

4 Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si feceris id quod malum est, time. Non enim frustra gladium gestat. Nam Dei minister est, vltor ad iram ei, qui quod malum est, fecerit.

5 Quapropter oportet esse subditos, non solum propter iram, verum etiam propter conscientiam.

6 Propter hoc enim & vectigalia soluitis. Siquidem ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes.

7 Reddite igitur omnibus, quod debetur: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

8 Nemini quicquam debeatis, nisi

hoc, vt inuicem diligatis. Nam qui diligit alterum, legem expleuit.

9 Siquidem illa: Non mœchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod aliud præceptum, in hoc sermone summatim comprehenditur: nempe, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis, est dilectio.

1 *Secundus locus de obedientia & honore erga Magistratus. Quem duabus potissimum de causis probabile est in hac epistola diligentius quàm alibi tractatum. Prior est quod Romanis qui ad illud tempus Gentium omnium erant domini nonnihil suspecti erant adhærentes Euangelio, quasi ij de magistratibus, adeoque de ipso Romanorum imperio non satis honorifice sentirent. Quæ suspicio hinc orta, vel quod fortasis ispargebantur cultores Euangelij aliquot inter sese mussitare mysterium de Romani imperij excidio (qua de re nonnihil 2. Thess. 2.) quod tamẽ æternum fore Deorum oraculis fuerat prædictũ: vel quod constabat plurimum semper illis esse de libertate sermonem, quique pijs erat de spirituali,*

li,eum aduersarij odiosè de libertate carnali & ciuili interpretabantur, tanquam si credentes omnes ad excutiendum vbique iugum magistratuum adspirarent. Quod & eo videbatur verosimilius, quo notius erat omnibus paucos ante annos eadem de re disceptationes ac tumultus, in Iudæa (vnde Euangelium propagari cœptũ est) fuisse excitatos, quorum etiam Act. 5. fit mentio. Tantum de priori causſa. Altera hæc est. Fieri potest, vt in ipso credentiũ grege inuenti sint qui dubitare cœperint, nũ magistratibus, præsertim quos cernebant palam impios, & ad religionem nostram opprimendam iam vtcunq; enitentes, obediendum foret, aut saltem quatenus ijs obediẽdum, doceri anxie cupiuerint. Apparet eandem ob causſam & Petrum voluisse argumentũ hoc explicare. Ergo partim vt apud aduersarios omni suspicione liberarentur Euangelij cultores, partim vt hos quomodo erga magistratus vel impios sese gerere debeant, institueret, placuit Apostolo dogma Euangelicũ de obedientia erga magistratus paulo exactius discutere. Est itaq; hæc propositio, generale præceptum cõtinens: Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit. Omnis anima, pro omni homine, more Hebræo per synecdochen.

Non enim est potestas. *Prima ratio probans quod oporteat subdi potestatibus, à causſa*

efficiente, seu potius à dignitate eius qui potestates omnes instituit.

Ordinatæ sunt. *Confirmatio, non citra amplificationem. Significat namque potestates esse à Deo, non quidem simpliciter, aut vti bellum, fames, mors, atque eius generis plura à Deo esse dicuntur, sed singulari prouidentia ordinatas propter multiplices ac graues causſas mortalium generi cum primis vtiles. Ex sequentibus istud clarius intelliget ur.*

2 Itaque quisquis. *Secunda ratio probãs potestati obediendum, fluensq; ex eo quod proxime dictum est, potestatem esse Dei ordinationem. Quisquis resistit potestati, resistit Dei ordinationi. Sed quicunque resistit Dei ordinationi is iudicium sibipsi accipiet. Igitur & qui resistit potestati, iudicium sibipsi accipiet. Argumentum est à periculoso. Nulla est in partibus difficultas.*

3 Nam principes non. *Tertia ratio à fine officij ipsorum magistratuum. Cuius sane maximam esse vtilitatem demõstrat, vtramq; partem huius rationis (prior est, non esse terrori bonis, posterior, esse terrori malis) statim exponẽdo.*

Vis autem non timere. *Expositio prioris partis. Qua etiam sapienter, idq; specie quadam occupationis, præcauet, ne quis causſari possit, nimisquã graue esse versari in perpetuo principum timore, maximéque qui plus quam par est rigidos*

rigidos, plerunque atque inexorabiles sese præbẽt. Seruitutem, inquiunt respipit, imo puerile nescio quid videtur semper sub virga agere. Contra huiusmodi tacitas querelas: Vis, inquit, non timere potestatem? &c.

4 Dei enim minister. *Ratio quare vtilitas expectanda, à caussa finali institutionis magistratuum, potissimumq; officio defendendi & honorandi bonos. Singula verba emphasin habent.*

Quod si feceris. *Expositio posterioris partis, quod videlicet magistratus sit terror malis.*

Non enim frustra. *Ratio cur timendus magistratus, à caussa finali institutionis eius. imprimis ab officio sumendi de malis supplicia. Quod officium vocabulo gladij per metonymiam notat.*

Nam Dei minister est. *Rationis confirmatio, eáque non citra occupationem. Existimarent nonnulli inhumanitatem, adeóque belluinam feritatem apparere in pœnarum & suppliciorum irrogatione: alij vero damnandi puniendiq; ius Deo ad quem solum id proprie pertinet, temerarie præripi. Definit igitur Apostolus, verum quidem esse, propriè in Deum competere vnum puniendi malos, sed ea in parte magistratus esse Dei in terris ministros atque executores.*

5 Quapropter oportet esse. *Conclusio in qua duas potissimum vrget causas, ob quas potestatibus necessario obediẽdum, ex ijs quæ dicta*

sunt manifestas. Alteram ab ipsorum officio sumptam, quod videlicet in legum transgressores & inobedientes seueriter animaduertant: alteram ab eo quod omnes certo sciamus eos esse diuinitus ordinatos, necnon Dei ordinationi plane resistere quotquot illis resistunt. Prior ratio cogit vel inuitos: posterior omnium animis suggerit, non esse aliquid contra magistratuum leges committendum, etiamsi certo constaret nos manus illorum, alioquin valde longas, posse effugere.

6 *Propter hoc enim & vectigalia. Confirmatio earundem caussarum à signo, nempe receptissimo, apud omnes gentes iure pendendi vectigalia. Quod ius quare inductum sit ipse non tacet. Quia inquit, ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes. Q. d. Recte perpendunt omnes ac fatentur, quantum & quam vtile sit humanæ societati Magistratuum officium, dum ij pro salute hominum sine intermissione inuigilant. Atq; hoc nomine vectigalia haud grauatim omnes illis pendunt. Respicit opinor, tum ad ius Regis descriptum. 1. Samuel. 8. alios q; scripturæ locos idem approbantes, tum ad leges ciuiles ea de re communi gentium omnium consensu receptas. Probabile est sententiam de tributis hac occasione adiectam, quod forte mota fuerit aliquando quæstio: an & quatenus ea pendenda forent. Ipse autem vt inuitus tractans quæstionem suspectam,*

quàmqu-

quamque aduersarij ausi fuissent appellare seditiosam, voluit vno tantum verbo in conclusione definire: ea iuxta receptissimum omnibus gentibus ius esse danda, idque pro quadam contestatione obedientiæ magistratibus debitæ, ob beneficia quæ per eosdem in communi vita obueniunt.

7 Reddite igitur omnibus. *Modus seu causſa formalis obedientiæ erga magistratus, breuem eorum quæ ſubditi debent magistratibus enumerationem comprehendens, & peroportunè ex ſententia de pendendis tributis deducta.*

8 Nemini quicquam debeatis. *Posteaquam constituit magistratibus reddendum quod ipſis debetur ſubijcit breuiter reddendum omnibus in genere quicquid ipſis debetur. Debitū vero illud esse. commune, vt nimirum omnes inuicem ſeſe diligant, & quibuſcunq; poſſunt officijs alter iuuet alterum. Qua ratione videtur inſinuare, quod magiſtrtibus dixit impendendum, deberi id iſdē, vel communi lege charitatis: ſecūdum quam cum debitores ſimus omnibus, præſertim bene de nobis merentibus, tum vero plurimū debemus magiſtratibus, quos de tota hominū ſocietate multis modis mereri quā optime palā eſt.*

Nam qui diligit alterum. *Ratio ſuaſoria, ad præſtandum ea quæ lege charitatis debentur, impellens, ab effectu atque excellentia charitatis. Significat enim veram charitatem eſſe eiuſ-*

modi vt nihil velit omittere eorum quæ lege præcipiũtur, potissimumq; de officijs quibus iuuatur proximus.

Siquidem illa: Non. *Probatio quod tãtus sit effectus charitatis, quadã forma inductionis. Vera charitas omnia præcepta legis de iuuando proximo (sicut liquet si quis singula enumeret atque excutiat) in se comprehendit, & nihil vnquam committit quo proximus lædatur.*

10 Consummatio itaque legis. *Illatio, Q.d. Ergo vera charitas omnia cõplectitur, atq; etiam præstat quæ lege præcipiuntur. Ex quo deinceps iterum oportet colligere: secundum communem legem veræ charitatis, cui omnes credẽtes sunt obstricti, reddendum esse vnicuiq; quod ipsi debetur, ac proinde etiam magistratibus. His locus de obedientia erga magistratus absoluitur.*

11 Præsertim cum sciamus tempus, quod tempestiuum sit, nos iam à somno expergisci. Nunc enim propius adest nobis salus, quam tum, cum credebamus.

12 Nox progressa est, dies autẽ approquinquat. Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

13 Tanquam in die composite ambulemus, non comessationibus & ebrietatibus,

tatibus,nõ cubilibus ac lasciuijs, non cõtentione & emulatione.

14. Sed induamini dominum Iesum Christum. Et carnis curam ne agatis ad concupiscentias.

11 *Tertius locus in quo breuiter hortatur vt in posterum vitent comessationes, ebrietates, lasciuias,rixas,cõtentiones,& id genus fœda vicia quæ etiam in alienis ab Euãgelio boni omnes detestantur. Hæc enim vitia cum ipse mox nominet, palam est non amplius hic de obedientia erga magistratus,sed proprie cõtra eadem vitia sermonem haberi, etiam si neq; transitio, neque propositio vlla clarius tantundem explicans,præfigatur. Egre quidẽ apparet quomodo hæc à præcedentibus diuelli queant, sed mirum id videri nequaquam debet, cum Apostolo mos sit partes orationum etiam quas disiungi conuenit artissime semper copulare,& quasi cathenulis connicire. Cæterum ideo locum hunc voluit adijcere, quod quidam recepti in ecclesiam, aut veterem consuetudinem non valentes in totum deponere, aut religionis susceptæ dignitatem parum considerantes, eiusmodi vitijs crebro cernerentur adhuc inquinari. Propterea vero paucis prosequitur, quod hæc vitia modis omnibus esse refugienda, propemodum per se manifestum foret.*

Orditur ab occasione temporis, q.d. Aliud nunc tempus est, quamobrem oportet etiam vitam aliter componere. Ex iis quæ sequuntur de abijciendis operibus tenebrarum, & induendis armis lucis, pro mutata ratione temporis, satis constare potest, hic initium noui loci esse constituendum. Quod si quis obseruet allegorias seu metaphoras facile omnia assequetur. Per noctẽ intelligit tempus anteactum, quo nondum adepti fuerant cognitionem Euangelij. Per diem vero tempus quo accessit cognitio Euãgelij, & illuminatio per spiritum sanctum, qua profecto ratione optime possunt hæc tempora inter se comparari. Nox, inquit, progressa est, dies autem appropinquat.

Nunc enim propius adest. *Ratio quare tempestiuũ sit expergisci, à maiore profectu qui contigit in Euangelio. Hic etiam quædam allegoriarum occurrit interpretatio. Diem enim adesse significat, quod nunc propius adsit salus nostra, quàm initio quo primum credere Euangeliumq́ amplecti cœperamus.*

12 Abijciamus igitur opera. *Argumento ab occasione temporis subijcit pleniorem exhortationem, in qua aperte exponit, quomodo à somno excitari & quibusnam vitijs renunciare oporteat. Eleganter vero respiciens ad allegoriam noctis ac diei constituit opera noctis seu tenebrarum (qualia nimirum noctu potissimum,*

pudore

pudore omni depoſito, ſolent deſignari) & arma diei ſiue lucis. Tum ſcita metaphora illa abijci vult, hæc vero indui. Inde peraptam adhibet ſimilitudinẽ. Vt eos decet, inquit, qui in die honeſtè volunt ambulare. Quemadmodum qui claro die prodire vult in publicũ, ſtudioſe cauet ne quid in ipſo appareat quo deformetur: ita qui nunc vbi affulſit vndiq; lux Euangelij verſari vult in cœtu credentium debet modis omnibus cauere, ne opera tenebrarũ in ipſo conſpiciantur, per quæ ſpiritualis atq; in animo cõtingit incredibilis deformitas.

13 Non comeſſationibus. *Per congeriẽ aliquot opera tenebrarum enumerat, à quibus omnibus, & paribus quæ oportet ſubintelligi, eos conatur auocare.*

14 Sed induamini Dominum. *Hoc eſt: Ita vitam ad mores in conſpectu omnium, & ad ædificationem omnium componite, vt totos vos in Chriſto eſſe omnes intelligant. Reſpicit quidem ad metaphoram de induendis armis lucis, ſed interea cum ampliſicatione quadam aſſerit, non tantum induendas nouas virtutes, ſed induendum ipſum Chriſtum, verarum virtutum abſolutiſsimum exemplar & largitorem.*

Et carnis curam ne. *In ſumma, breuiter cõcludit, carni moderate tribuenda eſſe quæ ad naturæ conſeruationem neceſſaria dignoſcũtur, ni-*

hil amplius. Si propius respicimus, su best grauis occupatio. Dicturus erat quispiam: Vin tu prohibere ne comedamus, ne bibamus, ne dormiamus? Breuiter & argutè definit Apostolus: carnis quidem siue corporis habendam esse aliquam curã, nẽpe vt pro necessitate alatur, atqui nequaquã vt illius concupiscentijs & prauis indulgeatur adfectibus, quod sane fit comessationes, ebrietates, cubilia, & si quæ eius generis, illi permittẽdo.

CAP. XIIII.

1 POrro eum qui infirmatur fide, assumite, non ad dijudicationes disceptationum.

2 Alius quidem credit: vescendum esse quibuslibet: alius autem qui infirmus est, holeribus vescitur,

3 Qui vescitur, non vescentem ne despiciat: & qui non vescitur, vescentem ne iudicet. Deus enim illum assumpsit.

4 Tu quis es, qui iudicas de alieno famulo? Proprio Domino stat, aut cadit, imo sulcietur, vt stet. Potens enim est Dens efficere vt stet.

5 Hic quidem iudicat, diem ad diem conferens:

conferens: ille autẽ idem iudicat de quouis die. Vnicuique ſua mens ſatisfaciat.

6 Qui curat diem, Domino curat: & qui non curat diẽ, Domino nõ curat. Qui veſcitur, Domino veſcitur, gratias enim agit Deo: & qui non veſcitur, Domino nõ veſcitur, & gratias agit Deo.

7 Nullus enim noſtrum ſibijpſi viuit, & nullus ſibijpſi moritur.

8 Nam ſiue viuimus, Domino vivimus: ſiue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, ſiue moriamur, Domini ſumus.

9 In hoc enim Chriſtus & mortuus eſt, & reſurrexit, & reuixit, vt mortuis ac viuentibus dominetur.

10 Tu vero cur iudicas fratrem tuum? Aut etiam tu cur deſpicis fratrem tuum? Omnes enim ſtatuemur apud tribunal Chriſti?

11 Scriptum eſt enim: Viuo ego, dicit Dominus: Mihi ſeſe flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

12 Igitur vnuſquiſque noſtrum de

seipso rationem reddet Deo.

13 Ne posthac igitur alius aliũ iudicemus.

1 *Quartus locus, de rerum mediarum seu indifferentium, cuiusmodi sunt delectus ciborum dierum, atque id genus, vsu vel abusu, hoc est, quatenus ijs quis recte vti possit, quatenus non possit, déque vitandis propter eiusmodi res contentionibus. De quibus vt sermonem Apostolus institueret, hæc fuit occasio. Ecclesiæ passim mixtæ erãt Iudæis & Gentilibus. Ex illis plerique adhuc multa ex lege Mosaica retinebãt, veluti de lectum ciborum, ferias ac nonnulla eius generis, atq; aliqui forte ideo tantum quod à teneris assueuerant, aliqui vero etiamnum superstitione moti, indignantes insuper quod cæteri paria nequaquam obseruarẽt, necnon conantes quocunq; modo possent alios ad talium obseruationũ studium pertrahere. Altera ex parte Gẽtiles, adeoq; omnes qui de abrogatione legis libertateque per Christum parta plenius edocti erant, talia minime curabant, immo significationem dabant non obscuram, se plane vilipendere, tanquam ad veram pietatem nihil prorsus conducentia, vnde & quibusuis intrepide vescebantur, diem à die non discernebant. Interea temporis ex hac opinionũ diuersitate, sæpenumero acres contentiones inter*

fratres

fratres exortæ sunt: alijs quidem asserentibus obseruationes illas esse omnino pernecessarias, alijs contra negantibus: atque illi damnabant hos tanquam prophanos diuinæq; legis contemptores: hi vicissim damnabant illos, ceu imperitos, superstitiosos, & quærentes aliorum grauare cõscientias. Hinc vero iudicia temeraria, multiplicia offendicula quotidie audiri ac videri necessum erat. Apostolus itaque cupiens hisce malis mederi, in animum induxit de vsu atque abusu rerum indifferentium paululum disputare, necnon quomodo pij in his sese gerere debeant, docere. Nostra tempestate multis in locis, de cibis, diebus, alijsq; rebus adiaphoris acerrimas disceptationes motas videre licuit: ad quas dirimendas præsens disputatio salubre consilium suppeditat. Vniuersum autem hunc locum Apostolus docendi ergo in duas secat partes: quarum priore clarè & perspicuè definit, quomodo quis eiusmodi indifferẽtibus rectè vtatur, aut recte etiam prætermittat: posteriore vero, quomodo quis non rectè vtatur, seu qua ratione ex eorundem vsu vel neglectu peccatum proueniat. Priorem partem ita ab exhortatione orditur: Porro eum qui infirmatur fide, assumite. Ante omnia eos qui robustiores sunt, id est, qui in sana doctrina Euangelica plus profecerunt, hortatur cæterorum qui nequaquam assecuti sunt parem cognitionem, ha-

beant rationem, neq; facile cum istis odiosius vllis de rebus disceptent. Constituit duplex hominum genus, quale & semper est in Ecclesia: alterum eorum qui in sana doctrina Euangelij & fide feliciter promouerunt, ac probè norunt decernere quid ad salutem sit necessarium, quid minus: alterum eorum qui non perinde profecerunt, sed rudes adhuc & imperiti cito recipiunt quasi piũ aut ad salutem necessarium quicquid vt tale obtruditur. Hæc distinctio considerata, permulta hic conspicua efficiet.

2 Alius quidem credit. *Exemplo aperit, tum quales firmos, & quales infirmos intelligi conueniat, tum quibus de rebus disceptationes enatæ fuerint, nempe de ciborum delectu, atque id genus indifferentibus.*

Qui vescitur, non vescentem. *Vtrique hominum generi quid facere in his debeãt præscribit, simulq; desinit iuxta peccare, tam firmiores si videntes fratrem infirmum aliter facere atque ipsi faciunt, propterea eum contemnant: quàm infirmiores si videntes tale quippiam fieri à firmiore, statim de hoc sinistre iudicent, ingens ibi peccatum constituendo, vbi à peritioribus reuera nullum agnoscitur.*

3 Deus enim illum assumpsit. *Ratio quare firmior frater infirmum non contemnet, à Dei erga hũc bonitate qua ipsum vocauit. Q.d. Deus illum*

illum assumpsit, quamobrem tu quoq; merito cum assumes. Respicit ad vocem assumendi, quæ in propositione præcessit.

4 Tu quis es qui iudicas. *Ratio quare vicissim infirmus frater non iudicabit firmiorem, à simili ex rebus ciuilibus sumpto, nempe de iure domini in seruum.*

Proprio Domino. *Generaliter de vtroq; hominum genere, quòd alter de altero iudicare non debeat, quomodocunq; etiam quis lapsus videatur. Sane vbi alter à Domino assumptus dicitur, alter eiusdem factus seruus, par est vtrunq; eidẽ domino stare aut cadere sentiamus.*

Immo fulcietur. *Ratio per correctionẽ quare non iudicandum, à certa spe restitutionis eius qui lapsus est, vel lapsus putatur. Quam rationem confirmat, argumento à potentia Dei.*

5 Hic quidem iudicat. *Aliud exemplum proponit de firmo & infirmo diuersum sentientibus, de delectu temporum, sicut priori exemplo agebatur de delectu ciborum.*

Vnicuique sua mens. *Sententia principalis qua definit Apostolus quid in hac controuersia de delectu ciborum, dierum, & similium pios sentire oporteat. Nimirum vnicuique regulam ac iudicem esse debere propriam conscientiam: cuius ductu vnusquisque actiones suas ita debet instituere, quemadmodum vult Domino reddere ra-*

tionem: ita etiam potest instituere, vt ad gloriam Dei omnes dirigat. Qui hoc moderamine atque his finibus vescitur vel abstinet, potest vtrunque recte facere. Relinquitur ergo Deum in omnibus huiusmodi actionibus præcipue respicere hominum conscientiam, deinde eatenus boni illas consulere quatenus cernit ad suam conuerti gloriam.

7 Nullus enim nostrum. *Probatio quod Domino vesci aut non vesci debeamus. Nam tota vita nostra & mors Domino impenditur, igitur & particulares actiones, abstinentiæ siue esus, & huiusmodi. Videtur argumentum duci à toto ad partem, vel à maiore ad minus. Particulam de morte apparet additam amplificationis ergo, vt sit sensus: non solum vitam nostram, sed etiam mortem debere ad gloriam Dei cedere.*

8 Siue igitur viuamus. *Confirmatio, quòd omnis vita omnesque actiones sint Domino impendendæ. Nam is plenam in nos potestatem ac ius obtinet. A simili de seruitute ciuili. Notum enim est ex iure ciuili, seruum quantus quantus sit in potestate domini esse, & quicquid facit domino suo facere. Respicit haud dubie ad id quod paulo ante dixit, vnumquenque seruum domino suo stare aut cadere.*

9 In hoc enim Christus. *Ratio confirmationis ab effectu actionum Christi nostra causa susce-*

ſuſceptarũ. Chriſtus per mortem ſuam & reſurrectionem nos ſibi emit, quamobrem ſumus omni tempori illius ſerui, & ipſe noſter Dominus eſt, ſiue viuamus ſiue moriamur.

10 Tu vero cur iudicas. *Illatio, qua ex præcedentibus colligit neutros debere inuicẽ inſultare, neque firmiores infirmioribus, neque è diuerſo. Duplicem addit rationem, vtranque ex iis quæ dicta ſunt manifeſtam. Altera eſt, quod Chriſto commiſſum eſt tribunal, apud quod iſti nos omnes ſemel oportet. Altera, quod ipſi pro nobis ſinguli rationẽ ſumus reddituri. Quamobrem duplici nomine arguendus venit, quiſquis de altero temere iudicare, & quaſi rationem facti ab eo exigere præſumit. Nam & Chriſto ſuum ius iudicandi præripere, & pro altero velle in iudicio rationem reddere videtur. Quamuis autem prior ratio deriuetur atque euidens ſiat ex argumento ſuperiori de dominio Chriſti, quandoquidem rectè ſequitur, Chriſtum quia Dominus eſt, habere quoque poteſtatem iudicandi: placuit tamen Apoſtolo interponere illuſtre ſcripturæ teſtimonium ex Eſai. 45. quo idem clariſſimè comprobatur. Cumprimis elegans eſt, & ſeueram increpationem reſipit, quod ſeorſim expoſtulat, primum cum fratre infirmo, deinde cum firmo: artificiose etiam eos fratris vocabulo inter ſeſe æquans, & audaciam iudicandi latenter conuel-*

lens. Tribunal, per metonymiam, significat plenam iudicandi potestatem.

Verum illud iudicate magis, ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio.

14 Noui siquidem, & persuasum habeo per Dominum Iesum, nihil esse cõmune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune est.

15 Verũ si ptopter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est.

16 Ne vestrum igitur bonum hominum maledicentiæ sit obnoxium.

17 Non enim est regnum Dei cibus ac potus, sed iustitia, & pax, & gaudium. in spiritu sancto.

18 Etenim qui per hæc seruit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus

19 Itaque quę sunt pacis sectemur, & quæ ædificationis alius erga alium.

20 Ne cibi causa, destruas opus Dei. Omnia quidem pura, sed malum est homini qui per offendiculum vescitur.

21 Bonum

21 Bonum est non edere carnes, neque bibere vinum, neque quicquam per quod frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmatur.

22 Tu fidē habes? Apud temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non iudicat seipsum, in eo quod probat.

23 At qui dijudicat, si ederit, cōdemnatus est: quoniā non edit ex fide. Porro quicquid ex fide non est, peccatum est.

CAP. XV.

DEBEMVS autem nos qui potentes sumus, infirmitates, impotentium portare, ac non placere nobisipsis.

2 Nam vnusquisque nostrum proximo placeat in bonum ad ædificationem.

3 Etenim Christus non placuit sibijpsi: sed qnemadmodum scriptum est: Opprobria opprobrantium tibi inciderunt in me.

4 Nam quæcunq; præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt,

vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

13 *Secunda pars huius loci, qua posteaquã exposuit quomodo quis cibis & similibus rebus indifferentibus bene vtatur: iam transit ad demonstrandum, quomodo non bene, siue qua ratione peccatum in earundem rerum vsu queat obuenire. Videtur autem per occupationem huc accedere. Vbi enim rogasset aliquis: Adeón' prorsus nihil refert, abstineat ne quispiam an vescatur? obseruet ne laudabiles eiusmodi ritus an negligat? Respondet seu definit: omnino multum referre. Prudenter namq; dispiciendum iudicandumque, ne ex nostris actionibus fratri ponatur offendiculum. Quid vero offendiculum sit, ipse aliquo modo interpretatur, quando addit: Aut lapsus occasio. Tunc enim offendiculum præbetur, vbi per nos committitur vel in doctrina vel in moribus, quo conscientia alterius moueri queat ad deficiendum à doctrina seu religione semel susceptã, vel certe ad eam minoris quam antea æstimandum. Antanáclasis est, quando iudicare hic significat dispicere & curare, vbi priore loco significabat condemnare.*

14 Noui siquidem & persuasum. *Vt clarius intelligatur, quomodo quis peccare possit vsu rerum indifferentium, simul diluit quod prætexi*

texi potuisset ad auertendam peccati notam, & simul ostendit qua occasione peccatum inde oriatur. Dicturus erat quispiam: Nihil esse cõmune vel prophanum per se, sed tantum opinione hominum, ideoq; liberũ esse vesci quibuslibet. Respondet Apostolus, verum id esse & se probe scire per gratiam Christi quod nihil sit commune per se, nisi quatenus aliquis ipse sibi persuadet quippiam commune esse, sed tamen dum tu hac ratione fretus vteris quibuslibet, oritur interea peccatum ex vsus circumstantia: nempe quando frater tuus infirmus videns te vesci cibo quẽ ipse reuera credit vetitum & prophanum, contristatur ob tuum factum, existimans te contemptu quodam legis diuinæ id facere. Si penitius intuemur, apta quædam distinctio qua ad quæstionem respondeatur hisce verbis proponitur, in hanc sententiam. Si consideramus cibum per se, certe eo dum vteris minimè peccas: sin consideratur vsus circumstantia, potest ex hac peccatũ incurri, veluti si frater tuus infirmus inde contristetur. Obserua interea quam prudẽter interserat exceptionẽ, per quam aliquid commune fit. Ei, inquit, qui existimat aliquid commune esse, illi commune est. Clare significans conscientiam & persuasionem vnicuiq; esse hac in parte iudicem. Vnde qui ea est animi simplicitate ac iudicij inopia, vt credat cibum esse illicitum, is sese obstringit ad abstinentiam, de-

bet que obseruare tantisper dum plenius de libertate per Christum parta edoceatur. Interea vero tametsi opinio quidem sit superstitiosa, tamen obseruatio Deo non displicet, quando infirmus frater sapienter cauet, ne quid dubitante conscientia facere aggrediatur. Commune dixit more Hebræo, pro impuro & prophano, quo prophani Gentiles communiter vtebatur, Iudæi vero Deo deuoti & consecrati minimè vtebantur.

15 Non iam secundum. *Sequuntur aliquot rationes quæ declarant quantū admittatur peccatum eo vsu indifferentiū ex quo frater contristatur, atque eadem opera suadent ne quid tale deinceps committere audeamus. Est q; hæc primò à violata charitate. Dum enim facto tuo contristas fratrem, sanè charitatem violas. Quare libertatis tuæ intempestiuo vsu peccas non leuiter.*

Non cibo tuo illum perdas. *Secunda ratio à periculo impediendi effectum mortis Christi. Sententia enim est. Vbi tu tuo exemplo infirmi fratris lædis conscientiam, eum huc adducens, vt doctrinam Euangelij minoris quàm astimet pendat, verendum est ne si ille deficiat in causa sis vt Christus videatur frustra suum pro illo fudisse sanguinem. Qua quidem ratione quis non videat peccatum vehementissimè exaggerari?*

16 Ne vestrum igitur bonum. *Tertia ratio à periculo imminuendi dignitatem Euangelij,*

lij, præsertim apud exteros. Intempestiuus vsus libertatis, facit vt Euangelium apud aduersarios malè audiat.

17 Non enim est regnum Dei. *Quarta ratio à principali fine religionis nostræ, siue à qualitate earum rerũ in quibus regnum Dei præcipuè situm est. Q. d. Euangelium siue regnum Christi non consistit in cibo aut potu, & huiusmodi rebus vilibus & carnalibus: sed in rebus spiritualibus, vera inquam iustitia, pace, gaudio, in conscientia. In his & ex his æstimandum est Euangelium. Vt autem hæc ratio dicta sit potissimum ad firmiores qui Euangelicam suam libertatem Christi virtute partam videbantur ostentare in vsu ciborũ & similibus, tamen peræque referri potest & ad infirmiores, qui in hoc grauiter errabant, quod ad leuicula essent nimium oculati, alios propter cibum aut potum (quasi in his carnalibus rebus situm esset Euangelium) condemnãtes, ad excellentiora autem bona spiritualia animum minus intenderent.*

18 Etenim qui per hæc. *Probatio, quod regnum Dei sit iustitia, pax, gaudium spirituale, ab effectis. Quia per hæc placet, inquit aliquis Deo, neque quenquam offendit ex hominibus.*

19 Itaque quæ sunt pacis. *Illatio ex præcedentibus quòd non temerè alius alium possimus iudicare vel contemnere, atque omnibus modis*

debeamus offendicula cauere. Unde & nonnulla paulo ante exposita repetit, acriusque inculcat: nempe non esse cibi causâ destruendum opus Dei, id est, perdendum hominem quem Christus redemit, vel impediendum Euangelij cursum, quem Deus hucusque promouit. Item cibos omnes per se quidem esse puros, & nihil in ijs dicendum cõmune at precari nihilominus eorum vsu propter circumstantiam, offensionem videlicet infirmorũ.

22 Tu fidem habes? *Occupatio est, Diluit namq; quod quidam ex firmioribus ad excusandum suum factum voluissent prætexere, se nimirum sic libere vesci quibuslibet, ad testandũ suam fidem, qua verè credunt se per Christum liberatos ab eiusmodi oneribus, qua item credunt se salutem consecuturos fide in Christum absq; talibus operibus & quibuscunque obseruationibus. Respondet Apostolus, intempestiuam esse talem fidei ostentationem. Fidem namq; esse spiritualẽ, cuius gloria ambienda sit apud solum Deum, cuiusq; dignitas in rebus carnalibus, præsertim cibo, potu, atq; id genus aliis minimè consistat.*

Beatus qui non iudicat. *Subijcit tandem generalem de omnibus huiusmodi actionibus sententiam, qua perspicue docet, qui fiat, quòd quidam rebus quibuscunq; à Deo creatis vtantur, & rectè ea in parte faciant: contra autem quidam si uterentur non rectè facerent. Qui seipsum*

non

non damnat, inquit, ob promiscuum vsum earum rerum quas δοκιμάζει, id est, probat seu decernit in conscientia sua (edoctus nimirum verbo Euãgelij) liberè esse permissas, talis quia præditus est hac cognitione libertatis per Christum partæ, & beneficium Christi grato animo agnoscit, beatus est & rectè quibuslibet vtitur. Prudenter addit particulam: In eo quod probat. Ea enim excludit securitatem scelerosorum, qui se nunquã iudicant quidem, vt propterea tamen ne quaquam sunt beati, neque actiones suas sine noxa perficiunt, quandoquidem non possunt illas probare, seu demonstrare esse iustas.

23 At qui dijudicat, si. *Hoc est. E diuerso qui dubio perplexoq; est animo, ac statuit se non posse salua conscientia, promiscuè rebus illis vti (& forte habens aliquid ex verbo Dei, quo suã opinionem vtcunque muniat) certè is si illis vtatur, condemnationem sibi ipse accersit.*

Quoniam non edit ex fide. *Ratio quare condemnatus. Quia non edit approbante conscientia, siue cum certa persuasione quòd Deo placeat, quin potius statuit se Deo ea in re magnopere displicere. Ita miser propriæ conscientiæ laqueo strangulatur.*

Porro quicquid ex fide. *Rationis comprobatio, cuius hæc est sententia. Quicquid fit contra conscientiam & cum dubitatione num Deo*

placeat, peccatum est. Fides hoc loco, constantem animi persuasionem & certitudinem significat ex verbo Dei comparatam.

1 Debemus autem nos. *Post expositam generalem sententiam, conuertit orationem ad fratres firmiores (quemadmodum & initio hos potissimum compellabat) eosq; sapienter monet, quomodo se erga infirmiores gerere debeant, repetens propemodum eadem quæ initio præsentis loci dicta sunt. Summa hæc est: Qui robustiores sunt, debent rationem habere fratrum infirmorum, & non arbitrabuntur satis esse si placeant sibi ipsis, quia suæ conscientiæ possunt satisfacere per cognitionem quam sunt præ cæteris adepti, verum etiam dispicient diligenter ne offendant conscientias infirmorum.*

2 Nam vnusquisque nostrum. *Ratio à communi officio charitatis quod ab omnibus credentibus iuxta exigitur. Charitas vult vt prosimus, non vt obsimus, & vt ædificemus, nõ vt destruamus. Scientia inflat, at charitas ædificat.*

3 Etenim Christus non. *Rationis confirmatio ab exẽplo Christi, qui certe magis semper aliorum quàm suipsius rationem habuit. Quin etiam scripturæ testimoniũ ex Psal. 69. annectit non sine amplificatione probans, quomodo Christus quoque iniqua iudicia immo approbria aliorum patientissimè tulerit, ex quo argumentum*

à ma-

à minore ad minus hoc pacto decet colligere.

Christus pertulit iniqua iudicia, imò & cõtumelias quæ ipsi Deo irrogabãtur ab omnibus impijs

Quanto igitur iustius perferemus nos nostrorũ fratrum infirmitatem, qua de nobis sinistre interdum iudicant?

4 Nam quæcunque scripta. *Astruit exẽplum Christi iam ex scriptura propositum, nobis quoque conuenire, nobisq; esse non segniter imitandum, ratione petita à proprio sanctarum scripturarum vsu: in quibus addit, amplificationis causa, præter cætera ad patientiam & consolationem (quæ in hoc negocio sunt necessaria) plurima esse proposita.*

5 Deus autem patientiæ & consolationis det vobis idem mutuo inter vos sentire secundum Iesum Christum.

6 Vt vnanimiter vno ore glorificetis Deũ ac patrẽ Domini nostri Iesu Christi.

7 Quapropter assumite vos inuicem, quemadmodum & Christus assumpsit nos in gloriam Dei.

8 Illud autem dico, Iesum Christum ministrum fuisse circuncisionis, pro veritate Dei, ad confirmandas promissiones patrum.

9 Cæterum, vt Gentes pro misericordia glorificent Deum, sicut scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo canam.

10 Et rursum dicit: Gaudete gentes cum populo eius.

Et rursum: Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rursum Esaias dicit: Erit radix Iesse, & qui exurget ad imperandum Gẽtibus, in eo Gentes sperabunt.

15 *Conclusio totius huius loci constans conprecatione atq; adhortatione, vtraq; ad pacem concordiamq; alendam inter fratres tam firmos quàm infirmos inuitante. Comprecationem præponit, in qua idem sentire opponit dissidijs, necnon contemptus quo laborant firmiores, ac temerarijs iudicijs quæ ferre audent infirmiores. Si omnes idem sentirent, & veritatem ex æquo essent edocti, nulla vnquam offendicula aut temeraria iudicia audirentur, sed omnes vnanimiter vno ore Deum laudarent, necnon ad eiusdẽ gloriam cuncta facerent.*

7 Quapropter assumite. *Exhortatio, eáque ad firmiores potissimum spectans, adiunctam insuper*

ſuper habens rationẽ ſuaſoriam ab exẽplo Chriſti, qui dignatꝰ eſt omnes aſſumere, vt participes gloriæ Dei efficerẽtur, ac gloria Dei inde illuſtraretur. Quæ ratio initio huiꝰ loci ſemel poſita eſt.

8 Illud autem dico. *Exponit per diſtributionem quomodo Chriſtus omnes nos aſſumpſerit, ac primum quidem Iudæos, deinde Gentiles, addutis vtrobique aſſumptionis cauſsis. Quod eo haud dubiè facit conſilio, vt Iudæos & Gentiles, inter quos potiſsimum hæ de cibis ac diebus ſimilibúſq; rebus exortæ fuerant controuerſiæ, in concordiam redigat, neque amplius Gentiles de libertate Euangelica ſatis edocti Iudæos infirmos, iuxta legis præſcriptum ciborum dierumq; delectum adhuc facientes, aſpernentur, neque rurſus Iudæi Gentiles ſua libertate vtentes, eoq; talia non obſeruantes temere condemnent.*

Pro veritate Dei. *Cauſſa cur Iudæos aſſumpſerit, vt videlicet comprobaretur Deus verax, atque implerentur promiſſiones ad patres factæ.*

9 Cæterum vt Gentes. *Cauſſa cur Gẽtes aſſumpſerit, nimirum vt pro miſericordia accepta glorificent Deum. Vides autem ita reditas aſſumptionis cauſſas, vt Iudæi & Gentiles planè inter ſe æquentur, & ad ſolius Dei bonitatem gloria omnis redeat. Quod vehementer cõducit, tum ad ſedandum diſsidia omnia, prohibẽdúmq; ne alter alterum deinceps contemnat, vel dam-*

net, tum ad inducẽdum omnes, vt vno ore Deum glorificare pro viriculis enitantur.

Sicut ſcriptum eſt. *Vt autem & Gentes magis excitarentur ad glorificandum Deum pro acceptis beneficijs, atque inter cætera pro libertate per Chriſtum parta: & Iudæi odium omne aduerſus Gentiles conceptũ deponerent, eóſq; agnoſcerent ſpiritualium fructuum Euãgelij vna ſecum participes, atq; ita omnes ſimul, vno animo, vno ore Deum glorificarent, addit aliquot Scripturæ teſtimonia, præſenti cauſſæ accõmoda. Primum ſumptum eſt ex Pſal. 18. ſecũdum ex Pſal 67. tertium ex Pſal. 116. quartum ex Eſai. 11 quæ de vocatione Gentium, deq; Gentibus & populo Iudaico Deum pariter glorificaturis multa clariſſima continent vaticinia.*

CONCLVSIO.

13 DEus autem ſpei impleat vos omni gaudio & pace, in credendo, in hoc, vt exuberetis in ſpe per potentiam ſpiritus Sancti.

13 *Comprecatio altera quæ pro breui concluſione vniuerſæ tertiæ partis, in qua tradita ſunt varia præcepta de iuſtificatorũ vita in charitate tranſigenda, recte accipi queat. Si enim reſpiciamus quomodo dari illis optet in fide & ſpe conſtantiam, qua in re ſumma ſalutis noſtræ ſita*

eſt,

est, profecto quilibet statim censebit talem comprecationem multo esse aptissimam quæ claudendæ huic parti adhibeatur.

QVARTA PARS EPISTOLÆ *in qua nonnulla de rebus familiaribus.*

14 PErsuasum enim habeo fratres mei, & ipse ego de vobis, quod & ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, valentes etiam inuicem alius alium admonere.

15 Sed tamen audacius scripsi vobis fratres, ex parte veluti cõmonefaciẽs, vos propter gratiã, quæ data est mihi à Deo.

16 In hoc vt sim minister Iesu Christi in gentes, administrans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata per Spiritum Sanctum.

17 Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in his quæ ad Deũ pertinent.

18 Non enim ausim loqui quicquã eorum quæ non effecit Christus, per me, in obedientiam gentium, verbo & facto,

19 Per potentiã ſignorum ac prodigiorum, per potentiam ſpiritus Dei, vt ab Hieruſalem & in circumiacentibus regionibus vſq; ad Illyricum impleuerim Euangelium Chriſti:

20 Ita porro annitẽs prædicare Euangeliũ, non vbi nominatus erat Chriſtus, vt ne ſuper alienum fundamentum ædificarem,

21 Sed quemadmodum ſcriptũ eſt: Quibus non eſt annunciatum de eo, videbunt, & qui non audierant, intelligent.

22 Quapropter & præpeditus ſum ſæpe, quo minus venirem ad vos.

23 Nunc vero cum nõ amplius habeam locum in regionibus his, deſyderium autem habeã veniendi ad vos multis iam annis,

24 Quandocunq; iter inſtituero in Hiſpaniam veniam ad vos. Spero enim fore, vt iſtac iter faciens, videam vos, & à vobis producar illuc, ſi tamen veſtra cõſuetudine prius ex parte fuero expletus.

25 Nunc autem proficiſcor Hieroſolymam

ſolymam miniſtrans ſanctis.

26 Viſum eſt enim Macedoniæ & Achaiæ cõmunicationẽ aliquã facere in pauperes ſanctos qui ſunt Hieroſolymis.

27 Nam ita viſum eſt ipſis,& debitores illorum ſunt. Etenim ſi ſpiritualia ſua communicauerunt Gentibus, debent & hæ in carnalibus miniſtrare illis.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & obſignauero illis fructũ hunc, reuertar per vos in Hiſpaniam.

29 Scio namque, quod vbi veneto ad vos,cũ plenitudine benedictionis Euangelij Chriſti venturus ſim.

30 Obſecro autẽ vos fratres,per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ, & per dilectionem ſpiritus,vt me laborantẽ adiuuetis precationibus pro me ad Deum.

31 Vt liberer ab incredulis in Iudæa, vtq; miniſterium hoc meum quod exhibebo,Hieroſolymis acceptum ſit ſanctis,

32 Vt cũ gaudio veniã ad vos, per voluntatẽ Dei, vnáq; vobiſcũ refociller.

33 Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

14 *Iam nō amplius docet, vel disputat, vel hortatur, sed tantum de sua persona atque alys quibusdam fratribus paucula subycit, quemadmodum in Epistolis familiaribus fieri receptum est. Quamobrem quicquid deinceps sequitur à præcedentibus remouemus, & pro appendice de rebus familiaribus seorsim constituimus. Diuiditur hæc pars in duas sectiones: quarū priore de sua agit persona, altera de alys. Quibus autem de rebus hîc agat, ordine commonstrabimus. Primum admodum ciuiliter excusat sese, quod tam libere & copiose ad ipsos scripserit, dicens, se id fecisse, non quasi diffideret de illorum bonitate, vel cognitione, vel diligentia, multo minus quod arrogantia quadam temere sibi prouinciā hanc docendi sumeret, sed impulsum ratione officy sibi diuinitus iniuncti. Propter gratiam, inquit, quæ data est mihi. Neq; profecto abs re hoc pacto se excusat. Certum enim est multos fuisse Romæ excellenti doctrina præditos, multos item fastuosos & ambitiosos, qui Pauli studium in scribendo statim in peiorem partem erant accepturi. His omnibus calumniandi occasionem Apostolus excusatione ista præripit. Cum vocat se* ἱερουργοῦντα, *id est, administrantem Euangelium Dei, alludit ad sacerdotium legale, & per amplificationem significat munus suum par esse muneri sacerdotum, necnon diligenter prædicando E-*

uangelium

uangelium se tantundum facere atque si suauissimum sacrificium Domino offerret. Quo pertinet quod addit Gẽtes quæ Euangelium accipiũt, acceptabilem oblationem Domino & sanctificatam, per spiritum sanctum, effici.

17 Habeo igitur quod glorier. *Addit nõnulla ad muneris sui Apostolici commendationẽ, per quæ & confirmat se iure tam audaciter scripsisse, & authoritatem iys quæ hactenus tradidit comparat, contra eos qui authoritatem ipsius võluissent cleuare, eademq; opera doctrinam quoq; in contẽptum adducere. Particula illa: In his quæ ad Deum pertinent, diserte arguit se nõ quærere suã gloriã, nec de personæ suæ dignitate solicitũ, sed ea tantũ spectare, quæ tẽdunt ad gloriã Dei.*

18 Non enim ausim loqui. *Confirmatio quod non quærat aliud quàm gloriam Dei. Non volo, inquit, commemorare aliquã nisi quæ Christus per me operatus est. Qua ratione præterquã quod iterum reijcit à se omnem suspicionem arrogantiæ, tum vero & doctrinæ suæ authoritatẽ longè maximam conciliat, innuens nimirum ita recipiendam vt à Deo ipso profectam, cuique ipse de suo nihil admiscuerit.*

In obedientiam Gentium. *Iterum obiter inculcat se Apostolum Gẽtium, quo Romanis fiat hoc nomine acceptior, necnon in obedientia fidei eos facilius retineat.*

Verbo & facto. *Quanta Christus per ipsum egerit in suo Apostolatu exponit & Probat, à signis videlicet ac circumstantijs. Primum signũ est de excellenti vertute & facultate in dicẽdo: secundum de præclaris admirandisque vitæ actionibus: tertium de editis miraculis & prodigijs: quartum de efficacia spiritus sancti in his omnibus conspicue eminente, nisi malimus potentiam spiritus pro caussa efficiente signorum & miraculorum hîc adiungi: quinto loco ponit circumstantiam ab effectu siue ab eo quod quam latissime Euangelium propagarit: sexto loco aliam circumstantiam, quod nimirum ibi quoque prædicarit, vbi Euangelium antea annunciarat nemo. Qua in re difficultas & in difficultate successus admirationem ingentẽ meretur. Quam circumstantiam illustrat adhibito scripturæ testimonio ex Esai. 52. quod cum clarissime doceat ad Gẽtes quibus antea non fuerat annunciatum mittendos fore Apostolos qui Euangelium prædicarent, intelligitur caussæ Apostoli optime seruire, atque Apostolum iuxta vaticiniũ prophetæ munus suum fideliter peregisse. Omnia hæc magnum habent pondus ad exornandam Apostoli dignitatem, vtpote quæ non modo testantur eum verũ legitimumq; esse Gentium Apostolum à Deo ordinatum, verum etiam fidem ac diligentiã ipsius in tanto munere maximopere commendant.*

22 Quapropter & præpeditus. *Postquã parauit sibi authoritatem, transit ad conciliandum sibi etiam Romanorum beneuolẽtiam, præcipuéq; à suo erga ipsos singulari adfectu ac voto coram familiaritérq; aliquando cum ipsis agendi. Adspergit particulas quæ adfectum ipsius mire illustrant amplificantq;.*

25 Nunc autem proficiscor. *Interea excusat ac reddit caussam cur non possit cito venire. Quod sane hoc facit consilio, ne si tardius opinione sua vel illorum veniret, vanitatis insimularetur, aut crederetur non ita prorsus adfectus erga eos, vti verbis prædicat. Proficiscor Hierosolymam, inquit, non ob priuatum aliquod negocium, sed ministrans sanctis.*

26 Visum est enim. *Exponit quale sit illud ministerium in sanctos.*

27 Nam ita visum est. *Duplex ratio. Altera à promptitudine animi ipsorum, quæ nisi adsit, non potest quod offertur placere: altera ab æquo siue à debito. Et quia satis liberè dictum videbatur, Macedones & Achaicos debitores esse illis qui in Iudæa procul agebãt, addit probationẽ à collatione accepti & dati, seu minoris cum maiore, dicens. Etenim si spiritualia sua pij Iudæi docendo & propagando Euangelium communicauerunt Gentibus, &c. Porro has rationes cum probatione ideo inseruit Apostolus, vt verecun-*

dè insinuaret, Romanos illarum Ecclesiarum imitari debere beneficentiam, necnon perinde esse debitores sanctorum in Iudæa, ac Macedones.

28 Hoc igitur vbi fecero. *Pergit suũ adfectum erga Romanos declarare. Voce obsignandi (σφραγισάμενος) fidẽ suã in reddẽda eleemosina cõmendat, significãs se ea prorsus fide redditurũ, qua solent, quæ annulo obsignata committuntur.*

29 Scio nanque quod vbi. *Amplificatio à certa spe magni boni spiritualis.*

30 Obsecro autem vos fratres. *Adiycit petitionem qua cum sciret sibi vndiq; grauissima pericula imminere, præsertim ab aduersarijs Iudæis & in Iudæa, obtestatur vt pro se apud Deũ orationibus intercedãt. Ac tria potissimum cupit sibi à Deo impetrari, eaq; magis ad Ecclesiarum quam suam vtilitatem pertinentia.*

33 Deus autem pacis. *Comprecatio pro more subiecta. Atque hæc fere de persona sua: quæ sequuntur magis spectant ad alios.*

CAP. XVI.

1 COmmendo autẽ vobis Phœben, sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cencreensis,

2 Vt illam suscipiatis in Christo, ita vt decet sanctos, & adsciti ei, in quocũq; vobis

vobis eguerit negocio. Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi.

3 Salutate Priscam & Aquilã, adiutores meos in Christo Iesu.

4 Qui pro anima mea suam ipsorũ cernicẽ supposuerũt. Quibus nõ ego solꝰ gratias ago, sed & omnes ecclesię gentiũ,

5 Item quæ in domo illorũ est congregationẽ Salutate Epęnetum dilectum meũ, qui est Primitię Achaię in Christo

6 Salutate Mariam, quæ multũ laborauit erga nos.

7 Salutate Andronicum, & Iuniã, cognatos meos & cõcaptiuos meos, qui sunt insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo.

8 Salutate Ampliam dilectum meũ in Domino.

9 Salutate Vrbanũ adiutorẽ nostrũ in Christo, & Stachin dilectum meum.

10 Salutate Appellã, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcisci

familiaribus,hos qui ſunt in Domino,

12 Salutate Tryphænã & Tryphoſam quæ laborant in Domino. Salutate Perſiden dilectam: quæ multum laborauit in Domino.

13 Salutate Rufum electum in Domino,& matrem illius ac meam.

14 Salutate Aſyncritum, Phlegontem,Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum his ſunt fratres.

15 Salutate Philologum,& Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olympam, & qui cum his ſunt,omnes ſanctos.

16 Salutate vos inuicem cum oſculo ſancto.Salutant vos Eccleſiæ Chriſti.

17 Obſecro autem vos fratres,vt cõ ſideretis eos, qui diſsidia & offendicula contra doctrinam, quam vos didiciſtis, gignunt,& declinetis ab illis.

18 Nam qui eiuſmodi ſunt, Domino Ieſu Chriſto,non ſeruiunt,ſed ſuo vẽtri, & per blandiloquentiam & aſſentationem decipiunt corda ſimplicium.

19 Nam veſtra obedientia ad õmnes permanauit. Gaudeo igitur ſane de

vobis. sed volo vos sapientes quidem esse ad bonum, synceros autem ad malum.

20 Deus autem pacis conteret satanam sub pedes vestros breui.

1 *Sicut solet in Epistolis fieri, cõmendationes & salutationes aliquot subijcit. Phœben quandã cõmendat duplici nomine, tum quod ministra Ecclesiæ, tũ quod de multis sanctis, imprimis doctoribus Euangelij bene merita. In salutationibus hoc obseruatu dignũ, quod nullum sine honorifica pietatis in ipso eminentis cõmemoratione præterit*

17 Obsecro autem vos fratres. *Adhortatio blanda quadã obtestationis specie, qua monet vt sanam doctrinam semel acceptam, præcipueq; hac Epistola traditã constanter retineãt. Quam probabile est ideo postremo loco positã, quia cupit altissimè omnium animis infixam hærere. Porro vt sanam doctrinam retinere possint, iubet sibi studiosè caueant à pseudoapostolis & hypocritis qui dissidia atq; offendicula contra eam suscitant.*

18 Nam qui eiusmodi sunt. *Quo autẽ vitare eos vnusquisq; commodius posset, addit eorũdem descriptionem & notas vnde dignosci queãt per quas et omnũ animos moueri par est vt multo studiosissimè tales deuitent. Omnia faciunt, inquit, vt ventri suo prospiciãt, non vt gloriã Christi augeant. En scopus illorũ & finis. Deinde dici-*

piunt corda ſimpliciũ. En effectus. Idq; per blãdi-loquentiã & aſſentationem. En modus ſiue forma.

19 Veſtra quidem obediẽtia. *Occupatio. Ne egrè ferrent vlli Romanorũ ſe ita admoneri ab Apoſtolo quaſi is de ipſorũ fide vel prudentia dubitaret, per præoccupationẽ tribuit illis egregiã laudem obedientiæ erga Euangelium, quia ob eandẽ etiã congratulatur illis: ſed interim ſignificat ſe vehementer cupere, vt ſapientia ipſorũ ad bonũ magis magiſq; excitetur, neq; ad malũ inſidioſe abduci per hypocritarũ blandiloquentiã vllo modo ſe patiantur. Breuiter, ſapientes ad bonũ ſimplices vero & pueros ad malam eſſe eos cupit.*

20 Deus autem pacis. *Magna fiducia animi ſubijcit futurũ, vt hoſtes omnes cũ ſuo principe ſuperent. Eſt quidẽ precatio ſeu votum, ſed expreſſit Apoſtolus per aſſertionẽ, propterea quòd maximã certitudinẽ de ope diuina hac in parte animo oportet cõcipere et felicẽ ſucceſſũ expectare*

SVBSCRIPTIO.

GRatia Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit vobiſcum.

21 Salutant vos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater, cognati mei.

22 Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam in Domino,

23 Salutat

23 Salutat vos Gaius hospes meus,& Ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus, quæstor ærarius ciuitatis, & Quartus frater.

24 GRATIA Domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis, Amen.

25 Ei autem,qui potens est vos confirmare,secundum Euangelium meũ, & præconium Iesu Christi,iuxta reuelationem mysterij temporibus æternis taciti,

26 Manifestati vero nunc & per scripturas propheticas iuxta delegationem æterni Dei,in obedientiam fidei,in omnes Gentes patefacti,

27 Soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen.

Subscriptio Apostolo vbiq; vsitata, vt ipse refert. 2. Thessal. 3. Verum quia nouas adnectit salutationes nomine aliorum fratrum, subscriptionem secundo repetit.

25 Ei autem qui potens. *Post omnia breuẽ gratiarum actionem, religiosa mente subnectit, qua Romanorum animos tacite excitat vt similiter Deo agant gratias pro Euangelij cognitione accepta,eũdemq; rogent,dignetur ipsos in illa cõfirmare. Admiscet autem splendidum Euangelij encomiũ,quod omnes ad constanter illud colendum*

prouocare possit. Primo vocat Euangeliũ præconium Christi, notans Christum esse subiectum seu materiam, vt loquuntur, Euangelij, quando omnis Euangelij cantio de Christo est. Deinde vocat mysterium seu arcanum, venerandã quandam maiestatem ea appellatione illi concilians. Tum, tacitum temporibus æternis nunc vero manifestatum, eo pacto ab antiquitate id commendans. Præterea Prophetarum scriptis annunciatum, haud dubiè ne, quasi nouum aut à veteri Legis ac Prophetarum doctrina dissidens, suspectũ haberetur. Ad hæc ipsius Dei iussu ac mandato patefactum, insinuans authorem Euangelij ipsum Deum, eoq; illud omni humanæ doctrinæ anteferendum. Patefactum insuper iussu Dei in omnes Gentes, vt persuasissimum sit eius fructus etiam ad Gentes, & in his præcipuè Romanos pertinere. Denique obedientiam fidei ponit ceu Euangelij causam finalem, adeoq; effectum. Respondet aliquo modo hæc descriptio illi, quæ in salutatione Epistolæ habebatur.

Ad Romanos missa fuit à Corintho per Phœben ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

FINIS.